

1938

NASIL EZİLMİŞTİK.

FASİZMİN AZMAYA BAŞLADIĞI YILLARDA BİR AVUÇ HARP OKULU ÖĞRENCİSİ

HARP OKULU OLAYI VE

NAZİM HİKMET

A. KADİR

A. KADİR

A. KADİR

1938

HARP OKULU OLAYI

ve

NÂZİM HİKMET

İKİNCİ BASKI

İKİNCİ BASKI

Şubat 1967

Kapak : SAİD MADEN

Ö N S Ö Z

Bu kitabı yazmaya karar verdiğim zaman elimde bir satır notum yoktu. O zamanlar çekilmiş bir iki si-lik fotoğraf vardı kitaplığımda. Onları da ne badirelerden, ne yangınlardan kurtarmış getirmiştım bugüne. Şu geçen 29 yıl içinde, yani 1938 yılından bu yana, çok kişilere bu Harp Okulu olayını bütün girdisiyle çıktısıyla anlatmış olmam bana epey şey kazandırdı. Birçok yerleri kafama adamakıllı mihlanmış, hazır buldum. Ama takıldığım, eksik bulduğum yerler de oldu, hem de çok oldu. Yazdıklarımı, bu olayla ilgisi olan arkadaşlarıma okudukça anladım bunu. O arkadaşlarla aydınlatmaya uğraştım oraları.

İki yıldır çalışıyorum bu kitap üzerinde. Eksik yerleri kalmadı değil, belki yanıldığım yerler de vardır. Ne yapayım, 29 yıl geçti aradan. Hem bu 29 yıl,

pek öyle düz, öyle rahat da değil. Çok acılı, çok berbat ve çetin bir 29 yıl.

Neden mi yazdım bu kitabı? Büyük bir lâf edeyim de size, şaşın kalın : Bu olayı en gerçek, daha doğrusu gerçeğe en yakın yazacak bir ben varım da ondan. Çok ufak, önemsiz gibi görünen şeylere dikkat etmişim, kimsenin ilgilenmediği şeyle ilgilenmişim, sonra, en önemlisi, bu olayı adamakıllı dert edinmişim kendime.

Bu Harp Okulu olayı, kitabı yazılacak kadar önemli mi, diyeceksiniz. Hem önemli, hem önemli değil. Bu olay, bir meydan savaşı değil. Bu olay, bilimsel bir buluş falan değil. Bu olay patlak verdiği vakit bir tek gazete bir tek satır yazmış değil bu olay üstüne. Bir tek satırla bile haberi verilmedi bu olayın. Hiç kimse hiç bir şey bilmiyor. Peki, nesi yazılır bu olayın, diyeceksiniz. Öyle ya, Nâzım Hikmet öldükten sonra, orda burda Nâzım için gelişigüzel çiziktirilirken, ya da eldeki hazır mallar piyasaya sürülürken, biri çıkar da, hem de Nâzım'a hayran biri, sanki evimi bulamazmış gibi, evime gelememiş gibi, ekmek paramı kazanmakta olduğum bir piyasada, yol üstünde, olur olmaz insanların yanında : «İyi ki gördüm seni, aman çok lâzımsın bana sen, anlatıver şu sizin olayı bana!» derse ve kaleme kâğıda sarılacak gibi olursa, ne önemi kalır bu olayın. Öyle sanıyorum, biz çoğu olayları böyle değerlendirdiğimiz için bu hale geldik.

Nâzım'ın arkasından bir ağıt değil bu kitap. Bil-
diğim, gördüğüm, işittiğim, yaşadığım, karanlıklarda
unutulup gitmesine bir türlü katlanamadığım gerçek-
leri gün ışığına çıkarmaktır maksadım. Biz de göçüp

gidiyoruz. Bu olayın ucundan kenarından tutmuş olanlar, ufak tefek şeyler bilenler, daha doğrusu yarım yamalak şeyler bilenler kalacak ama, hiç bir vakit kavrayamayacak bunlar olayın tümünü.

O zamanlar, ta 1938 lerde, Alman faşizmi azgın bir hale gelmişti. Orta Doğuda tam bir egemenlik kurmuştu. Harp Okulunda kitap okumaya meraklı bir avuç genç vardı. Bu gençler ırkçı ve Turancı bir başka grubun hışmına uğradı. Harp Okulu, Ankara allak bulak oldu. Bugün yarın darağaçları kurulacakmış gibi bir hava esti ortalıkta. Sorgular sualler, mahkemeler derken, bu çocuklar, kabahatli kabahatsiz, kurunun yanında yaş misali, gürültüye gittiler. Kimi hapis cezası yedi, kimi alaya çıkarıldı, kimi kâtip sınıfına ayrıldı. Bunlar içinde, sosyalist fikirler taşımak şöyle dursun, dünyadan habersiz olanlar bile vardı. Ama bu olayın asıl acı yanı, o zaman 37 yaşında olan şair Nâzım Hikmet'in, bu gençlerin varlığından bile haberi yokken, tevkif edilerek, onlarla birlikte muhakeme edilmesi ve on beş yıla mahkûm olmasıdır.

Bu 1938 Harp Okulu olayında ben de sanıktım. Baştan sona kadar bulundum bu olayın içinde, hapis oldum, Nâzım'la dört beş ay hapiste beraber bulundum. İşte o günlerin anılarıdır bu kitap. Ama bu kitap yalnız benim sayılmamalı. Çok kimselerin emeği var bu kitapta. O günden kalan arkadaşlarımdan çok emeği var. Hepsi sağ olsunlar. Ayrıca Nâzım Hikmet'in bir iki yakınından da çok yardım gördüm. Tek bir kişi bir yana, kime baş vurduysam sıcak yüzle karşılandım. Nâzım'ın birçok resmini buldum. Hepsini bu kitaba koydum. Bu resimlerin bazıları bu kitabın konusuyla il-

gili değil. Nâzım'ın bir yaşındaki resmi, ya da babasının resmi bu kitaba neden girsindi? Korkumdan koydum bu resimleri. Çünkü, edindiğim bütün resimleri yerlerine geri verecektim kitabın baskısı bittikten sonra. Ya bir gün bu resimler orda burda kaybolur giderse, birileri alır yırtarsa, yanarsa bir gün bu resimler, diye bir düşünce aldı beni, hadi kitaba koydukla-
rım kalacaktı, ya koymadıklarım? Edindiğim bütün resimleri kitaba koymaya karar verdim sonunda. İçim de rahat etti.

İyi okuyun bu kitabı, dikkatle okuyun. Bu 1938 Harp Okulu olayının insanları, yalnız yargılayanlarla yargılananlar değildir.

9 Ekim 1966

A. K A D İ R

BİRİNCİ BÖLÜM

YER YERİNDEN OYNUYOR

Harp Okulu'nda ayaklanma vardı. Eski deyimiy-le «askerî isyan». Tek bir üste karşı gelinmemişti. De-ğil on beş yirmi kişi, değil otuz kırk kişi, iki kişi bir olup «istemezük!» denmemişti. Bir tek el tüfeğin kab-zasına sarılmamıştı.

Ama gene de ayaklanma vardı. Başka türlü bir ayaklanmaydı bu. Kitaplar okunuyordu okulda. Ders kitaplarından ayrı kitaplar okunuyordu. Kimsenin ka-fası alınıyordu Harp Okulu'nda Balzak'ın, Zola'nın, Tolstoy'un, Anatol Frans'ın, Gorki'nin, Pirandello'nun, Dostoyevski'nin okunmasını. Günlük gazetenin bile giz-li gizli okunduğu, «Ulus» gazetesinin korka korka so-kulduğu bir okuldu burası. Nasıl oluyordu da Haydar Rıfat'ın çevirileri okunuyordu. «İspanya Kurtuluş Sa-vaşı», «Yarı Müstemleke Oluş Tarihi» okunuyordu. Gö-

te'nin «Faust» u okunuyordu. Gogol, Turgenyef, İbsen okunuyordu. «Kara Gömlekliler İhtil lin» nden «Diyalektik Materyalizm» e kadar, «Hamlet» ten «Ayak Takımı Arasında» ya kadar her Şey okunuyordu. Üstelik «Taranta Babuya Mektuplar», «Şeyh Bedrettin Destanı», «Kuyucaklı Yusuf».

Ya bir gün orduyu sararsa bu «isyan»? Ne olurdu o zaman vatanın hali? Yuvarlanır giderdik. Demek bizi yutmak isteyen düşman i imize kadar sokulmuŐtu.

Ankara'da, baŐkentte, yer yerinden oynuyordu. Kimi diyordu : «Bu işte bir iş var. Altını karıŐtıralım hele, kimbilir daha neler çıkar.» Kimine göre : «Keçiören'de bir aŐa  altına para g m l rm Ő gizli eller tarafından. GidermiŐiz hafta tatillerinde, cumartesileri, alırmıŐız oradan paraları, b l Ő rm Ő z.» Kimi de diyordu : «Kurşuna dirmekten başka çare yok bunları.» Daha yumuşak y rekliler : «Bir i i kızla aldatılmıŐtır bunlar» diyordu.

SINIFLARDAN ALINIYORUZ

1938 yılı Ocak ayının ilk haftasında bir gün, ders ortasında birden, sınıf kapısı vurulmadan açıldı. İçeriye bir hâkim subay, bir binbaşı, bir okul nöbetçi subayı, silâhlı, girdi. Yanlarında bir iki çavuş ve onbaşı da vardı. Elllerinde büyük bez torbalarla.

Binbaşı sert bir komut verdi :

— Herkes ellerini sıranın üstüne koysun! Hiç konuşma ve kıpırdama yok.

Sınıfta sinek uça sesi duyulacak.

Cebinden bir kâğıt çıkardı ve başladı numaralarımızla isimlerimizi okumaya : «5271 Abdülkadir Meriçboyu, çık ortaya. 5227 Necati Çelik, çık ortaya. 5202 Naci Fişek, çık ortaya. 5273 İsmail Özdemir, çık ortaya.» Öbür sınıflarda da aynı şey yapılır : «5409 Ömer Deniz, çık ortaya. 5408 Lûtfullah Şadi Alkılıç, çık ortaya. 5362

Orhan Alkaya, çık ortaya. 1132 Galip Arda, çık ortaya.»

Yirmi bir Harp Okulu öğrencisi bu şekilde alındı. Orda, sınıfın ortasında, üstlerimiz başlarımız bir güzel arandı. Üstümüzde başımızda ne çıktıysa, sıra gözlerinde ne bulunduyorsa, hepsi üzerlerinde adımız yazılı bez torbalara, ayrı ayrı dolduruldu.

Sınıftan dışarı çıkarıldık. Kapı önünde koridorda, süngü takmış komutanlık erleri sıralanmıştı. Baktım karşıdan bizim Şadi geliyordu, süngülüler arasında. Kalın, şişman sesiyle bağırıyordu :

— Ne oluyoruz yahu! Abdülhamit devrinde miyiz? Ne diye hiç bir şey söylemeden üstümüzü başımızı arayıp götürüyorsunuz bizi? (*)

Yatakhanelere çıkarıldık. Orada da yataklar ve dolaplar arandı. Onlarca dişe dokunur ne bulunduyorsa alındı. Sonra aşağı inildi. Süngülü nöbetçiler arasında saatlerce sinir bozucu bir beklemeden sonra herkesin ayrı ayrı sorgusu yapıldı ve bu sorgular sabaha kadar sürdü. Tekrar tekrar çağrılanlar oldu. Sorguların yapıldığı odanın kapısı önünde konuşmaları izleyen subaylar vardı. Sonra tutuklular ayrı ayrı, üçer dörder süngülüler arasında, kimi bodrum katında kalorifer dairesindeki oda-

(*) Şadi'nin bu sözlerini zapta geçirdiler. Mahkeme sonunda birçok arkadaşlar gibi o da beraat etti. Ama gene de alaya çavuş çıkarıldılar. Ordan oraya sürüldü durdu. Askerlikten sonra da arkasını bırakmadılar. Eski defterlerimi karıştırıyorum ve Şadi'nin ta o zamanlar, 1939 - 1940 larda yazıp bana gönderdiği bir şiiri okuyorum:

Kapılmış gidiyor fikir seline,
Bir sürgün ilinden, sürgün iline,
Diyarbakır kal'asından, Çorlu kırına,
Dersim dağlarından Kırklarelli'ne.

lara, kimi okul binası dışındaki komutanlık binasının odalarına, kimi de revirin bodrum katındaki odalarına, tek tek kondu.

On dokuz, yirmi yaşlarında delikanlılardık. Çoğumuzun yanaklarında tüy bitmemiştii. Babasız büyümüş yetim çocuklardık çoğumuz. Ama bacağımıza bakmadan, boyumuzdan büyük işlere kalkışmıştık.

— İmzasız bir ihbar var, demişti bana savcı Şerif Budak.

Okulda beş on kişi biliyorduk ki, bunlar «Kızıllemacı», «Turancı» idiler. Türkiye'nin kurtuluşunu sınırlarımız dışındaki Türkllerle birleşmede görüyorlardı. Yanlış anlaşılmasın, bunlar ordaki Türkleri kurtaracaklardı. Bunlarla birkaç defa sert tartışmalarımız da olmuştu. Kendilerinden başka türlü düşünenleri beğenmezdi kolay kolay. Burunları Kafdağındaydı. Yalnız kendileriydi gerçek milliyetçi. Bu vatan yalnız onlarınmış gibi, bu yurt üzerinde lâf etmek yalnız onların hakkıymış gibi bir halleri vardı. Hele bunlardan bir tanesi benim Makedonyalı oluşumu, Arnavutluğumu her fırsatta yüzüme vurmaya bayağı iş edinmişti. Böylece beni yediğini sanıyordu salak.

Gözleri hep bizdeydi bu «Kızıllemacı»ların. Bir kitap okurken görmesinler bizi, deli olurlardı. Sınıfta ben inadıma, Maksim Gorki'yi falan, gözlerine sokarcasına okurdum.

Savcı Şerif Budak'ın karşısında, olsa olsa bunlar jurnallamışlardır, diye düşünüyordum.

İLK SORGULAR

İlk sorgular olurken ben bodrum katında, okulun kalorifer dairesinin olduğu yerde, ufacık bir odaya kapatılmışım. Helâların yanındaydı bu oda. Tavana yakın bir perçeresi vardı, el kadar. Okulun avlusuna açılıyordu bu pencere. Paydoslarda avluya çıkan arkadaşların kendilerini göremesem de, seslerini duyardım. İçimde en ufak bir sıkıntı yoktu. Uzanıyordum yatağa, hayaller kuruyordum tatlı tatlı. O sıralar Beşiktaş'ta bir kıza tutkundum. İlk sorgum da olmuş bitmişti.

Savcı Şerif Budak :

— Nedir bu kitaplar? Diye sormuştu. «Kara Gömlekliler İhtilâli», «Diyalektik Materyalizm», «İspanya Kurtuluş Savaşı»...

— Dünyayı öğreniyorum bunlarla ben.

— Öğretirim ben sana dünyayı. Görürsün yakında kaç bucak olduğunu.

Bir iki şey daha sordu. Arkadaşlarımla nasıl, nerede, kim vasıtasıyla tanıştığımı, bir araya gelince neler konuştuğumuzu falan. Hepsi sudan şeyler. Sonra nöbetçilere bağırdı Şerif Budak, iri gözlerini aç aça :

— Alın götürün şunu!

Şadi Alkılıç'ın sorgusu da şöyle olur :

— Bu kítaplar senin mi?

— Benim.

— Kimden aldın? Hangi arkadaşın verdi yani?

— Kendim aldım, kítapçılardan paramla.

— «Benerci Kendini Niçin Öldürdü?» ne demek?

— Kítap adı.

— Ama bu kítap Nâzım Hikmet'in.

— Serbest satılıyor.

— Bana bak, tepemi attırma benim. Nâzım Hikmet'in kitabıyla senin ne işin var?

— Benim de şiir kitabım var, efendim. Ben de şairim. Merak dolayısıyla okuyorum. Kítaplarımın arasında Fuzuli Divanı da var, neden sormuyorsunuz onu?

MAHPUSHANE TÜRKÜSÜ

Bir iki önemsiz sorgu daha yapıldıktan sonra, dört kişi, dört elebaşı (Orhan, Necati, Ömer, ben) birleştirildik bir odada. Yapsalar yapsalar, diyorduk, okuldan kovarlar, neden okuyorsunuz bu kitapları diye. Gülüşüyor, şakalaşıyorduk. Siyasî mahpus olmanın gururu da gelmişti üstümüze bayağı. Oracıkta bir türkü bile yaptık. Ortallığı cınlata cınlata başladık söylemeye. O zamanlar pek yaygın olan Fransızca güzel bir şarkının bestesine uydurduk şu sözleri :

Güneş artık bizim için
ufukta doğan bir baştır,
parmaklıklar arasından
bize bakan yoldaştır.

Ona kavuşmak istersen
daya demire alnını.

O doğar her sabah erken,
bekle sen de yarını.

Yarın ki bugünden erken
ona kavuşmak ister.
Yarın ki bugünden erken
onun yolunu bekler.

Dudaklarından düşmesin
mahpushanenin türküsü,
bir gün elbet açılacak
kapımızın sürgüsü.

Bu türkü, Harp Okulu Askerî Mahkemesi ödevini bitirene kadar ağızdan ağıza söylendi durdu. Sonra Ankara Askerî Ceza Evinde, sürgünlerde söylendi. Epey insan bilir bu türküyü.

İçimizde neşesiz duran bir Necati'ydi. Çok iyi huylu, halim selim bir çocuktü Necati. Güler yüzlü bir Tatar çocuğuydu. Ufak tefektü. Benim dikkatimi çekiyordu Necati'nin kederli, içinden içinden konuşur hali. Onun bir sıkıntısı olduğunu seziyordum. Tedirgindi, bize uyamamanın verdiği bir tedirginlikti bu. Ama neden uyamasındı bize? Arkadaşımızdı. Daha fazla dayanamadım, sordum :

— Yahu Necati, sen neden bir tuhafısın? Bir şeyin var senin.

Necati :

— Neyim olacak? Yok bir şeyim, dedi.

Orhan hemen atıldı :

— Ben biliyorum, biliyorum, dedi. Necati nişanlısını düşünüyor.

Sahi, bu aklıma gelmemişti. Necati nişanlıydı. Romanya'daydı nişanlısı. Oralı bir Tatar kızı. Akrabası da

oluyordu Necati'nin. Kızın babası da galiba müftüydü orada.

Necati güldü, bembeyaz düzgün dişleri yüzünü aydınlatıverdi :

— Yok, yok, vallahi değil.

Ben üsteledim :

— Var, var, sende bir şey var Necati.

Orhan'la Ömer de «Hadi söyle, söyle» der gibi bakmaya başladılar Necati'ye.

Necati bu sefer kızardı, sonra gülmeye çalıştı, beceremedi. Yüzünün kızarıklığı geçer gibi oldu ve birdenbire :

— Çocuklar, size bir şey söyleyeyim mi, dedi, ben sıkılıyorum.

— Hoppala! Bu da nerden çıktı? Neden sıkılıyorsun be Necati?

— Bilmem ki...

— Söyle, hadi söyle.

Başladık üçümüz gülmeye. Ama Necati gülmüyordu.

— Ömer'in Nâzım Hikmet'e gittiğini biliyorlar. Ben de söyledim.

— Ne çıkar bundan Necati? dedik. Hadi boşver, üzme kendini.

— Ne yapayım, sorguda, Ömer'in her şeyi itiraf ettiğini söyledi Şerif Budak.

.

İlk sorgudan sonra Necati'yi komutanlık binasında bir odaya kaparlar. Bir iki gün ses seda çıkmaz. Ne arayan var, ne soran. Bir gece yarısı, belki saat 1, belki 2, alırlar Necati'yi odasından, dört süngülü arasında,

karlara bata çıka götürürler okul binasına, Şerif Budak'ın karşısına çıkarırlar.

— Söyle bakalım her şeyi, hiç inkâra kalkma, elimizde deliller var.

— İnkâr edecek ne var? der Necati.

— Bir mektup var. Senin Ömer'e yazdığın mektup. Bu mektupta gizli kapaklı bir şey var mı?

— Yok gizli kapaklı bir şey.

— «Adaya madaya gitmedim» diyorsun. Nedir bu ada?

— Bayağı ada, efendim.

O gece epey uğraşılır Necati'yle. İkinci gece gene sıkıştırılır. Nihayet, Şerif Budak ayağa kalkar ve :

— Bu «ada» nın ne olduğunu öğrendik, Ömer her şeyi söyledi, ne saklıyorsun boyuna... Söyle bakalım şimdi, ne konuştunuz Nâzım Hikmet'le?

Necati şaşırır :

— Nâzım Hikmet'e gitmedim ki ben... Mektupta da yazdım bunu, gitmedim ben Nâzım Hikmet'e... Kendisini de görmedim hiç

— Neden gitmedin peki?

— Nâzım Hikmet'in itham altında bir kimse olduğunu bildiğim için gidip konuşmadım. Onun için mektupta da «adaya madaya» dedim.

— Kendisi gidip konuşmuş ama...

— Evet, konuştu...

— Ne ise, bunu başka zaman görüşürüz...

NÂZIM
HİKMET'İN
TEVKİFİ

İki üç gün ya geçti, ya geçmedi, ayırdılar bizi. Önceki yerlerimize, küçük odalarımıza kapadılar. Gene ne oluyorduk? Neden değişivermişti hava birdenbire?

Bir ara kapıdaki nöbetçi ile şöyle bir yârenlik yaparken, lâf arasında :

— Bir gazete olsa, dedim, başka bir şey istemem.

Nöbetçi, usulca :

— Ben bugün ineceğim şehre, dedi, getireyim sana.

— Aman, dedim, kurbanın olayım. Bana bir «Son Posta» gazetesi getiriver. Ama gösterme kimseye.

— Deli misin? Dedi.

Sahiden geldi bizim «Son Posta» gazetesi. Nöbetçiye birkaç kuruş fazladan verdim. Uzandım yatağıma, yak-tım bir cıgara, başladım okumaya. Kapı kilitliydi nasıl olsa, kimse göremezdi. Biri gelse, nöbetçi subayı, ya da

nöbetçi âmiri, kapı açılana kadar, uçururdum gazeteyi. Daha çok, gazeteyi getiren nöbetçiyi düşünüyordum.

O zamanlar dünyanın siyasî durumu hiç iyi değildi. Hitler gemi azya almıştı. Faşizm dünyaya meydan okuyordu. Avusturya'nın Almanya topraklarına katılması yakındı. Arkadan Çekoslovakya'ya gelecekti sıra. Dünyayı, önüne geçilmez yıkımlar bekliyordu.

Şehir haberleri sayfasına göz gezdirirken, bir de baktım şöyle bir başlık : «Şair Nâzım Hikmet Tevkif Edildi.»

Yazıyı okudum. Nâzım'ın İstanbul'da tevkif edilerek, polisle Ankara'ya götürüldüğü yazılıydı (*).

(*) Sonradan, Ankara Askerî Ceza Evinde Nâzım bana tevkifini şöyle anlattı:

Tevkif edildiği gece, çıkaracakları aylık bir derginin hazırlıklarını yapmak üzere, halası oğlu Celâlettin Ezine'nin evindeymiş. Aralarında Hilmi Ziya Ülken de varmış. Dergi üzerinde konuşurlarken kapı çalınmış. Gelenlerin polis olduğu anlaşılmınca, Hilmi Ziya sapsarı kesilmiş, başlamış eli ayağı titremeye ve telâşla: «Eyvah, basıldık, basıldık!» demiş.

Nâzım bunu anlatırken katıla katıla gülüyordu.

Kendisini aradıkları, götürecekleri söylenince : «Peki, geliyorum» demiş, kalkmış.

Daha önce, akşam üzeri, Nişantaşı'ndaki apartman basılır. Arama yapılır. Komiser, polis, bir de İhsan İpekçi var. Nâzım'ın karısı, söylemez nerede olduğunu. Giderlerse orayı da telâşa verirler diye düşünür. Ama Nâzım akşam yemeğini orda yiyecek, gece eve geç gelecek, adamlar da gece yarısına kadar bekleyecekler. En iyisi bir yolunu bulup İhsan İpekçi'ye bunu söylemek. O gider bir yerden telefon eder, Nâzım da gelir, olur biter. İhsan İpekçi'nin kulağına eğilir, söyler Celâlettin Ezine'nin evinde olduğunu. «Oraya bir telefon edin, gelsin» der. Ama bu gizli konuşmayı komiser görür. İhsan İpekçi'ye sorar : «Ne oluyor?» İhsan İpekçi de idare edemez işi, söyler doğrusunu. Giderler Celâlettin Ezine'nin evine.

O anda anladım bizi (dört arkadaşı) tekrar neden ayırdıklarını : Bize karıştırıyorlardı Nâzım'ı. Haberi bir daha okudum. Sonra katladım gazeteyi, yatağın altına koydum. Sırt üstü uzandım yatağa. Gözlerim tavanda, öylece bir zaman kaldım. Ortada hiç bir şey yoktu, kesin biliyordum bunu. Gene de midem bulanmaya başladı. Vücudumda bir kesiklik, bir karıncalanma oluyordu.

Nâzım'ın evinde yapılan aramada bir çuval kadar kitap, defter, kâğıt alırlar. O arada, «Haber» gazetesinde tefrika edilmekte olan «Yaşamak Hakkı» adlı romanın müsveddeleri de gider. Bu roman gazetede yarıda kesilmiştir.

KARANLIKLAR ÇÖKÜYOR

O günlerden sonra her şey değişti. Nöbetçiler çoğaltıldı. Nöbetçilerin bize bakışları sertleşti. Demek onlara bazı tembihlerde bulunulmuştu. Yüz numaraya gideceğim zaman, sanki ayağım bir kaysa süngüyü saplayacakmış gibi, arkamda alesta geliyordu nöbetçiler. «Sakin ha Kadir, diyordum kendi kendime, kayayım deme, gümbürdediğin gündür. İşin şakası yok, yersin süngüyü.»

Arada bir yoklayan nöbetçi subayları ile nöbetçi âmirleri de dik dik bakmaya başladılar bize. Hayatımıza karanlıklar çöktü.

Sonra gene sorgular başladı. Kitaplar üzerinde duruldu. Arkadan Nâzım Hikmet'e geçildi. Biliyordum ben de Ömer'in ona gittiğini. Nâzım'ı hepimiz seviyorduk. Bütün kitaplarını okumuştuk, tiyatrolarını seyretmiştik :

«Unutulan Adam» 1, «Kafatası» nı, «Bir Ölü Evi» ni. Operetlerini bile kaçırmıyorduk, takma bir adla oynanıyordu tabii bu operetler. Edebiyatımıza yeni bir ses getirmişti Nâzım. Önceleri Ahmet Haşım, Yahya Kemal, Necip Fazıl hayranıydık. Nâzım'ın şiirleri elimize geçince, gözlerimiz önünde yeni bir pencere açılmıştı. Halk çocuklarıydık. Bu ses bizim sesimizdi. Okulda, dört beş arkadaş, köşelere çekilir, elimizde onun şiirleri, gizli gizli okurduk. «Şeyh Bedrettin Detanı» nın ezberlemediğimiz yeri kalmamıştı. Sınıfta, yatakhane, çayhanede, talime giderken, talim dönüşü, izin günü şehre giderken, yollarda, şu parça dilimizden düşmüyordu :

Hep bir ağızdan türkü söyleyip,
hep beraber sulardan çekmek ağı.
Demiri oya gibi işleyip hep beraber
hep beraber sürebilmek toprağı.
Ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yârin dudağından gayri her şeyde,
her yerde,
hep beraber
diyebilmek
için
on binler verdi sekiz binini.

Ömer de, Şadi de, ben de şiirler yazıyorduk. Benim tiyatro denemelerim bile vardı, defterler dolusu. Nâzım'ın şiirlerini okuduktan onra aruzla, ya da heceyle şiir yazmaktan vaz geçmiş, serbest yazmaya başlamıştım.

Harp Okulunun birinci sınıfındayken, 1937 yılının son ayında, 3 Aralıkta, arife günü, Ömer Deniz özel bir meseleden dolayı İstanbul'a kaçmıştı. Bu ara Nâzım'ın Nişantaşı'ndaki evine gitmiş, onunla konuşmuştu. Ankara'ya, okula dönünce de bunu bize anlattıydı.

Ömer'in Nâzım'ı bu ikinci ziyaretiydi. İlk görüşmesi, dört ay önce Beyoğlu'nda, İpek sinemasının holünde olmuştu. O zaman Nâzım onu kibarca başından savmıştı.

Ömer'in Nâzım'la konuştuklarında, bizim Binbaşı Şerif Budak'ı hop oturtup hop kaldıracak kadar önemli bir şey yoktu. Aklımda kaldığına göre, Ömer iki şey sormuştu Nâzım'a : Biri, «Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu» adlı kitaptan bir yer. Biri de, bu memleketin hali ne olacak, ne yapmalı, gibi bir soru.

Nâzım'ın bu ikinci soruya verdiği cevap çok açık :

— Oğlum, altıok nedir, halkın bunu bilmesi gerek ilk önce. Cumhuriyetçiliği benimsemesi şart. Halka en önce cumhuriyetçiliğin ne demek olduğunu öğretin bakalım!»

Binbaşı Şerif Budak, çok şeyler biliyormuş gibi bakıyordu bana. Oysa ne bilirim ben Ömer'in olmayacak şeyler söylediğini. Aşağı yukarı şöyle konuşmuş sorgusunda Ömer :

— Nâzım Hikmet'le bir saat kadar konuştum. Kendisine bazı şeyler sordum. Nâzım Hikmet bana dedi ki : «Türkiye'yi faşizm tehlikesi sarmıştır. Bu büyük bir tehlikedir. Sizler daha gençsiniz, şimdiden kendinizi yakmayın, yazık olur. Ölçüyü kaçırmayın, sizin bu fikirde olduğunuzu bilenlere karşı, dönmüş gibi davranın. Siz ilerde ordunun belkemiği olacaksınız. Orduya girince, köylü neferlere, evvelâ cumhuriyeti ve sonra komünistliği telkin edeceksiniz. Türkiye'de doğrudan doğruya komünistlik olmaz. İlk zamanlarda bulacağınız fırsatlardan istifade ederek Almanya ve İtalya'nın Türkiye'ye düşman olduklarını ve Almanya'nın Balkanlar ve Anadolu üzerinden Basra körfezine inmek ve İtalyanların da gü-

ney sınırlarımızdan memleketimize faşizmi yaymak istediklerini anlatmalısınız.»

Binbaşı Şerif Budak beni sıkıştırdıkça sıkıştıyordu. Dayakla korkutuyordu. İstanbul'da evime adamlar gönderip, orda kimler varsa, bütün hısım akrabayı (pek öyle kalabalık değildiler ya, neyse) tevkif ettireceğini söylüyordu.

— Ben seni biliyorum, diyordu, senin ne hıznır olduğunu biliyorum. Sen yemeğinin yarısını hademelere vermişsin.

— Peki ne çıkar bundan? Fena bir şey mi yapıyorum? Ben boğazsızım, yemeğim artıyor. Hademelere de acıyorum, veriyorum yemeğimi.

— Yani komünizm propagandası yapıyorsun onlara böylelikle.

Aynı sırada oturduğumuz Tekirdağ'lı İsmail'i sordu bir de o gün bana Şerif Budak :

— Ya o namussuz, o azılı komünist, sinsi hain?

Lisenin birinci sınıfından beri arkadaşımı İsmail. Ona Muhacir İsmail derdik. Harp Okulu'nda aynı sıraya düştük. En iyi arkadaşlarımdandı. Pek öyle etliye süt-lüye karışmazdı. Bir acaip çocuktuk da aynı zamanda. Hem Hitler'e hayrandı, hem Ruzvelt'i çok severdi. Hitler'e hayranlığı faşistliğinden falan değildi. Öyle şeyler bilmezdi o. Onun Hitler'e hayranlığı, Hitler'i bütün dünyaya meydan okuyan bir «yiğit», bir «erkek adam» olarak görmesindendi. Çok da inatçıydı. Yanımda oturmasına, çok sıkı arkadaş olmamıza, benim ayda en aşağı on beş, yirmi kitap okumama karşın, bütün arkadaşlığımız süresince İsmail'e tek bir kitap okutamamışımdır. Sırf benim yanımda oturduğu için tevkif etmişlerdi onu. İşte Şerif Budak onu sordu bana :

— Ya o azılı komünist, sinsi hain?

— Bırakın onu, efendim, o Hitler hayranıdır, dedim.

— Hitler hayranı olmakla ne olur? Yan yana oturuyorsunuz ya!

İşte o zaman, Şerif Budak'ın karşısında, sert bir savcı önünde olduğumu bir anda unutuverdim. Gözlerim yaşardı.

Sonradan odamda günlerce kurdum durdum. Ne oluyorduk böyle? Demek bizim zavallı Muhacir İsmail de okka altına gidiyordu benim yüzümden!

Daha da ileri varıyordu Şerif Budak :

— Bana bak, diyordu, yok ederim seni, zaten sizi herkes öldü biliyor, söyle bana doğrusunu, tepelerim seni. Söyle, Ömer ne konuşmuş Nâzım Hikmet'le?

Bildiğim bir iki şeyi söylüyordum, hiç oralı olmuyordu. Gene soruyordu :

— Söyle, söyle, komünizme dair neler konuşmuşlar? Ne direktifler vermiş Nâzım?

Ben direndikçe o kızıyor, küplere biniyor, köpürüyordu. Şaşınyordum ben bu Şerif Budak'a, ne söylememi istiyordu bu adam benim?

En sonra nöbetçileri çağırıyor :

— Alın götürün şunu, diye öfkeyle kovuyordu beni. Arkamdan da ekliyordu :

— Gösteririm ben sana!

DOSTLUK,
DOSTLUK!...

İsmail nasıl benim sıra arkadaşım olduğu için tutuklanmışsa, Galip de Orhan'ın yakın arkadaşı olduğu için tutuklanmıştı. Aralarındaki fark şuydu : İsmail okumazdı, Galip okurdu. Öyle sanıyorum, Orhan'dan çok okurdu.

Galip Arda, Kuleli Askerî Lisesinde Orhan Alkaya ile bir kısımda ve bir sırada oturuyordu. Çok yakın arkadaş olmuşlardı. Yedikleri içtikleri ayrı gitmezdi. Birbirlerinin evlerine gider gelirlerdi. Galip fakara bir ailedendi, babasızdı. Fakaralık onu, tıpkı benim gibi, askerî okula girmeye zorlamıştı. Orhan'ın babası kereste tüccarıydı. Malı mülkü vardı. Galip'le Orhan bir ara kan kardeşi bile olmuşlardı. Orhan çok eli açık bir çocuktü. Her pazar akşamı elinde paketlerle gelirdi okula. Getirdiklerini yakın arkadaşlarıyla paylaşırdı.

Ben de Orhan Alkaya'yı böyle bildim. Hapishanede de bize çok yardımı dokundu. Zavallının sonu iyi bitindi. Nerde ve nasıl öldüğünü duyduğum zaman kardeş acısı çökmüştür içime.

Sınıfta aramaya ve tevkife geldikleri vakit, Galip Arda sırasında André Malraux'nun «İnsanlığın Hali» ni okuyormuş. Anlamış durumu, elinin tersiyle kitabı itmiş, kitap sıranın altına düşmüş. Sonra arkadaşları alıp toz etmişler kitabı.

Galib'in ilk sorgusu hemen o akşam yapılıyor. Kendisine Orhan'la arkadaşlık derecesi, Ömer'le ve benimle ilişkisi ve okuduğu kitaplar soruluyor. Sorgudan sonra da komutanlık binasında bir hücreye tıkılıyor. Galib'in sınıfı havacıdır. Havacıların yatakhaneleri komutanlık binasındadır. Galib'in hücresi de bu yatakhane ile karşı karşıya. İlk gece arkadaşlarını bekliyor Galip. Yatakhaneye gelince bakalım ne yapacaklar? Bunu merak ediyor çocuk. Aksi gibi onlar da bu gece gecikiyorlar. O gece okulda sinema var. Gecikme bu yüzden.

Galip, karanlıkta yatağın içinde bağdaş kurmuş, kibrit çöpleriyle oynuyor. Kibrit çöplerini kibrit kutusunun üstüne dizerek kuleler yapıyor. Birçok kuleler yıkılıyor. Sonunda kule kendi istediği yüksekliği bulunca, son kibritle tutuşturuyor kuleyi.

Birden ışıklar yanıyor. Arkadaşları koğuşa geldiler. O da kendi hücresinin ışığını yakıyor ve pencereye koşuyor. İşte arkadaşları, beraber top oynadıkları, güreştikleri, planörde beraber uçtukları arkadaşları. Tek tek adları dudaklarında. Bir ikisi el sallıyor, merhaba diyor. Ama sonra içerde ne konuşuluyor, kimler nasıl kışkırtıyor bilinmez, pencerenin önüne yığılıyorlar ve başlıyorlar yumruk sallamaya. Galip, bir daha açmamacasına on-

lara ışığını karartıyor. Yatağına uzanarak bunun nedenlerini düşünüyor.

Gene de bir pazar sabahı, iki arkadaşı, işaretlerle ona bir isteği olup olmadığını soruyorlar.

— Gazete! diyor. Gazete! Bir de kâğıt kalem!

Gazete, kâğıt kalem, ayrıca bir kutu da pasta, paket yapıp, Galib'in pencereden sarkıttığı ipe bağlanıyor.

Galip paketi açtığı zaman, gözleri dolu dolu oluyor ve :

— Dostluk, dostluk! diyor, sen her şeyden üstünsün!...

ÖMRÜMÜZÜN İLKBAHARINDA

Komutanlık binasında, hücrelerde yedi sekiz kişi var. Gal'p'le Faruk'un hücreleri yan yana. Kalorifer borularından morsla sinyaller veriyorlar birbirlerine çoğu zaman.

Bir gece şöyle bir sinyal verilir: «Olağanüstü bir şeyler var dışarda. Kurşuna dizileceğiz galiba.»

Hücresinde bunu duyan, kapının anahtar deliğine koşar. Sabahın alacasında yüzbaşı Top Emin, iri cüsseyle salonda dolaşıyor. Mavi gözleri kederli, emirler veriyor. İstemediği şeydir bunlar, belli. Komutanlık binasının bahçesinde her hücrenin altına fazladan süngülü nöbetçiler dikilmiş. Salonda telefon konuşmaları bitmek bilmiyor bir türlü. Tutukluların gözleri anahtar deliklerinde. Sanki gözleriyle bakmıyorlar, yürekleriyle bakıyorlar.

Galip, hücresinde Faruk'a sesleniyor :

— Hey Faruk! Ömrünün ilkbaharında bir hazin maceraya kurban mı oldun?

Ordan gene morsla karşılık verilir :

— Boş ver anam, ne çıkar, kudursun karayel suları! Sabah olur. Hâlâ gelip kendilerini almıyorlar.

Sıcak çorbalarla birlikte yaşamak yeniden başlar.

Morslar da başlar :

— Merhaba!

— Merhaba!

— Merhaba!

Faruk gene Galip'e morsla işaret veriyor :

— Pencereye bak.

Bakıyor Galip Pencereden. Bir onbaşı, pencerelerin önündeki süngülü nöbetçileri almış tek sıra halinde götürüyor.

Artık herkesin içi rahat.

Ama neydi bu böyle? Bu emir alıp vermelerde, bu telâşlı telefon konuşmalarında ne vardı? Bir türlü anlaşılmıyor o zaman bu.

Okul binasındaki bodrum katında, hücrelerde, bizim hiç bir şeyden haberimiz yokken oluyor bütün bunlar. Çok sonraları bazı şeyler çalınıyor kulağımıza. O zamanın Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak bir ara çok kızmış, emir vermiş hepsi kurşuna dizilsin diye. Sonradan vaz geçilmiş.

NÂZIM
HİKMET'E
BAĞLILIK
TELGRAFI

Ömer okuldan kaçmış, İstanbul'a gitmişti. Orda Nâzım'ı görmüştü. Ama Nâzım'ı görmek için kaçmamıştı Ömer İstanbul'a. Ömer'in sarpa sarmış bir aşk meselesi vardı, sırf onun için kaçmıştı. Bu ara Nâzım da aklına gelmiş, fırsat bu fırsat demiş, Nâzım'ı da görüvermişti.

Sınıfta Ömer'in yanında oturan Şadi de bu yüzden sıkı sıkıya sorguya çekilmişti :

— Ömer İstanbul'a Nâzım Hikmet'e gittiği zaman onu sınıfta varmış gibi göstermesi için sınıf mümessiline baskı yapmışsın. Sen buna ne dersin?

— Ben Ömer'in Nâzım'a gittiğini bilmiyordum. Yan yana aynı sırada oturduğum sınıf arkadaşım olduğu için korudum onu.

— Abdülkadir ile seni Ömer Deniz mi tanıştırdı?

— Abdülkadir de benim gibi şairdir. Kuleli'den-

beri kendisini tanım. Edebiyat ve şiir dolayısıyla arkadaşız. Revirde daha çok samimî olduk.

— Ama Ömer Deniz başka türlü konuşuyor. Kadir'le seni o tanıştırmış. Fikir arkadaşı olduğunuzu söylüyor.

— Yalan. Kadir benim edebiyat arkadaşımdır.

— Hep bir araya geldiğiniz zaman komünizm konusunda konuştuğunuz söyleniyor.

— Ne gibi, efendim?

— Yani millet açtır, fakirdir diyormuşsunuz.

— Bunu hocalarımız bile söylüyor.

— Kadir ve Ömer seninle bunları mı konuşurdu?

— Biz yalnız şiir okur, edebiyat konuşurduk.

— Yani Nâzım Hikmet'i mi?

— Bütün şairleri.

Şadi'yi bununla bırakmadılar. Bir telgraf çekmişti İstanbul'a Şadi. Tevkif edilirken yapılan aramada bu telgrafın müsveddesi bulunmuştu Şadi'de. Şöyle yazılıydı telgrafta: «Anama nasıl bağlıysam, Hikmet'e de öyle bağlıyım.»

Şerif Budak'ın eline böyle bir telgraf müsveddesi geçer de durur mu? Yukarısı haber bekliyor, yeni yeni ipuçları bekliyor. Vatan ve memleket aşkıyla yananlar yerinde duramıyorlar. Bir şeyler çıkmalı, bir şeyler çıkmalı ortaya.

— Vay, sen Nâzım Hikmet'e bağlılık telgrafı çekmişsin ha?

Sıkıştırdıkça sıkıştırırlar çocuğu, sıkıştırdıkça sıkıştırırlar. Patlayacak Şadi, ne yapsın? Aşağı mı tükürsün, yukarı mı tükürsün? Doğruyu söylese de iş berbat, yalan söylese de berbat. Doğruyu söylerse evli olduğu meydana çıkacak. Oysa okuldayken evlenmek yasak, adamı

alaya çıkarırlar. Çaresiz kalır sonunda, anlatır her şeyi :

— Yahu, der, bu, Nâzım Hikmet'e bağlılık telgrafı falan değil, bu, benim karıma bağlılık telgrafı. Karımın adı Hikmet'tir. Halama çektim ben bu telgrafı. Karımla anamın arası açılmış, ben de halama çektiğim telgrafta ikisine de aynı derecede bağlı olduğumu belirttim, ikisinin de gönlünü almak için.

Ne malûm Şadi'nin doğru söylediği? İstanbul'da evine gidip soruşturulur. Gerçek gün gibi ortadadır. Şadi evlidir ve iki de çocuğu vardır. Ama bu telgraf meselesinde Şadi'ye inandıklarını sanmıyorum gene de. Çünkü bu «Hikmet'e bağlılık telgrafı» meselesi ta 1963 yılına kadar uzar. 25 yıl sonra, bizim Şadi, hem içimi dökmüş olurum, hem belki yarışmayı kazanır birkaç kuruş alırım diye, Cumhuriyet gazetesinin açmış olduğu Yunus Nadi yarışmasına bir yazıyla katılır. Bu yazı gazetede yayımlanır. Yayımlanınca da, ordan burdan gelen ihbarlar üzerine, savcılık harekete geçer, gazete ve Şadi komünistlik propagandasından mahkemeye verilir. Şadi'nin tutuklu olarak dâvası görülürken, aşırı sağcılıkla ün salmış «Yeni İstanbul» gazetesi, nerden öğrenmiş, hangi ellerden almış haberi, Allah bilir, «Şadi Alkılıç, Harp Okulu'ndayken de Nâzım Hikmet'e bağlılık telgrafı çekmişti» diye yazar.

KİMLER YÖNETİYORMUŞ BİZİ?

İşe Nâzım karıştırıldıktan sonra, sorgunun ağırlığı iki noktada toplandı :

1 — Nâzım'la konuşmaya giden arkadaşla Nâzım'ın verd'ği direktif.

2 — Bizim nereden ve kimler eliyle yönetildiğimiz.

Oysa, gene söyleyeyim, bir daha söyleyeyim, işin aslı şuydu :

Daha lise sıralarındayken sanat ve fikir kitapları okumaya alışmıştık. Yasak masak dinlemiyorduk. Elimize ne geçerse okuyorduk. Kimse bizi bundan alıkoyamazdı. Bu aşırı derecede kitap okumanın olağan sonucu, çevremizle anlaşmazlıklar baş göstermişti. Hepimiz cıva gibi delikanlılardık, kabımıza sığamıyorduk. Orda burda toplanıyor, münakaşalar ediyor, okuduğumuz kitaplar üzerinde konuşuyor, okumayan arkadaşlarımızı

okumaya zorluyor, üstelik de şiirler yazıyor, piyesler karalıyorduk. Yazdıklarımızı özel toplantılarda okuyorduk birbirimize. Ömer'le ben «Başak» adında bir de dergi çıkarıyorduk benim el yazımla. Böyle bir hava içinde kendimizden geçmiş bir halimiz vardı. Hepsi bu kadar. Başka karışık işler düşünmüyorduk. Sosyalizme doğru yol alacak olan düşünce ve duyguların beşiğinde sallanıp duruyorduk. Şu dönen çarkta bir bozukluk vardı. Bu düzen iyi bir düzen değildi. Öyle ise, iyi bir düzen nasıl olmalıydı? Gitgide kafalarımızda buna benzer sorular peyda oluyordu. Hepimiz iyiniyetliydik. Memleketimiz için, halkımız için yüreklerimiz dopdoluydu. Yalnız Ömer'de maceraya özenen bir atılganlık göze çarpıyordu. Bir iki çocukça hareketin dışında, kitap okumaktan ve kitap sevgisini arkadaşlarımıza aşlamak kaygusundan başka ortada gözle görülür, elle tutulur hiç bir şey yoktu.

Bu çocukça hareketlerden bir tanesi şuydu : Ömer, İstanbul'da Nâzım Hikmet'le konuştuktan sonra Necati'ye bir mektup gönderiyor. Bu mektupta Ömer : «Ada'ya gittim, konuştum, tatmin oldum.» gibi şeyler yazıyor Necati'ye. Necati, kendisine gelen bu mektubu okuduktan sonra yırtıp atıyor. Ama Ömer, Necati'ye yazdığı mektubun müsveddesini saklıyor. Aramada buluyorlar bu mektup müsveddesini. Sorguda da üzerinde duruyorlar tabii. «Söyle bakalım, Ada kim?» Hık mık, faydasız, söylemekten başka çare yok. Öyle bir kapana sıkışma ki bu, düşman başına. «Söyle bakalım, yoksa...» Sonunda koyuveriyor ağzından : «Nâzım Hikmet!»

Bir de ayrıca, kendi sınıf arkadaşları arasında bir yazı kaleme alıyor Ömer. Maddeler halinde, tüzük gibi bir şey. Adı da şu : «İyi Bir Hayat Tarzının Tanzim

Edilmiş Şekli». Tam da 22 maddelik. Sabahleyin erken kalkılacak, aç karnına birer bardak soğuk su içilecek, idman yapılacak, bahçede koşulacak, dostluk, falan fi-lân. Bu yazıyı Şadi, Nâsır, Hüseyin, Zihni Kaya ve İh-san imzalamışlar. Bir de şöyle bir imza var : Merkezi İcra Komitesi Reisi Ömer Deniz.

Sorguya götürürler Şadi'yi bir gün.

Şerif Budak köpürmüş, bir kâğıt uzatır Şadi'ye, ve :

— Ulan, der, bu da mı edebiyat? Hep edebiyat, edebiyat der durursun.

Şadi bakar önüne uzatılana. Ömer'in patavatsızlık-larından biri. 22 maddelik tüzük.

— Efendim, der Şadi, bu bir şaka. Alay olsun diye yapılmış bir şey. Sırf arkadaşlar arasında gülelim diye yazdı Ömer bunu.

— Peki, şu alttaki «Merkezi İcra Komitesi Reisi» ne oluyor. Bu komünistlerde olur.

— Ömer şaka olsun diye yazdı.

— Sen niçin imzaladın bu kâğıdı?

— Şaka olsun diye.

— Peki, şaka olsun diye on sene hapis yat da anla.

Nöbetçilere :

— Alın bu keratayı!

Der. Şadi'yi hücreesine götürürler. Şadi on yıla dün-den razı. Birkaç gün önce, zalim bir nöbetçi subayı, va-zife kontrolü yaparken, askerlere şöyle bağırır : «Dikkat edin ulan! Bunlar Bolşevik... Kurşuna dizilecekler!» Bu-nu hücrelerinden duymuş olan Şadi, onun için on yıla dün-den razı.

Gerçekten sırf şaka olsun diye yazılan ve imzalanan

bu tüzük, gerek sorguda, gerek mahkemede haddinden fazla ciddîye alındı, bu kâğıda imza atanların başını da hiç yoktan belâya soktu. Sonunda da hepsinin canı yandı.

Evet, işin içinde bir iki çocukça hareketin dışında, kitap okumaktan ve kitap sevgisini arkadaşlarımıza aşılama-
lamak kaygusundan başka hiç bir şey yoktu.

Ama ne zaman ki Nâzım Hikmet'in adı karıştı işin içine, mal bulmuş gibi üşüştüler hepimizin başına. Nâzım Ömer'e ne demişti? Söyle, Nâzım Ömer'e ne demişti? Nâzım, neye uğradığını bilemez halde, tek başına Ankara Askerî Ceza Evinin bir odasında, hiç kimseyle görüştürü'meden yatadursun, Harp Okulu'nda başına ne çoraplar örülüyordu!

•

Beş on gün unutuldum. Ne sorgu, ne sual. Beş altı metrekare kadar bir yer. Bir karyola, bir masa, bir sürahi, bir bardak. Anahtar dönüyor, kapı açılıyor, bir tepside yemek geliyor, yemek yeniyor, tepsi gidiyor. Yukarda el kadar bir pencere. El kadar bir aydınlık. Ayaklar gidip geliyor aydınlığın içinde. Nöbetçinin ayakları. Oraya da bir nöbetçi kondu, bir iki arkadaş gelip camı tıkırdattı, nasılsın, iyi misin dediler, bir selâm sarkıttılar diye. Çıkıp elimi, yüzümü yıkayacağım. Kapıya vuruyorum. Anahtar dönüyor. Kapı açılıyor, çıkıyorum. Arkamda süngülüler. Ayağım bir kaysa, hiç acımadan şişleyecekler.

Haftalarca Şerif Budak'tan başka kimseyle iki çift lâf etmedim. Oysa ben hiç de sessiz, kendi halinde, konuşmayı sevmeyen bir insan değilim. Tam tersine, bayı-

lırım insanlarla konuşmaya. Yalnız anahtar dönüyor. Yemek geliyor. Anahtar dönüyor. Tepsi gidiyor. El kadar bir yeryüzü. Arkadaşlar bağrışıyorlar avluda. Sonra ses mes yok. Bir yatak, bir masa, bir sürahi, bir bardak. Anahtar dönüyor, anahtar dönüyor, başımın içinde anahtarlar dönüyor. Ayağım bir kaysa... Anahtarlar dönüyor kafamda. Anahtarlar, anahtarlar, anahtarlar dönüyor. Onlar dönmese ben çıldıracağım.

Ya öbür arkadaşlarım, Orhan, Şadi, Necati, İsmail, Ömer, Naci, Galip, onlar ne yapıyorlardı tek başlarına?

*

Bir gece, uykumun arasında gürültüler duydum. Uyandım, yatağımda doğruldum birdenbire. Kapının önünde gidip gelmeler, şakırtılar. Anahtar dönüyor. İki subay, silâhlı ikisi de, girdi içeri. Birisi :

— Haydi kalk, dedi, çabuk giyin.

Hiç bir şey anlamamıştım. Öylece baktım suratlarına. Uyku sersemi, ne oluyoruz gibilerden baktım ve kalakaldım. Gene o subay :

— Haydi in yataktan, çıkar pijamalarını, elbiselerini giy.

— Böyle ne oluyoruz? dedim.

Başımı kaldırıp arkaya, pencereye baktım. Belli belirsiz bir kurşunilik vardı dışarda. Saat kaç olmalıydı? Vakit gece yarısını çoktan geçmiş olmalıydı. Saatim yoktu, sormadım da inadıma onlara saatin kaç olduğunu. Somurta somurta giyindim, suratlarına bakmadım onların hiç birinin. Giyinmem bitince :

— Hazırım, dedim. Bir yüzümü yıkasam...

— Yıkı bakalım, dediler.

Dışarı çıkınca, baktım yedi sekiz süngülü. Yüzümü yıkadıktan sonra beni aralarına aldılar. Alaca karanlık uzun koridoru gürültülü görültülü yürümeye başladık. Böyle nereye gidiyorduk? Hani, filimlerde yer altında mahzenler vardır, insanlar koşar, birbirlerini kovalarlar orda yankılanan gürültülerle. İşte biz de bu koridorda, tak, tak, tak, diye yankılana yankılana, öyle yürüyorduk. Postalların betondaki seslerinden başka en ufak bir ses yoktu ortalıkta. Her yer uyuyordu. Merdivenlerden çıktık, doğru okulun avlusuna. Derin bir soluk aldım. Doldurdum temiz havayı ciğerlerime. Sabah olmak üzere gibi geldi bana. Sonra okulun ana kapısından (nizamiye kapısı) dışarı çıkardılar. Çıkar çıkmaz da sola saptık, komutanlık binasına doğru yürüdük. Sonra gene sola, açıklığa kıvrıldık, haftada iki gün «tatbikat» yaptığımız yere doğru. Bayır aşağı inecektik. O zaman bende şafak attı. Dizlerim kesildi. Ne oluyorduk? Subayların suratına baktım, hiç oralı bile değiller. Askerlere baktım, birer taş. Vay anasını, dedim içimden, gidiyoruz pisi pisine, şu kadere bak sen. Gençliğimize doyamadan olur muydu bu? Durdu kafam, hiç bir şey düşünemedim. Oraya çöküverecektim. Karşımda dağlar dönüyordu. Bereket versin, bayır aşağı inmeden geri döndürdüler. Yoksa bir kere indikten sonra bayırı bir daha çıkamazdım. Derman mernan bende hak getireydi.

Geldiğimiz yoldan dosdoğru yürüdük, geldik okulun ana kapısına, girdik içeri. Hiç bir anlam veremedim ben bu işe. Sola sapacağımıza, sağdaki kapıdan girdik. Baktım burası sorgu yeri. O zaman anladım, başka türlü bir işkenceydi bu. Kurşuna dizme numarası.

Kendimi gene Şerif Budak'ın karşısında buldum.

Doğrusu halime şükrediyordum. Beterin beteri varmış.

Ama ben Şerif Budak'ı o geceki kadar yorgun, bitkin görmemiştim. Nesi vardı zavallının? Bayağı üzüldüm. Şerif Budak aynı zamanda bizim askerî ceza öğretmenimizdi. Derste çok tatlı adamdı. Neden üzülme-yeyim bu haline, ne de olsa aramızda bir yakınlık var sayılırdı. Acıdım ona, hasta gibiydi. Kendini zor tuttuğu belliydi. Herhalde o da çok sıkıştırılıyor olmalıydı.

— Otur bakalım şöyle, dedi.

Karşısında gösterdiği sandalyeye çöktüm.

— Peşin söyleyeyim, gerçeği anlatmazsan, anandan emdiğini burnundan getiririm. Kim vurduya gidersin.

Baktım, birdenbire canlanıvermişti binbaşımız.

— Söyle şimdi, bana, sizi kim idare ediyor? Ömer Deniz bir orduyu baştan çıkaracak güçtedir. Korkunç bir herif o. Sen de onun sağ kolusun. Arkanızda da bir sürü it. Söyle bakalım şimdi, dışardan sizi kimler oynatıyor? Biliyoruz biz bunun böyle olduğunu, bu muhakak böyle. Kimler bunlar?

— Siz neler söylüyorsunuz böyle binbaşım. Böyle bir şey yok ve olamaz da. Namusum üzerine söylüyorum, olamaz.

Her şeyi biliyormuş da, sen kavuğuma anlat dermiş gibi, yukardan yukardan gülümsüyor.

— Sen öyle de. Biz biliyoruz her şeyi. Söylersek sana, gözlerin fal taşı gibi açılacak. Sen aptalsın, aptal. Aptal da değilsin ya, neyse öyle görünüyorsun. Hadi sana biz söylemeden, şunun doğrusunu sen söyle. Senin söylemeni istiyoruz biz. Asıl ben namusum üzerine söz veriyorum sana, seni kurtaracağım.

— Peki, buyrun, söyleyin efendim.

— Dinle beni. Ama iyi dinle. Siz ya Moskova'dan, ya Roma'dan, ya Berlin'den idare ediliyorsunuz. Ama hangisinden? Sen söyleyeceksin bunu.

Birdenbire afalladım. Öyle şaşkına döndüm ki Şerif Budak bile farkına vardı. İçimde damarlarım çekildi, çekildi, büzüldüm, bir kirpi gibi büzüldüm. O anda keselerdi beni, bir damla kanım akmayacaktı.

DÜNYADA YALNIZ

Hücreme götürüldüğüm zaman sabah oluyordu. Neydi bu başıma gelen? Ağzım kupkuruydu. Dizlerimde derman kalmamıştı. Yatağıma oturdum, bir zaman başım ellerimin arasında, öyle kaldım. Birden aklıma anam geldi, «İyi ki ölmüş!» dedim içimden. Bunları duy-
saydı kahrından inme inerti anacığıma.

Uyuyamazdım artık. Gözlerim de biber gibi yanıyordu. Bir cıgara yaktım, uzandım yatağı. Bir ablam vardı İstanbul'da, anamın yerine. Gençtir ne de olsa. Belli değil gene de, belki deliye dönmüştür. Hem emzikli de. Bir mektup yazsam, bir avukata falan baş vursalar, iş çatallaşıyor desem, sık sık tozlarını aldığın kitaplar, kardeşinin kitapları bak başına ne işler açtı desem! Ama avukata parayı nereden bulacaklar? Yok, yok, bulsunlar. Bizi bayağı casuslukla suçluyorlar, desem.

Hadi canım, deli misin? Böyle şey nasıl yazılır? Hem yazsan nasıl göndereceksin? Neyle?

İçimde anlaşılmaz, tuhaf bir duygu dolaşıyor. Yeryüzünde yapyalnız, tek insanmışım gibi bir duygu. Kimden medet umayım? Tanrı'dan mı? Onunla bir ilişğim yok. Oldum olası aramız iyi değil. Hiç bir ahbaplığım olmadı onunla. Ne diye medet umayım ondan? Beş yaşında mahalle okuluna kaçmıştım, ayağымda takunyelerle. Canım sıkılmıştı evde. Ablamla ağabeyim okuldaydılar. Anam çamaşır yıkıyordu mutfakta. Ben patlıyordum yalnızlıktan. Tuttum okulun yolunu. Bizim evle arası üç dört yüz metre kadardı. Bir iki defa gitmişim ablamla, biliyordum okulun yerini. Kırmıye çeşmesi, mezarlıklar, Otakçılar karakolu. Sonra kahvelerin önünden geçmiştim. Bahçe kapısı gibi bir kapıdan girmiştim, sağda iki üç basamaklı taş bir merdiveni çıkmıştım, bir kapı, kapıda ip sallanıyor, çekmişim ipi, kapı içeriye doğru gıcırtyla açılıvermişti. Karşımda baktım benden büyük ak sakalıyle hocaefendi oturuyor.

— Ne istiyorsun? diye sormuştu.

— Okumaya geldim, demiştim.

— Gir bakalım, demişti.

Oturtmuştu beni sıralardan birine. Ben orada, okulda güzel güzel oturadurayım, anam beni araya araya bitmiş. Meraktan ölecekmiş zavallı. Okul azat olunca, ablamla ağabeyimin arasında sallana sallana eve geldiğim vakit kıyamet kopmuştu. Akşam yemeğinden sonra babama anlatıldı. Babam beni dövecek sandıydım. Hiç de öyle olmadı. Babam hoşlandı, kalın kalın güldü ve halama dedi ki :

— Mihriban, bir tepsi baklavayla bir tepsi börek aç hocaefendiye, yarın bunu mektebe başlatın.

Ertesi gün bir tepsi baklava ve bir tepsi börekle gittik, okula başladık. Hocaefendinin karşısına, rahlenin önüne diz çöktürdüler beni. Hocaefendi bir şeyler okudu, tükürüklerini suratıma saça saça birkaç kere tu, tu, tu, dedi. Korkuyla karışık bir iğrenme yüreğimi kaplamıştı benim. Bir sürü karışık karışık sûreler, bir sürü anlaşıl-maz dualar, hiç akıl erdiremediğim bir sürü şeyler. Bin kere pişman olmuşum ama iş işten geçmişti.

Kaç gün sonraydı bilmiyorum, ağabeyimi sesledi hoca :

— Mahmut, gel buraya!

Ağabeyim, süklüm püklüm, yüzü korkudan sapsarı, şaşkın ve anlamsız baka baka, gitti oturdu hocaefendinin karşısına. Ellerini de dizlerinin üzerine kodu.

— Söyle bakalım Mahmut, dedi hocaefendi, bundan sonra peygamber aleyhisselâm gelecek mi, gelmeyecek mi?

Ben, gözlerimi ağabeyime dikmiş, kımıldamadan ve merakla bakıyordum ne diyecek diye.

Ağabeyim, hocanın suratına baktı ürkek ürkek, bil-mem ki ne desem der gibi yutkundü, boynunu büktü, sonra beklenmedik bir tezlikle :

— Gelecek, hocaefendi, dedi.

Hocaefendinin bardak eriği kadar iri gözleri dışarı fırlayacakmış gibi oldu. Ağır, kılı elini kaldırdı, bir tokat aşketti bizim biraderin kulak tozuna doğru. Ağabe-yim bir anda, ince bir tahta gibi yana yıkılıverdi.

— Kalk! diye bağırdı hoca. Kalk!

Ağabeyim kalktı ve dudakları titreye titreye :

— Gelmeyecek, hocaefendi! dedi.

Bu sefer öbür yanağında bir tokat şakladı. Gene bir ince tahta gibi öbür yana yıkıldı çocukcağız.

Duramadıydım ben. Olduğum yerde bastıydım fer-yadı. Başladıydım hüngür hüngür ağlamaya.

Hocaefendi bana döndüydü bu sefer. Eline aldığı kocaman bir sopayı benim oturduğum yere kadar uzatıp sıraya vurmuş ve :

— Sus, yezit! diye bağırmıştı.

Ablam, ağabeyim, ben, üçümüz de eve perişan dön-müştük o gün.

Çocukluğumun umacıları ne evimizin tavan arasın-daydı, ne karanlıkların ardında. Çocukluğumun korkunç umacısı sendin asıl, Sait Hoca!

Kafamın içi uyuşuyor. Başımı duvarlara vurmak is-tiyorum. Kendini toparla bakalım, oğlum. Böyle bir şey var mı? Yok. Yani dışardan, Berlin'den, Roma'dan, Moskova'dan idare falan? Yok. İyi biliyor musun? İyi biliyorum. Öyleyse ne diye hımbıllaştın öyle? Kendine gel, kendine. Silke!en şöyle de, kendine gel. Şerif Budak ağız arıyor. Ağız değil, öküzün altında buzağı.

Rahatlar gibi oluyorum.

Okulun avlusunda kalk borusu ince ince, acı acı çalıyor.

Duvara şunu yazıyorum kalemle : «Ölümden öteye köy var mı?»

Bir cıgara daha yakıyorum. Birini söndürmeden bir cıgara daha.

SON SORGULAR

Bir iki önemsiz sorgu daha oluyor. Orhan'ın İstanbul'daki evinde bir pazar günü toplanmıştık dört beş arkadaş. Birkaç yıl önceydi. Onu sordu Şerif Budak.

Bir gün de sorgu yerinde bir siville karşılaştırdım. Mustafa'ydı bunun adı. Demiryollarında çalışıyordu. Bir arkadaşın, Orhan Alkaya'nın kardeşi Adnan Alkaya tanıştırmıştı galiba onunla bizi. Öyle hatırlıyorum. Evine gitmiştim o Mustafa'nın bir gün. Çok kitapları vardı. Her hafta gider ondan kitaplar alırdım, hafta içinde okurduk bütün arkadaşlar o kitapları, cumartesi ya da pazarları geri götürür, yenilerini alırdım. Bu Mustafa benim için abuk sabuk şeyler söylüyor Şerif Budak'a, teşkilâttan falan bahsediyordu. Bana suç yüklüyordu. Sapsarıydı, titriyor, korkudan ne söyleyeceğini bilemiyordu zavallı. Oysa, kendisi dışarda bazı işler karıştır-

miş, birkaç kişiye, Harp Okulu'nda bir teşkilâttan söz etmiş, ileri geri konuşmuş, kendini önemli işler yapıyor göstermiş, kandırmış bir iki kişiyi.

Sorguda gele gele İsmet İnönü'ye gelmişti sıra. Bütün Harp Okulu öğrencilerinin İnönü'ye yaptığı sevgi gösterisini bahis konusu etti Şerif Budak.

O tarihlerde İnönü «gözden düşmüş»tü. Harp Okulu öğrencilerinin çoğunun İnönü'ye hayranlığı vardı. İnönü arada bir yaveriyle atlı gezintiye çıktığında, okulun yakınından geçecek olursa, hemen bütün öğrenciler birbirlerine bunu duyururlardı. Dakka geçmez, öğrenciler okulun ana kapısından dışarı oluk gibi akmaya başlar ve İnönü'ye çok heyecanlı bir şekilde sevgi gösterisinde bulunurlardı.

Şerif Budak bunu sordu bana :

— Sen de çıkar mıydın bu gösterilere?

Cevap verdim :

— Tabii çıkardım.

— «Yaşa!» diye bağırır mıydın?

— Tabii bağırırdım. (*)

Şerif Budak bu soruyu birçok arkadaşına sormuş :

— Sen de çıkar mıydın?

— Çıkardım.

— Bağırır mıydın «yaşa!» diye?

— Tabii bağırırdım.

Atatürk'ün hasta olduğu söylentileri dolaşmaya başladığı günlerdi o günler.

(*) Onu bir şey zannederdik. Ne bilirdik onun sonraları millete kan kusturacağını.

OH BE,
DÜNYA VARMIS,
DÜNYA!

Naci Fişek de bizim sınıftan. O da İsmail gibi, Necati gibi, Şadi gibi, Galip gibi, benim gibi, daha birçokları gibi, küçük yaşta babasız kalmışlardandı. Konya Askerî Orta Okula vermişlerdi onu. Orayı bitirdikten sonra Kuleli Askerî Lisesine geldi. Orda tanıştık kendisiyle, arkadaş olduk. Liseyi birlikte bitirdik. Edremit'e staja Muhacir İsmail, o ve ben, birlikte gittik. Ordan Ankara'ya Harp Okulu'na birlikte. Vücutlarımız çok zayıf olduğundan, isteyerek ayrılmıştık levazım sınıfına.

Harp Okulu'nda aynı sınıfa düştük. Çok ince yapılı, her şeyi hoş gören, duygulu, aynı zamanda çok şakacıydı Naci. Hemen hemen hiç sinirlenmezdi. Sinirleneceği zaman, ki binde bir olurdu bu, hemen bir yolunu bulur, sıvıştırdı. Hiç birimiz onun, kavga etmek şöyle dursun, uzunboylu münakaşa ettiğini bile görmemişizdir.

Naci'nin Millî Savunma Bakanlığında çok yüksek mevkide bir amcası vardı. Kendisi söylememiştii bize bunu, çok alçak gönüllüydü. Biz soy adlarının benzerliğinden falan sezinler gibi olmuş, sıkıştırmıştık Naci'yi, söylettirmiştik amcası olduğunu.

Naci'de ta lise sıralarından başlamıştı okuma merakı. O da birçoğumuz gibi futbolü sevmez, güreşı, boksu sevmez, kavgayı sevmez, tatbikatı sevmez, dedikoduyu sevmezdi. Var mıydı yok muydu okumak.

Sınıfta sıralarda, yatakhane dolaplarında yapılan aramada Turgenyef'in «Babalar ve Çocuklar» romanı, Suphi Nuri İleri'nin Carlo Cafiero'dan çevirdiği Marks'ın «Kapital» özeti, bir de «Kokain» adlı bir roman bulunmuştu. Komutanlık binasında bir hücreye tıkmışlardı onu da. Bir iki gün sonra sorgusu yapılmıştı. Sorguda sormuştu ona Şerif Budak :

— Ömer Deniz senin yakın arkadaşınmış, nasıl tanırsın onu?

— Okumaya meraklı bir arkadaşımıdır. Ben de edebiyat ve fikir kitaplarını okumaya meraklı olduğum için birbirimize yakınlık duymuşuzdur. Arkadaşız.

— Daha kimlerle arkadaşsın?

— İsmail'le, Abdülkadir'le, Kuleli'den beri arkadaşımıdır onlar.

— Niçin okuyorsun bu kitapları?

— Kıtaptan başka hiç bir şey bana zevk vermez ki...

— Peki, hadi git, sonra görüşürüz.

Naci, tam kırk üç gün tek odada mahpus kaldı. Onu bir daha sorguya çekmediler.

İki adımılık yerde ne yapsın çocuk, türkü söylüyor, ezberindeki şiirlerden okuyor kendi kendine, arasıra kalorifer borularından verilen morsları çözmeye çalışıyor.

Bir gece geç vakit kalorifer borularından verilen mors işaretleri «Dikkat!» diye başlıyor. Kulak kesiliyor Naci. Hay aksi şeytan! Zaten morsu iyi skemiyor, bu sefer heyecandan büsbütün şaşınıyor, bildiğini de unutuyor, nokta nokta hat, hat nokta nokta, hat hat, nokta hat nokta... derken kaçıyor ipin ucu. Naci : «Bir daha!» diyor, «Bir daha!» Borulardan haber bir daha veriliyor. «Kurşuna dizileceğiz, öyle söyleniyor...» gibi lfları zyor. Ama acaba doğru mu çözdü?

Bir hafta kadar sonra bir gece, iki snglyle odasından alıyorlar Naci'yi. Dışarıya ıkıyorlar. Hava karlı, buz gibi bir rüzgâr esiyor. Karlara bata çıka yürüyorlar. Naci hem gidiyor, hem : «Yoksa, diyor kendi kendine, kurşuna dizmeye mi götürüyorlar beni?» Başlıyor Naci'nin sol tarafı kt kt atmaya. Bacakları titriyor. Neyse ki çok sürmüyor bu, yakındaki binaya, bizi hepimizi bir araya topladıkları binaya giriyorlar.

Bizimle karşılaştığı zaman, Naci, uzun kollarını açıyor, bize doğru :

— Oh be, diyor, dünya varmış, dünya!

BÜTÜN ARKADAŞLAR BİR ARADA

Haftalarca tek odalarda bir başımıza bırakıldıktan sonra bir gece hepimizi birer birer odalarımızdan çıkardılar. Komutanlık binasının orda başka bir binaya, süngülüler arasında götürdüler. Orda yatakhane gibi büyük bir yere (sanıyorum komutanlık erlerinin koğuşuydu orası) kapadılar. Kapıdan girince koskocaman bir masa göze çarpıyordu. Sonra altı üstlü yataklar. Burası havasız, çok berbat bir yerdi. İnsan boğulacak gibi oluyordu burada. Aklımıza fena şeyler bile gelmeye başladı. «Yoksa, topmuzu birden...» diye düşünmeye başladık. Tek odalarımız buradan daha iyi, daha rahattı bir bakıma. Ama burda bütün arkadaşlar bir aradaydık. Bir çeşit kurtuluş gibi geldi bu bize. Bir çeşit hürriyete kavuşmak gibi bir şey. Sarıldık, öpüştük birbirimizle. Karşılıklı bol bol ciğaralar ikram ettik. Oldukça keyiflendik.

Harp Okulu'ndan o'mayanlar da vardı aramızda : Kendisinden kitaplar alıp okuduğum, demiryolcu Mustafa. Orhan'ın lise öğrencisi olan kardeşi Adnan. Hasan adında bir hukuk öğrencisi. Bir de, her hafta kendisinden gazeteler, dergiler aldığımız, gazete satıcısı Yakup. Bu delikanlı Ulus meydanında, Sümerbank'ın orda, köşede bir kulübecikte gazeteler, dergiler satardı. Ordan alış verişe başladık ve giderek arkadaş o'duk kendisiyle. Paramız olmadığı zaman borca bile alırdık istediğimizi. Onu neden karıştırmışlardı bizim işe, kimin işiydi bu? Her halde Demiryolcu Mustafa'nın işiydi. Biz bu Yakup'la ahbap olunca, bazı dergileri ve kitapları salık verdik ve bunları getirip satmasını söyledik. O da olur dedi ve getirtineye baş'adıydı. Bütün suçu buydu biçarenin.

Arkadaşlar bu Yakub'a takılınadan duramıyorlardı. Arkadaşlar takıldıkça, o da merakla soruyordu :

— Sahi ağır mı benim suçum? Sattım o dergilerden ben de... Ne yaparlar bana? Söyleyin, ne yaparlar?

Sattım dediği dergiler, her yerde serbest satılan dergilerdi. Ama bizim çocuklar, yakalamışlardı bir defa toy çocuğu, bırakırlar mıydı :

— Senin suçun çok ağır, kardeşim Yakup, diyorlardı bizim muzipler, bilmeyiz ama, sen öyle hapisle falan kurtulamazsın gibi görünüyor.

Yakup kötüleşiyor, başlıyordu kara kara düşünmeye. Bunun üzerine biz :

— Yapmayın yahu, diyorduk arkadaşlara.

Ve Yakub'a dönüp :

— Yok kardeşim yok, bir şey yapmazlar, takılıyorlar sana, diyorduk.

Kuşkulu kuşkulu bakıyordu hepimize Yakup.

Birleştirildiğimiz günün ertesesi günü akşamı, hiç birimizin tanımadığı bir yabancı getirip soktular aramıza. Uzunca boylu, siyah paltolu, bıyıklı, gözlüklü, kırkklık bir adamdı. İçeri girince, bir zaman afallamış gibi durdu, ne yapacağını bilemedi, sarsaklaştı. Sonra gitti bir yatağın ucuna ilişiverdi. Cebinden mendilini çıkardı, başladı gözlerini silmeye. Ömer'le yanına vardık, baktık hüngür hüngür ağlıyor, gözlerinden boyuna yaş akıyor, gözlerinden yaş aktıka da mendiliyle siliyordu gözlerini.

— Sizi neden getirdiler buraya? diye sorduk.

— Bilmiyorum, dedi. İzmir'de ğretmenim. Bir gece evimi bastılar, kitaplarımı aldılar, beni de buraya getirdiler. oluğum çocuğum var. Ne yapacağım şimdi ben? Ne olacak halim?

Kurnaz mer hemen, birini sordu İzmir'den. Adını söyledi, soy adıyla birlikte.

— İzmir'de öğretmendir, tanır mısınız? dedi.

Adam, soluk almadan :

— Nasıl tanımam, dedi, nasıl tanımam! Tanırım, elbet tanırım.

Ömer bana göz kırptı. Adamın yanından ayrıldık.

— Sorduğum adam benim babam, dedi. Aydın'da. İzmir'de değil. Herifi sınadım, atıyor.

Bütün arkadaşlara bir bir söyledik durumu. Adamın hareketlerini uzaktan uzaktan gözlemeye başladık. Adam sinsi sinsi etrafı kolluyor, nerde iki ya da üç arkadaş bir araya gelip konuşmaya başlarsa hemen kalkıp onların tarafına doğru gidiyor, konuştuklarını duyacak kadar yaklaşıp bir yere çöküyor, kulak kabartıyordu.

İşi anlar anlamaz, adamı sorgu yağmuruna tutmaya baş'adık :

— Hangi kitapları okuyorsun?

— Kaç çocuğun var?

— Peki, böyle kolayca nasıl ağlayabiliyorsun?

— Senin mendil nasıl mendil öyle?

Adam şaşırdı. Şaşırdığını da belli etmemeye çalıştı. Zorladı kendini. Sonra sırttı. Sonra kalktı başka yere gitti, oturdu. Sonunda çaresiz kaldı, gidip kapıyı vurdu. Nöbetçilere :

— Su dökeceğim, dedi. Ve dışarı çıktı.

Bir daha da dönmedi.

•

Kapıda nöbetçiler, ya da nöbetçi subayı değıştikçe kapı açılıyor, bir subay hepimizi bir bir sayıyordu. Tekmil veriliyor, kapı yeniden kapanıp kilitleniyordu. Birkaç saatte bir oluyordu bu böyle. Bizim için de bir değışiklikti bu. Paydosa çıkmış gibi oluyorduk. Gelen subay sevdiğimiz subaylardansa, bir bahaneyle bir iki çift lâf ediyor, işi şakaya kadar vardiınyorduk.

Ben bol bol «Mahpushane Türküsü»nü söylüyordum. Aramızda dört kişiden başka kimse bilmiyordu bu türküyü. İlk gece, herkes sessiz sessiz yatağa uzanmışken, ölü ışıkların altında, başlamıştım söylemeye. Çok dokunmuştu arkadaşlara bu türkü.

Niğde'li Nâsır'ın bağlaması vardı, o da onu tımbırdatıyordu ara sıra. İkide bir Şadi için yaktığı türküyü söylüyordu :

Şadi evlâtların baba der ağlar,
onların feryadı yürekler dağlar,
geçti güzel günler, o tatlı çağlar,
Şadi evlâtların baba der ağlar.

Ve Şadi acı acı düşünüyordu.

«Yanık Ömer» i söylüyorduk bir iki kişi. Saatleri geçiriyorduk böylece.

Ama ertesi günü, gene nevrimiz döndü. Sabah kahvaltısından sonra, kapı açılıp, içeri orta boylu, kumral, zayıfça bir adamla bir subay girdi. Adamın elleri bir çamaşır ipiyle bileklerinden bağlıydı. Subay adamı iterek ve tekmeleyerek yere yıktı ve öfkeyle kapıyı çarpıp çıktı.

Hemen adamın yardımına koştuk, yerden kaldırdık, ellerini çözdük. Götürüp yatağın birine yatırdık. Bitkindi, hırıldıyordu. Konuşmuyor, yalnız arada bir «Of! Of!» diye boynunu uğuşturuyordu. Otuz, otuz iki yaşlarında vardı adam.

— Of!... Of!... Boynum!...

Bağlamacı Nâsır atıldı :

— Ne oldu boynuna?

— Çok dövdüler! Çok vurdular! Of, boynum!

Buna başka hiç bir şey sormadık. Kendisi de bir şey anlatmadı. Kimdi? Nerden geliyordu? Niçin getirmişlerdi? İşi neydi? Söylemedi.

Çabuk alıştı bize. Yırtığın biriydi. Şakalaşmaya bile başladı. Arada sırada gene «Of! Boynum!» demeden almıyordu kendini. Nerde bir iki kişi konuşuyorsa, o yana doğru uzatıyordu boynunu, kulağını da veriyordu o yana, «Of, boynum, boynum!» diyerekten.

Bu adam işi çok ileriye götürdü, bize bir sürü açık saçık hikâyeler, cinsel birleşmeler, sapıklıklar anlatmaya başladı. Onun düşündüğünün tersine, ilgimizi değil, nefretimizi çekti ve gereken karşılığı gördü. Bağlamacı Nâsır, bağlamasıyla «dımbırdam, dımbırdam, dımbırdam» diye işaret veriyor ve sazla birlikte hepimiz bir ağızdan, koro halinde, önce yavaş, sonra gitgide ürkütücü bir ses-

le «Kaşalot, kaşalot, kaşalot!» diyerek adamın üzerine üzerine gidiyorduk.

Adam anladı durumu ama, pişkinliğe vurdu gene de. Bir ara, ortadan :

— Nedir bu kaşalot, kaşalot dediğiniz? diye sordu.

— Sen anlamazsın, dedik.

— Söyleyin Allahınızı severseniz, ne demek?

— Bir çeşit balık, oğlum.

— Ne balığı?

— Kaşalot balığı.

— Bırakın alayı da, söyleyin şunun doğrusunu.

— Aptal demek, şapşal demek, enayi demek. O demek değil ama, biz o anlama kullanıyoruz.

— Yaaa?!?

Mavi gözlerini fıldır fıldır döndürdü ve pis pis güldü.

Bu adam bizim rahatımızı bozmaya başlamıştı. Bu ahır gibi yerde, ne de olsa, rahattık. Ama o, bir ısırgan gibiydi içimizde. Hiç istenmeyen bir misafir evimize gelmişti, bir türlü kalkıp gitmek bilmiyordu.

En sonunda aldırmamaya başladık. Başka çare de yoktu. O konuşmak isteyince biz ıska geçiyorduk. Yanımıza gelince ondan uzaklaşıyorduk. O işi yüz­süz­lü­ğe vurunca, biz de işi yüz­süz­lü­ğe vurmuştuk. Sonu çok kötü bitti bu misafirliğin.

Bir iki gün sonra, yeni nöbetçi subayının içerdekileri sayma zamanı gelince, kapı gene açıldı. İçeri bizim sınıf subayı girdi. Bir bir saydı bizi numaralarımızla, adlarımızla.

— Nasılsınız? diye sordu.

— Sağ olun! dedik bir ağızdan.

— Bir isteğiniz var mı?

Gene hep bir ağızdan :

— Sağ olun! dedi.

Güler yüzle selâmladı bizi ve gitmek üzere kapıya doğru döndü, yürüdü çıktı.

İşte tam o sıra, nöbetçi subayı dışarı çıkıp da nöbetçiler kapıyı kilitlerken, bizim tanrı misafiri, subayın arkasından başladı «Kaşalot! Kaşalot! Kaşalot!» diye bağırmağa. Bir yandan da gülüyordu bize göz kırpıp. «Nasıl, iyi yaptım, değil mi?» der gibi.

Hepimiz birbirimize baktık. Saniye geçmeden, üç dört kişi yataklarından fırladı ve üzerine çullandı adamın. Vur Allahım vur, vur Allahım vur :

— Ulan, sen bizim subayımıza, ha? Kaşalot dersin, ha? Vurun ulan, vurun dürzüye!

Derken, iki üç kişi daha yüklendi. Yedi sekiz kişi adamın pestilini çıkaracaklar. Bize meydan kalmadı bir iki yumruk vurmaya.

Eğer adam :

— İmdat! İmdat! Öldürüyorlar beni!

Diye avazı çıktığı kadar bağırmağa başlamasaydı, orda ölüsü kalacaktı.

Bereket kapı açıldı, subay ve nöbetçi erleri içeri dalıp adamı güçbelâ kurtardılar bizim çocukların elinden. Yüzü gözü şiş içindeydi adamın. Ayakta duracak hali yoktu.

Nöbetçi subayı :

— Ne oluyor böyle? diye sordu.

Arkadaşlardan biri hemen atıldı :

— Efendim, bu adam sizin arkanızdan «Kaşalot! Kaşalot!» diye bağırdı. Bu adam kim oluyor sizinle alay edecek? Bize pis pis hikâyeler anlatıyor. Alın bunu aramızdan. Biz yarın sizinle aynı cephede...

Bir başka arkadaş :

— Alın onu, yoksa yaşatmayız burda, diye bağırdı.

Üsteğmen geri çekildi, adamı şöyle süze süze çekildi, sonra :

— Bana bak, dedi, vazifeni yapacaksan doğru yap, yoksa değerim senin karnını.

Ve öfkeyle çıktı gitti. Nöbetçiler de arkasından çıktilar.

Adam, bir yatağın kenarına çökmüş, alnını eline dayamış, öylece kalmıştı.

Dört beş dakika geçti geçmedi, kapı açıldı, subay ve erler gelip adamı çağırdılar. Ellerini iple bağlayıp götürdüler.

*

Bakalım bundan sonra kim gelecekti? Aldı mı bizi bir merak! Nerdeyse bahse tutuşacağız. Biri atıldı ordan :

— Ben biliyorum kimin geleceğini.

— Atma, nerden bileceksin?

— O bilmez, ben bilirim asıl.

— Kimmiş o gelecek olan?

— İsmet İnönü.

— Yok, devenin başı.

— Merhaba arkadaşlar!

Tıpkı İnönü'nün sesi.

— Paşam, yaşaaa!

Gülmekten kırılıyoruz.

— Nasılmış, okulun önünden geçerken bağıırır mısınız «Yaşa!» diye, adamcağızı da böyle getirirler buraya işte. Nerde oturtacağız onu şimdi. Nasıl ağarlayacağız?

— Dayan paşam kuru fasulyeye!

Birdenbire kapı açılmaz mı! Baktık üçüncü bir adam. Bu da nesi, sıcağı sıcağına? Çok şık giyinmiş biriydi bu. Üstünde, pahalı cinsten olduğu pek belli bir pardesü, ipek gömlek ve ipek kıavat, ayaklarında gıcır gıcır iskarpinler. Çıtkırıldım bir beydi bu. Çok dik girdi içeri, hani «baston yuttu» derler ya, onlardan. Bir iki saat dimdik dolaştı aramızda ve geldiği gibi dimdik gitti.

Yalnız bir ara bana yaklaştı. Askerî Ceza Kanununu karıştırıyordum ben o sırada. Çok kibar bir dille :

— Hangi maddeye bakıyorsunuz? diye sordu.

— Altmış altıncı maddeye! diye attım.

Anladı attığımı, irkildi. Hiç bir şey demeden ve istifini bozmadan ayrıldı yanımdan.

O gittikten az sonra okul komutanımız, yanında bir albayla geldi, arkalarında binbaşılar, yüzbaşılarla. Okul komutanının yanındaki albay hukukçuydu, uzunca boy-lu, narin yapılydı. Sonradan öğrendik onun Genel Kur-may Hukuk Müşaviri olduğunu. Ağır ağır girdiler içeri. Biz onları görür görmez hemen ayağa kalkıp «esas vazı-yeti» ne geçtik. Hukuk müşaviri albay, hepimizin önün-de ayrı ayrı durdu ve sordu :

— Senin adın?

— Orhan Alkaya.

— Sensin o demek?

— Sen?...

— Mustafa Dalhk.

— Öyle mi?

— Sen kimsin?

— Ömer Deniz.

— Ya?... Bak hele...

— Ya sen?...

— Abdülkadir.

— Allah Allah!...

— Peki, sen?...

— Necati.

Böylece dolandı, suratlarımıza ayrı ayrı, dikkatli dikkatli baktı, başka hiç bir şey demeden, çıkıp gitti.

*

Hep dışardan bize gelecek değillerdi ya, biraz da bizden dışarı adam gitsindi. Nitekim bir süre sonra Ömer'i alıp götürdüler. Uzun zaman gelmedi Ömer. Akşamı ettik Ömer'siz. Eni konu meraklandık da. Neden sonra geldi. Geldi de, biz de meraktan kurtulduk. Bak-tım, Ömer'de bir bozukluk var.

Geldi yatağına uzandı. Bir cıgara yaktı. Yataklarımız yan yanaydı onunla. Ben de yatağıma yanlamasına uzanmış, dikkatle ona bakıyordum. O hiç oralı değildi, kendi âlemine dalmış gibiydi.

Neden sonra, sordum :

— Nereye götürdüler böyle seni?

— Sorma, dedi. Ben de bilmiyorum nereye götürdüklerini. Otomobile bildirdiler, götürdüler. Kalabalıklar çok. Büyük bir odada.

Yatağında doğruldu. Benden yana döndü. Ayaklarını yere bastı. Bir cıgara uzattı bana.

— Yak hele.

Aldım cigarayı, yaktım. Aramızda bir sessizlik oldu. Gene Ömer bozdu bu sessizliği :

— Nâzım artık avucumuzun içinde, diyorlar. Onun işi tamam, artık konuşamaz o, diyorlar. Ama Abdülkadir'le sen kurtulmak isterseniz, bunun yolu var, diyorlar. Bizi Avrupa'ya göndereceklermiş.

— Ne yapmaya?

— Kurtulmamız için. Bunun yolu varmış.

— Neymiş o yol?

— Daha başkaları lâzımmış onlara.

— Anlamadım, ne?

— Başkaları lâzımmış onlara.

— Nasıl başkaları?

Kan beynime sıçramıştı. Anladı bunu Ömer, sustu
Tekrar uzandı yatağına.

Ben de kalktım, bir arkadaşın yanına gittim.

*

Biri vardı aramızda. Arkadaşlardan, Balık derdik biri. Kısa boylu, semiz, yağlı, tombalaktı. Kocaman bir kafası vardı. Tiyatroya çok meraktı bu oğlancağız. Ama gidemezdi tiyatroya bir türlü. Ben, gördüğüm piyesleri ona anlatırdım. Merakla dinlerdi, heyecanlanırdı. Defterler dolusu karaladığım piyeslerimi de okurdum ona. Bıkmadan, usanmadan dinlerdi. Bu çocuğa ara sıra bir şeyler oluyordu. Anlayamıyorduk bir türlü. Debeleniyor, kafasını duvarlara vuruyordu. «Anamı götürüyorlar, anamı!» diye bas bas bağııyordu. Kendini kaybediyordu bayağı. Arkadaşlar nöbetçilere haber veriyorlar, nöbetçi subayı çağırılıyordu. Nöbetçi subayı gelip durumu görüyor, zavallıyı tedavi için doktora götürüyorlardı. Böylece bir iki defa aldılar onu aramızdan. Bir süre tedavi görüyor, gene geliyordu.

Çok acıyorduk ona. Deli olacak diye ödümüz kopuyordu.

Ama sonra bir arkadaş :

— Bu işte bir iş var. Kuşkuluyum bu oğlandan.

Deyince, kendimize geldik.

Günahı söyleyenin boynuna, ayrı ayrı herkesin psikolojik durumunu bildirişormuş dışarıya.

•

Her şey tamamdı. Bütün işler yoluna girmişti. Sorular bitmişti. Yanlış yanlış bir iki ifade işe yarar şekle konmuştu. Bütün tutuklular birleştirildikten sonra da, adamlar sokulmuş aramıza, hava koklanmıştı. Ömer bir yerlere götürülmüş, başkalarına iftira etmemiz karşılığında kurtarılacağımız söylenmiş ve ayrıca başka vaadlerde bulunulmuştu.

Geriye ne kalıyordu? Uzun bir iddianame döktürmek. Suçlarımız sayılıyordu bu iddianamede bir bir. Nâzım'la Ömer el ele vermişlerdi, bizleri isyan çıkartmamız için kışkırtmışlardı. Biz de nerdeyse kazanı kaldıracaktık. Nâzım'la Ömer, Askerî Ceza Kanununun 94 üncü maddesine göre cezalandırılacaktı. Bu madde, beş yıldan az olmamak üzere ağır hapisti. Biz de aynı kanunun 100 üncü maddesine göre yiyecektik hapsi. Bu da beş yıldan az olmamak üzere ağır hapisti. Kurşuna dizilmeye kadar açıktı yollarımız.

Hepimizin öyle kanıksamış bir halimiz vardı ki, iddianame geldiği zaman hiç birimizin kılı kıpırdamadı. Üstünkörü bir mektup okur gibi okuduk onu ve bir kenara attık.

Bir komedinin mi içindeydik, bir dramın mı? Bunu kestirmek kolay değildi. Bir büyük haksızlıkla karşı karşıyaydık. Belki bir disiplinsizlik yapmıştık, okul idaresinin çizdiği yoldan sapmıştık, ama kanunsuz hiç bir şey yapmamıştık. Bu vatani çok seviyorduk hepimiz, kanunlara büyük saygımız vardı. Hiç birimizde, bu canım memleketin, bu güzel Türkiye'nin şu kadarcık fenalığını

isteyecek bir tıynet yoktu. Pırıl pırıl birer yürek taşıyorduk. Hiç kimseye hiç bir şey söylemeden birikiyordum yatağımda.

Düşünüyordum : Neydi bize yapılan bu zulüm? Biz ne yapmıştık? Kitap okumaktan başka, bir şeyler öğrenmekten başka ne yapmıştık? Necati Tatarcık'ın ne suçu vardı? Muhacir İsmail'in, şu, Hitler'e hayran İsmail'in kabahati neydi, benim yanımda oturmak bahtsızlığından başka? Orhan Alkaya'nın, Galip Arda'nın, Naci Fişek'in günahı neydi? Kitap okumak. Bağlamacı Nâsır, zavallı Nâsır, ne diye böyle aylarca pisi pisine yatırılıyordu komünizmin K sınıfı bilmezken? Hele bir Zihni ile İhsan vardı, gazeteci Yakup'tan kalır yerleri yoktu. Ya bunların suçu neydi? Kalecik'te kampta, çadırların önünde geceleyin, ay ışığı altında, «Çanakale Şehitleri» ni okuyarak, arkadaşlarına şair Mehmet Âkif'i sevdiren Şadi'nin, bu memlekete ettiği fenalık neydi?

Zulüm yapılıyordu insancıklara, kuzulara. Eğer şu arkadaşın dediği doğruysa, Balık'a yapılan, zulümlerin en büyüğü değil miydi? İnsanı insanlığından eden bir işkenceydi bu. Bir sırada otur, bir sofrada yemek ye, kol kola dolaş, beraber şiir oku, aynı şairi sev, gülüş, şakalaş, sonra git gammazla. Hem ne zaman? Birbirinize en çok güveneceğiniz, dayanacağınız bir zamanda. Belki zorlamışlardı onu, belki kandırmışlardı. Ne olursa olsun, yapılacak şey değildi bu. Alçaklıktı. İnsanlıktan çıkmıştı demek, çıkarılmışlardı onu insanlıktan. Bakışları bile artık değişmiş gibi geliyordu bana. Evham mıydı acaba bu? Eğer doğruysa, insan gene de kolay kolay inanmak istemiyor buna, eğer doğruysa, bence bu, yani ona yapılan, bize yapılanlardan da ağırdı. Yazıl- değil mi bu insan yavrularına, bu kuzucuklara? Bir gün gelecek, di-

yordum kendi kendime, bu işkencelere son verilecek, madem okuduğumuz kitaplar öyle yazıyor, öyle olacak demektir. Bir gün zulmün sonu gelecektir. Ama her çeşit zulmün sonu. İnsan oğlu istediğini okuyacak, istediği gibi düşünecek, istediği şairi sevecek. Yaşamak mı denir böylesi yaşamaya? İçinde yaşadığın şu dünya, dünya mı? Hapiste yaşamak daha iyi böyle yaşamaktan. Versinler cezayı, anasını satayım. Kitap okuyoruz diye, daha çok şeyler öğrenmek istiyoruz diye mi bütün bunlar? Yemeğimin yarısını hademelere veriyorum diye, boğazsızım diye, onlara acıyorum diye... Nâzım'ı okuyoruz diye, onu bütün yaşayan Türk şairlerinden üstün görüyoruz diye... Bütün bunlar yetmezmiş gibi, bize berbat bir kurtuluş yolu gösteriliyordu.

Hiç bir şeyden korkmuyorum artık. Kaya gibi güçlü buluyorum kendimi. Ve en ağır acılara katlanmaya hazırım.

İKİNCİ BÖLÜM

DURUSMA BAŞLIYOR

Son soruşturmanın açılmasına 11/3/1938 günü Harp Okulu Komutanlığınca karar verildi.

Duruşmayı idareye adlî hâkim Kâzım Yalman memur edildi. Savcılık makamında Şerif Budak.

Sanıklar şunlar :

Harp Okulu öğrencileri :

Altıncı bölükten 5409 Ömer Deniz, beşinci bölükten 5271 Abdülkadir Meriçboyu, ikinci bölükten 4362 Orhan Alkaya, beşinci bölükten 5227 Necati Çelik, beşinci bölükten 5213 Hasan Tanoğlu, üçüncü bölükten 4721 Mustafa Dallık, beşinci bölükten 5202 Naci Fişek, altıncı bölükten 5454 Hüseyin Üstel, altıncı bölükten 4569 İhsan İnan, altıncı bölükten 5404 Zihni Kaya, altıncı bölükten 5411 Nâsır Timuçin, altıncı bölükten 5410 Cihat Bekman, ikinci bölükten 972 Burhan Cahit Kılıç,

beşinci bölükten 5273 İsmail Özdemir, altıncı bölükten 5408 Lûtfullah Şadi Alkılıç, dokuzuncu bölükten 545 Faruk Ege, sekizinci bölükten 224 Şevki Aksu, onbirinci bölükten 1132 Galip Arda, altıncı bölükten 5417 Cihat, beşinci bölükten 5331 Şevket Kösemen, ikinci bölükten 5325 Saim Sonbay.

Siviller :

Şair Nâzım Hikmet, Afyon Demiryolları İşletme Müdürlüğü Cer Dâiresi memur namzetlerinden Mustafa Ergun, Ankara'da gazete satıcısı Yakup Dalkılıç, Ankara Erkek Lisesi öğrencilerinden Adnan Alkaya, Ankara Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencilerinden Arnavut tebaalı Hasan, Ankara Orta Okul ikinci sınıf öğrencisi Sefer, Eskişehir Uçak Fabrikası sıhhiye müfrezesinden er Kenan ve Askerî Fabrikalar silâh kısmı boyahanesinde müstahdem Şinası.

İddiaya göre :

«Ömer benimle anlaşıyor. Sonra Orhan Alkaya ve Necati Çelik'le dörtlü bir grup kuruluyor. İstanbul'da Kuleli'deyken Orhan'ın Kabataş'taki evinde, Ankara'dayken de Ayrancı'daki evinde toplantılar yapılıyor, Adnan da katılıyor bu toplantılara. Mustafa Ergun ile tanışılıyor. Mustafa Ergun da Sefer'i, Hasan'ı, Yakub'u, er Kenan'ı ve Şinası'yi buluyor. Harp Okulu'nda köycü ve halkçı bir topluluktan söz ediyor onlara ve bunların eşitliğe inandığını, amacının köy'üleri refaha kavuşturmak, vatanı halkçı bir rejim meydana getirmek olduğunu söylüyor. Bu teşekkülün Anadolu'da çeşitli yerlerde aynı amaçla çalışan teşekküllerle ilişkisi bulunduğunu ekliyor ve Yakup'a bir kütüphane açmak imkânı yaratılacağı vaadinde bulunuyor. Kitap alıp vermeler başlıyor.

Galip Arda

Orhan Alkaya

Necati Çelik

Şadi Alkılıç

A. Kadir Meriçboyu

Kalecik'te kampta (1937). Soldan sağa : Naci Fişek, Ömer Deniz, Şadi Alkılıç, A. Kadir.

«Ömer Deniz dost kelimesini benimsiyor ve yayıyor. Özel bir el sıkma, 1 Mayıs'ta bayramlaşma kabul ediliyor. Ömer Deniz, Lûtfullah Şadi Alkılıç, Nâsır Timuçin, Hüseyin Üstel, Zihni Kaya ve İhsan İnan, «İyi Bir Hayat Tarzının Tanzim Edilmiş Şekli» başlıklı 22 maddelik bir yazı hazırlayıp imza ediyorlar. Ömer bu yazıya «Merkezi İcra Komitesi Reisi Ömer Deniz» diye imza atıyor. K a r e kelimesinin önemi belirtiliyor.

«Ömer Deniz, 1937'de sıradan dönüşte İstanbul'a uğrayıp, İpek sineması holünde Nâzım Hikmet'i görüyor, tanıyor, geçmiş olsun üstat, diyor (*). Harp Okulu'ndaki fikir arkadaşlarıyla kendisine duyulan hayranlıktan söz ediyor, polis olmadığını, kendisine güvenmesini söylüyor.

Dört ay sonra, bayram arifesinde Ömer Harp Okulu'ndan izinsiz savaşıyor, İstanbul'da Nâzım'ı evinde ziyaret ediyor, kendisine okuldaki faaliyetlerden bahsediyor, komünizmin orduda ne şekilde yayılması gerektiği hakkında direktifler alıyor, tatmin oluyor ve Ankara'ya sevinçle dönüyor.»

Geriye kalıyor bizim subay çıkmamız, orduya dağılmamız, kimimiz piyade, kimimiz jandarma, kimimiz levazım, kimimiz havacı, ordunun içinde teşkilâtı genişletip güçlendirmemiz, sonra bir ihtilâl ile hükümeti devirmemiz ve memleketin idaresini ele almamız.

Bereket vaktinde enseliyorlar bizi de, bu kadar zor ve çok tehlikeli işlere girişmemizi önüyorlar. Önlemeselerdi şimdiye kadar her halde bizim kelle çoktan gitmiş olurdu.

*

(*) Nâzım Hikmet o sıralarda bir meseleden dolayı tevkif edilmiş ve sonra serbest bırakılmıştı.

İstanbul'da Necati'nin, Şadi'nin evinde, bizim evde yas tutulur. Necati'nin ablasıyla benim ablamın, Şadi'nin anasının akılları gitmiştir başlarından. Sofrada boğazlarından lokma geçmez. Ne demek hükümetin işine karışmak? Hükümete karşı gelmek ne demek? Yapacak hiç bir şey yok Tanrı'ya yalvarmaktan başka. Kurtarırsan sen kurtarırsın Allah'ım bu çocukları, bir sen kurtarırsın! Haftalar sonra mektuplarımız gider evlerimize. Demek söylenenler yalan. Çok şükür çocuklar sağ!

Nâzım'ın karısıyla anası fena haberler alırlar, İstanbul'dan kopup gelirler Ankara'ya. Nâzım'la konuşmak yasak. Kimseye göstermezler Nâzım'ı. Söylentiler korkunç : Nâzım asılacak. Bir akraba evinde ne yapacaklarını düşünür dururlar.

— Tek şey var yapacağınız, der yakınlarından bir kadın, o da müşire (Mareşal Fevzi Çakmak) çıkıp yalvarmak, her şey onun elinde, çıkın yalvarın, sen karışısın, sen de anası.

— Ben dünyada yalvarmam! der Nâzım'ın karısı.

Kadın şaşırır bu söz karşısında.

— Nasıl? Yalvarmaz mısın?

— Nâzım Hikmet'in karısıyım ben. Nâzım Hikmet'in karısı yalvarmaz Fevzi Çakmak'a.

Ayağa fırlar Nâzım'ın anası :

— Kız, der, asacaklar kocanı, nasıl yalvarmazsın?

— Asarlarsa assınlar!..

— Asarlarsa assınlar ha! Bana baksana sen, ben anayım ana! Yalvarmak da ne! Gider onun bokunu yerim... Na şöyle... Avuç avuç... Oğlumun canını kurtarsın tek...

Ali Fuat Cebesoy vaz geçirir Nâzım'ın anasını Fevzi Çakmak'a çıkmaktan. Ona çıkıp yalvarmanın hiç bir

şeye yaramayacağını bilir Cebesoy. Fevzi Çakmak, Nâzım'ın suçlu olduğuna inanmıştır bir kere, ne yapılsa faydasız.

Nâzım'ınsa o günlerde derdi başka : Ne temiz çamaşırı var, ne de temiz bir gömleği.. Böyle kipkirli gömlekle mahkemeye nasıl çıkacak? Ankara'da oturan Sâre teyzesine haber gönderir bir yolunu bulup. «Mahkeme günü giyecek şeyim yok, bana temiz çamaşırla gömlek...» der. Çamaşırla gömlek hemen o gün alınır. Ama nasıl verilecek Nâzım'a bunlar. Askerî Ceza Evinin kapısına yanaştırmıyorlar insanı. Ankara'da, Askerî Ceza Evinin en büyük âmiri kim? Merkez komutanı. Sâre teyze alır paketi eline, doğru Merkez komutanına çıkar.

— Teyzesiyim ben Nâzım Hikmet'in, der. Mahkeme günü giymek için çamaşırla gömlek istetmiş, onu getirdim efendim... Kendisine vermek kabil mi?

— Tabii, tabii, der Merkez komutanı, bırak onu sen bana kızım, ben gönderirim kendisine. Sen de ziyaretine gitmek ister misin?

— İstemez olur muyum?...

— Mahkemeden sonra gider görürsün kendisini... Sana bir kâğıt yazayım, görüştürürler.

*

İki gün sonra duruşma başlayacak. Ömer'in anası geldi Aydın'dan. Ona bir avukat tutuldu. Orhan'a da babası bir avukat tuttu. Elebaşılardan ikisinin avukatı tamam. Öbür ikisi, yani Necati'yle ben, ayazda kaldık. Orhan'ın avukatı Ankara'nın o zamanki Baro Başkanı Saim Dora.

Orhan bir ara bana yanaştı :

— Benim ağrıma gidiyor Kadir bu vaziyet, dedi.

Babama söyleyeceğim, benim avukat Necati'yle senin de avukatın olsun. Kabul eder misiniz?

İyi kalpli, dost Orhan'ın sıcak eli ilk böyle uzandı bize. Nitekim o gün söyledi babasına, onun avukatı bizim de avukatımız oldu. Az şey değil bu, insan kendini oldukça emniyette görüyor.

Ve Orhan o günden sonra dost elini üstümüzden hiç eksik etmedi.

NÂZIM'I İLK GÖRÜŞÜMÜZ

Mahkeme salonu, bizim ilk sorguların yapıldığı odanın koridorundaydı. Yalnız karşı taraftaydı, yani okulun avlusuna bakıyordu pencereleri. Büyücek bir salondur bu, kırk elli kişi alacak kadar.

Toplu bulunduğumuz yerden süngülüler arasında getirdiler bizi mahkeme salonuna. Önde bir sıra sandalye vardı, bu sandalyelerin arkasında bizim ders sıralarından dizilmişti. Bütün sanıklar iskemlelere ve sıralara dağıldık. Bir Nâzım Hikmet eksikti aramızda. Ankara Askerî Ceza Evinden getirilecekti o. Bizi getiren süngülüler dışarda, mahkeme kapısı önünde kaldılar. Yalnız bir iki tabancalı subay gelip ön ve arka sıralarda oturdular.

En arkada boş bir sırada Orhan Alkaya'nın babasıyla Mustafa Ergun'un babası oturmuşlardı.

Biz yerlerimize yerleştikten az sonra, kapıdan içeri Nâzım girdi. Birdenbire göründü o. İri gövdesi, alev alev kızıl saçlarıyla, güçlü bir çınar ağacına benziyordu. O görünür görünmez de bizde ister istemez bir kıpırdanma oldu. Ömer'den başka hiç birimiz görmemiştik onu, çok merak ediyorduk. Resimlerini görmüştük ama, sahicisi başkaydı. Üzerine güneş vurmuş ayçiçeği gibi apaydınlık bir yüzle girmişti içeri. Işıl ışıl gülen gözlerini hepimizin üstünde ayrı ayrı, okşar gibi gezdirdi, başıyla hepimize ayrı ayrı selâm vererek sık adımlarla geldi en öndeki iskemleye oturdu. Ben onun arkasındaki sıralardaydım ve yandan ona bakıyordum boyuna. Sırtında yıllanmış bir palto, elinde çok geniş kenarlı, küf rengi tüylü bir fotör şapka vardı. Ayakkapları boyasızdı, pençeliydi ve bir ayağının topuğundan çorabının yırtığı görünüyordu. Oturduktan sonra başladı yumuşak sarı bıyıklarını parmakları arasında sinirli sinirli ezmeye.

Sonra avukatlar geldiler, sağ yanda yerlerini aldılar. Orhan'ın, Necati'nin, benim avukatımız Saim Dora, sonra Ömer'in avukatı, sonra Mustafa Ergun'un avukatı, sonra Nâzım'ın avukatları Saffet Nezihi ve Fuat Ömer. İstanbul'dan Nâzım'ın dostu, avukat İrfan Emin gelmişti Nâzım'ı savunmaya, kabul etmediler onu, illâki Ankara Barosundan olacaktı avukat.

Arkadan mahkeme heyeti ve savcı şerif Budak girip karşımızda yerlerini aldılar. Mahkeme heyeti beş kişiydi. Bunlardan yalnız biri hâkimdi, yani hukukçuydu, öbür dört kişi bizim okulun subaylarındandı. Reis albaydı ve harp tarihi öğretmenimizdi.

Tam bu sıralarda okulun avlusunda paydos borusu çaldı. Borunun çalmasıyla de mahkeme salonunun pencereleri önüne yüzlerce öğrencinin yığılması bir ol-

du. İlk bir uğultu işittik, arkasından : «Yuuh!... Yuuh...! Yuuuh!...» sesleri. Bizi yuhalıyorlardı. Bütün duvarlar uğulduyordu yuhadan. Sanıklar hep birden ayağa fırladık. Nâzım Hikmet hepimizden önce fırlamıştı. Mahkeme heyetine doğru : «Bu ne böyle? Mâni olun lütfen... Tuhaf şey!... Tuhaf şey!...» demeye başladı. Savcı da hâkim Kâzım Yalman'a : «Müsaade ederseniz vazistasları indirtelim.» dedi. Hâkim de «İndirtin!» dedi. Vazistaslar indirtildi. Pencereleler kapandı. Ne biz avluyu görebiliyorduk, ne de avludakiler bizi görebiliyorlardı. Avluda bir iki homurtu duyuldu.

Savcı Şerif Budak çok memnundu bu durumdan. Bütün sanıkları süzüyordu bıyık altından gülererek. «Durun bakalım, daha bu bir şey değil!» der gibiydi.

İddianame okunduktan sonra ilk olarak Nâzım Hikmet sorguya çekildi.

— Kalk bakalım, dedi hâkim.

Nâzım kalktı.

— Buyrun, dedi.

— Ne diyorsun sen hakkındaki iddiaya?

— Anlatayım, efendim, diye başladı söze Nâzım.

Ben burdaki sanıklardan yalnız şu arkadaşı (yanındaki Ömer'i göstererek) tanıdım. Diğerlerini ne gördüm, ne de varlıklarından haberim var. Bu arkadaş, beni İstanbul'da İpek sineması holünde aradı bir gün. Ben içerde filim seyrediyordum. Hole çıktım. Kendisini tanıttı. Başımdan savmak istedim, şüphelenmişim kendisinden, polis sanmıştım. O kadar emindim ki bundan, yani polisliğinden, yanımdan ayrıldıktan sonra, öfkemden, sarıldım telefona, Emniyet Birinci Şubeyi buldum. «Şimdi de askerî elbiseyle çıkıyorsunuz karşıma, yapmayın, ben

burda çocuklarımın ekmek parası için didinip duruyorum, siz hâlâ benim peşimdesiniz, hem de askerî elbiseyle!» dedim. Evet, onlara böyle dedim, şüphelenmiştim çünkü çok. Onlar da : «Bizim haberimiz yok böyle şeyden, kimdi o, adı ne, nerdenmiş?» dediler. «O kadar da değil, bilmiyorum...» dedim, kapattım telefonu. Birkaç ay sonra evime gelmiş bu delikanlı. Karımla ben evde yoktuk. Analığım almış içeri, oturtmuş. Eve geldiğimizde baktım gene o (*). Oğlum, dedim bu arkadaş, bizim gibilerin arkasından koşmayı bırakın, vaz geçin bundan, bir şey kazandırmaz bu size. Okuyun, çok okuyun, durmadan okuyun. Altıok nedir, cumhuriyetçilik nedir, demokrasi nedir, öğrenin, bunları benimseyin ve benimsetin. Komünizmden hiç söz etmedim kendisine.

Hâkim bir ara :

— O halde ihbar etseydin onu, dedi. Neden ihbar etmedin?

— Bir defa, bu delikanlının neyin nesi olduğunu bilmiyordum, subay mıydı, öğrenci miydi, liseli miydi, gedikli mi, Harbiyeli mi? Ben bu kıyafetlerin hiç birinin farkında değilim. Bu bir. Sonra, farkında olduğumu kabul edelim bir an, o zaman hiç ihbar etmem. Çünkü muhbir değilim ben ve muhbirlik de yapmam.

Ömer'in ilk sorgusundaki ifadesi okundu : «Nâzım da bana dedi ki... Türkiye'ye en büyük tehlike faşizmden gelir... Başınızı şimdiden ateşe atmayınız... Yazık

(*) Nâzım, Ankara Askerî Ceza Evinde bana: «Ömer'i görünce evde, tepenı attıydı. Ayakta tuttum onu, hiç, oturtmadım. Savdıktan sonra da analığıma kızdım. Piraya dedi ki: «Nâzım, çocuğu oturtmadın bile, oldu mu ya, misafirdi o...» Ben de: «Bırakın yahu, dedim, bu gibileri bir daha eve almayın, böyleleri belâ getirir insanın başına.»

Nâzım'ın dediği gibi de oldu.

olur... Siz ilerde ordunun kuvvetli elemanı... Orduya girince, köylü neferlere evvelâ cumhuriyeti ve sonra komünistliği telkin...»

Nâzım birdenbire fırladı :

— Ben böyle bir şey söylemedim.

Hâkim :

— Otur, otur, dedi.

Nâzım oturdu.

Hâkim, Ömer'e döndü :

— Söyle bakayım, bu ifade senin mi?

Ömer dedi ki :

— Nâzım Hikmet bana böyle şeyler söylemedi.

— İnkâr ediyorsun demek?

— Evet.

— Ne diye böyle söyledin peki sorguda?

— Baskı yapıldı bana.

Sıra geldi bize. Hâkim :

— Abdülkadir Meriçboyu, dedi.

Ayağa kalktım.

— Savcının bütün iddialarını reddediyorum, dedim.

— Reddediyorsun ama, okuduğun kitaplara bakšana, dedi hâkim.

— Ne var benim okuduğum kitaplarda? dedim. Siz ne okumamı istiyorsunuz benim? Ben gerçekleri öğrenmek istiyorum, gerçek hayatı. Halk çocuğuyum ben, babasız büyüdüm. Çocukluğum perişanlık içinde geçti. Tatillerde sepetçilik yaptım, kahveci çıraklığı yaptım, mahalle aralarında kurabiye sattım, karpuz sergilerinde çalıştım, gelecek yılın kitap, defter parasını çıkarayım diye. Mahallemizdeki zengin çocuklarının yaşayışlarını görürdüm. Biz kuru fasulyeyi çok zaman zor bulurduk. Ben askerî okula fukaralık yüzünden girdim. Fukara ol-

masaydık belki de doktor, mühendis okuluna girerdim. Ne okumamı istiyorsunuz benim? Halit Fahri'leri, Orhan Seyfi'leri, Yahya Kemal'leri mi? Elbette ki Gorki'yi okuyacağım, Nâzım Hikmet'i okuyacağım. Ama bunları okuyorum diye isyan falan mı düşünüyorum sanıyorsunuz? Askerî isyan nerde, ben nerde?... Bizim aklımızın ucundan geçmiş değil böyle şeyler. Bedava yedirdiğiniz yemekleri kursağımızdan çıkarmak istiyorsunuz bakıyorum. Nedir bu dünyada zenginlik, fakirlik, diye düşündük mü, hemen komünist deniyor. Ben zenginleri sevmiyorum. Komünistlik mi bu sizce? Soruyorum, komünistlik mi? Mahallemizde «yorgancılar» denen birileri vardı, çok zengindiler, komşumuzdular. Bir akşam bir tabak yemek gönderdiler bize. Koyduk yemeği sofraya. İlk lokma boğazımızda kaldı. Yemek ekşimişti. Namussuzlar, bizi insandan mı saymıyorlardı fukarayız diye? İşte ben o günden beri hiç iyi gözle bakınam zenginlere. Zenginleri sevmemek, fakirlere acılamak, Nâzım'ı okumak ve sevmek komünistlik mi? Eğer komünistlikse bu, komünistim ben işte, ne yaparsanız yapın.

Dedim ve olanca gücümle elimi sıraya vurdum ve oturdum.

Daha önceden kararlıydım böyle hızlı konuşacağıma, ama gene de şaşıyordum, nasıl söyleyebilmişim bu kadar lâfı koca mahkemenin önünde? Mahkeme heyeti yumuşayıvermişti. Baktım, zabıt kâtibi gözlerini bana dikmiş, yanaklarından yaşlar akıyor, bayağı ağlıyor zavallı! Önümde Fuat Ömer, Nâzım'ın avukatı, şaşırmış kalmış, öyle bana bakıyor. Nâzım'a baktım, yüzü bana dönük, gözleri yaşlı, bir baba şefkatiyle gülümsüyor. Arkamda bir ses duydum, döndüm şöyle bir, baktım Naci Fişek, içini çeke çeke ağlıyor. Hay Allahım, neden

üzdüm ben bunları böyle? Diye düşünmeye kalmadı, hâkim :

— Mahkemeye ara veriyoruz, dedi.

Nâzım'ı derhal dışarı çıkardılar. Anlaşılan, onu bizimle hiç konuşturmak istemiyorlardı. Bulaşıcı bir hastalık gibi görünüyordu onlara Nâzım.

Ben de dışarı çıkmak üzere kalktım. Kapıya doğru giderken, mahkeme üyelerinden Binbaşı Fuat Bey de bana doğru geliyordu. Üzüntülüydü ama, hiç belli etmemeye çalışıyordu üzüntüsünü. Vakurdu. Harp Okulu'nun en yakışıklı, en erkek subaylarından o. Yaklaştı bana, elini omuzuma koydu ve :

— İşin içinde bir şey yok, biliyorum Abdülkadir. Ama siz hazır olun, ne yapalım, yukardan geliyor emir, size ceza vereceğiz, oğlum.

Dedi. Hiç bir şey söylemedim binbaşıya. Nutkum tutulmuştu. Sadece :

— Sağ olun, binbaşım! diyebildim. Dışarı çıkmadım, döndüm yerime oturdum, başladım düşünmeye.

DREYFÜS DÂVASI

Sonraki oturumda, Nâzım kapıdan girer girmez gözleriyle beni buldu ve doğru geldi yanıma oturdu. Oturur oturmaz, bir önceki oturumda yaptığım konuşmadan dolayı beni göklere çıkaran lâflar etti ve:

— Nasıl, beraat edeceğiz, değil mi?

Diye sordu ve göz bebeklerime dikti mavi gözlerini, orda bir şeyler aradı. Merakla bekledi ne diyeceğim diye.

Ne diyeceğimi bilemedim ben birdenbire. Binbaşı Fuat Beyin sözleri kulaklarımda çınlayıp duruyordu: «Size ceza vereceğiz, oğlum!»

— Durum kötü! Yiyeceğiz! Dedim.

— Nasıl olur, dedi, ne suçumuz var ki?...

— Dreyfüs dâvasını düşünün.

Bu sözüm üzerine fena oldu, şaşırdı, bıyıklarını

hırslı hırslı çekti durdu. Pişman olmuştum böyle söyledığıme.

Necati'yle Orhan çekildiler sorguya.

— Bu kitapları nerden aldın? Neden okuyorsun? Komünist misin sen? Diye sordu hâkim Necati'ye.

— Bunlar dışarda satılıyor, dedi Necati, ben de boş zamanlarımda okuyorum. Ben komünist değilim.

— Neden hep böyle kitaplar okuyorsun peki?

— Ben faşizmi de okurum, nasyonal sosyalizmi de. Ama daha çok iktisadî yönden sevgimi kazanan Marksizmdir.

— Neden?

— Ben veteriner sınıfına ayrılmıştım lisedeyken. Bizim sınıfta Necdet adında bir çocuk vardı, bu çocuk benim veterinerlere ayrılma raporuma göz dikti. Ben ikmale kalınca, bu Necdet bir yolunu buldu, torpil kullanarak benim raporunla veterinerlere ayrıldı. Bana çok koydu bu. Bu memlekette bu iltimas varken biz adam olmayız, arkası olan gemisini kurtarıyor, bizim gibi kimsesizlere iş yok, diye bağırdım yüzbaşımın yüzüne karşı. Ondan sonra da kapandım içime, siyasî, felsefî kitaplara daldım.

Orhan'ın sorgusu yapılırken, bir ara Şerif Budak söz aldı:

— Ben bu Orhan Alkaya'ya şaşıyorum, dedi. Ne diye kayınıyor bunları böyle? Hadi Ömer bir öğretmen oğlu, memur çocuğu, Abdülkadir dersek anasız baba-sız, öksüz, yoksul, Necati de öyle. Bunlariğine aklım eriyor. Peki, bu Orhan Alkaya'ya ne oluyor? Babası zengin, hanları, apartmanları, arsaları var. Böyle olduğu halde nasıl oluyor da bunların fikrine yardım ediyor? Ben bunu anlayamadım gitti. Yarın onların hanlarını,

apartmanlarını, topraklarını alacak bunlar. Bunu düşünmüyor mu Orhan Alkaya?

Şerif Budak'ın bu sözleri üzerine Orhan Alkaya kıkır kıkır gülmeye başladı.

Hâkim sordu Orhan Alkaya'ya :

— Ne diye gülüyorsun öyle?

— Bilmem, sinirden olacak efendim.

Orhan'ın İstanbul'daki ve Ankara'daki evinde yaptığımız arkadaşça toplantılara siyasî anlam veriliyordu. Belki vardı bir siyasî anlamı bu toplantıların ufak ölçüde. Ama ortada öyle büyütülecek, kanunsuz bir şey yoktu. Hele isyan misyan gibi şeyler hiç düşünülüyordu. Türkiye'nin ilerisi için emellerimiz vardı ama, güzel emellerdi bunlar.

Sonra geldi sıra Mustafa Ergun'a. İvirdi kıvırdı, bir cümleyi doğru dürüst söyleyemedi. İfadeleri okundu. Bir avukatı vardı Mustafa'nın, evlere şenlik, kendinden beterdi. Mıymıntı mı mıymıntı, sinamekinin biri. Hem acıdık, hem öfkelenedik. Hattâ böyle bir zavallı ile ilgimiz oldu diye utandık da...

(Bu Mustafa, ceza evinde yanımıza çok az uğradı, erler koğuşuna vermişlerdi onu. Ara sıra babası gelirdi motosikletiyle, bir köşede konuşurlardı baba oğul).

Mahkeme dosyası olsaydı şimdi önümde, daha ne manzaralar seyrederdik. Ama aklımda bazı şeyler var ki, mahkeme dosyasında olmayan şeyler, bunlar bence daha önemli, daha gerçek.

SATIR BAŞI

Ulus meydanında, Sümerbank'ın orda köşede, bir kulübecikte gazete ve dergi satıcılığı yapan Yakup Dal-
kılıç sorguya çekileceği vakit, hâkim Kâzım Yalman, za-
bıt kâtibine önce bir şeyler yazdırdı ve sonra:

— Satır başı.

Dedi. Yani, Yakub'un ifadesini alacak, sonra bu ifadeyi yazdıracaktı. Bu, zabıt kâtibine: «Satır başı yap, bekle!» demekti. Hâkim bu «satır başı» nı der demez, en ön sırada, ifade vermek üzere ayağa kalkmış olan Yakup, iri, ağır bir kalas gibi küttedek yere yıkıldı ve mahkeme heyetinin önüne uzanıverdi. Hep birden fırladık, hepimizde renk menk atmıştı. Yakub'u öldü sandık. Mahkeme heyeti de ayağa fırladı. Çok şaşırmışlardı onlar da. Hâkim kapıya seslendi, nöbetçiler geldi, kaldırdılar Yakub'u. Yüzü sapsarıydı. Gözleri kapalıydı. Orasını bura-

sını ovdular, yüzüne sular serptiler. Neden sonra kendine gelir gibi oldu. Oturtttular sandalyeye, su içirdiler.

Bir süre mahkeme salonu öylece sessiz kaldı, Yakup adamakıllı kendine gelinceye kadar. Oğlancağız kendine gelince, hâkim Kâzım Yalman sordu:

— Ne oldu oğlum sana böyle?

Evvelce Yakub'a takılan arkadaşlar, durumu açıkladılar: -

— Yanlış anladı satır başı lâfını, başına satır indirecek sandı.

Hâkim sordu Yakub'a:

— Öyle mi?

— Öyle, hâkim bey.

Mahkeme salonunda bir gülüşmedir koptu. Bizimle birlikte hâkim de, savcı da, üyeler de, avukatlar da güldüler.

Duruşma bitene kadar, Yakub'un adı aramızda «Satır başı» kaldı.

BIYIK

Mahkeme heyetindeki bütün üyeler çok kızıyorlardı Nâzım'a. Hiç birimizin gözünden kaçmıyordu bu. Nâzım'sa, hep alttan alıyordu. Çok kibar, çok nazik davranıyordu. Bu onun zoruna gitmiyor değildi, farkındaydık bunun. Ama avukatları tembihlemişlerdi ona bunu. Bir defasında ben de duydum, şöyle diyordu Fuat Ömer:

— Aman Nâzım, yalvarırım, hep böyle davran, sakın kızdırına mahkemeyi.

Gene de ayan beyan ortadaydı, Nâzım ne yaparsa yapsın, isterse ayaklarına kapansın onların, çok iççrliyorlardı Nâzım'a. Onlara göre, bizi baştan çıkaran oydu. Onun sapık fikirleriyle bozulmuştuk biz. O kadar yoldan çıkmıştık ki, artık iflâh olmazdık.

Oysa tam tersine, Nâzım bizim yüzümüzden gelmişti buraya. Onun suçlu sandalyesine oturmasına sebep

olarak biz kendimizi görüyorduk. Çok üzülyorduk bu yüzden.

Mahkeme reisinin yanında oturan bir binbaşı, elindeki tesbihi sinirli sinirli çekiyor ve Nâzım'a yiyecekmiş gibi bakıyordu boyuna. Belliydi ki en çok o kızılıyordu, Nâzım'a. Sanki elinden gelse, bir kaşık suda boğacaktı Nâzım'ı. Nâzım, ifade vermediği ya da notlar almadığı zamanlar, durmadan bıyıklarıyla oynuyordu. Parmaklarıyla eziyordu bıyıklarını. Bir an geldi, Nâzım'a yiyecekmiş gibi bakan bu üye, artık dayanamadı, patladı:

— Bu herif mahkemenin karşısında boyuna bıyıklarıyla oynuyor, ne biçim adam bu?

Dedi. Hâkim de:

— Oynama bıyıklarınla!

Dedi Nâzım'a. Nâzım telâşla elini çekti bıyıklarından:

— Peki efendim, özür dilerim, oynamam.

Dedi. Nâzım'a yiyecekmiş gibi bakan üye de, istediği olmuş insanların rahatlığı içinde, tesbihini ağır ağır çekmeye devam etti.

İKİ TANIK

Savcı Şerif Budak'ın isteğiyle mahkemeye iki öğrenci getirildi. Biri Süreyya Koç, öbürü nakliyecî İbrahim.

Süreyya Koç pehlivandı. Bilmem kaç kiloya güreşirdi. Biraz da okur yazarlığı vardı. Çoğu Turancılık ile ilgili kitaplar okurdu.

— Bunları oku! Bunları oku! derdi bana.

Daha Kuleli'deyken bir defa okulun müsameresinde onunla birlikte sahneye de çıkmış, rol kesmiştik.

İbrahim, zayıf, uzun boylu, yere bakan cinsinden, mütecessis, kıskançtı, kıskırtıcıydı.

Bunların ikisi de bizim aleyhimize tanıklık yaptılar.

— Orhan, Necati, Ömer, Abdülkadir hep bir aradadır bu dördü, hiç ayrılmazlar birbirinden, dediler. Hep

solcu kitaplar okurlar, Nâzım Hikmet'in kitaplarını okurlar ve başkalarına okutmaya çalışırlar. Bunların komünist olduğunu bütün okul bilir. Bunlar 1 mayısta bayramlaşırlar.

Benim için ayrıca dağarcıklarında bir şeyler varmış bunların. Bir gün benimle konuşurlarken demişler ki bana:

— Yahu, Abdülkadir, siz ne yapmak istiyorsunuz bu fikirlerinizle, bu okuduğunuz kitaplarla? Yani, kardeş kavgası çıkarıp bu toprakları İspanya'da olduğu gibi kana mı boyamak istiyorsunuz?

Onlar bana bunu sormuşlar. Onlara ben şöyle cevap vermişim gûya:

— Biz dava için kana da boyarız, birkaç Türkiye feda olsun, ne çıkar?

Tabîî yalandı bu düpedüz, hem de kuyruklusundan. Onlarla konuşmuşluğum olmadı değil, olmuştu. Ama böylesine budalaca lâf etmemiştim. Hemen fırladım, hâkime dedim ki:

— Efendim, ben bunlara bu lâfı ne zaman söylemişim, sorun lütfen.

Hâkim sordu onlara:

— Ne zaman söyledi size bunu?

— Çok oluyor, efendim.

— Peki, dedim, nerdeydi bunlar bu zamana kadar? Bugünü mü beklediler? Bir Harp Okulu öğrencisi için bu lâfı söylemek hainliktir. Ama bunu zamanında haber vermemek de hainliktir. O zaman ihbar etmeleri gerekirdi bunların beni, şimdi değil.

Hâkîm de, anladı durumu. Artık bu kadarı da fazlaydı, göz göre göre.

İki tanığa:

— Hadi çıkın, çıkın, dedi. (*)

(*) Ben hapisten çıkıp İstanbul'a geldikten sonra, bir gün Ankara Caddesinde karşıma birisi dikiliverdi. Baktım Süreyya Koç. Teğmen olmuş, bir demir bir yıldız. Uzattı elini ve : «Nasılsın Abdülkadir?» dedi utanmadan.

«BEN
KOMÜNİSTİM!»

Duruşmanın hangi oturumundaydı, bilmiyorum, Nâzım konuşmuştu gene. Bütün sanıkların sorgusu bitmişti. Hiç kimse suçluluğu kabul etmemişti. Hiç kimse hiç kimsenin üzerine suç atmamıştı. Arkadaşlar, bu güç günlerde kader birliği etmeye hazır olduklarını ispat etmişlerdi.

Şerif Budak'tan ve iki tanıktan başka aleyhimizde bulunan yoktu. Savcı Şerif Budak neler söylemedi ki... Bizler, hepimiz, vatan hainleriydik. Namussuz komünistlerdik. Yarın orduya dağılacaktık, her sınıftan vardı içimizde, jandarmadan levazıma, piyadeden muhabereye kadar, ordunun içinde yayılacak, genişleyecek, silâhlı ve kanlı bir ihtilâlle hükûmeti devirecek, komünizmi kuracaktık. Yılanın küçükken kafası ezilmeliydi. Gebertilmeliydik hepimiz. Hiç acımak macımak yoktu bize. «Nü-

munei imtisal» olmak üzere, falan falan... İstanbul Emniyet Müdürlüğünden gelen rapordaysa Nâzım Hikmet hakkında gereken bilgi vardı, okunmuştu bu rapor, mahkeme heyetinin «ıttılana arz» edilmişti. Bu adamın ne olduğu geçmişle meydandaydı. Bir vatan haini değildi de neydi? Ordunun göz bebeği Harp Okuluna kadar sokulmuş, zehirini akıtmış, Türk ordusunu soysuzlaştırmayı gaye edinmişti.

Nâzım da:

— Ben bir Marksistim, diye söze başlamıştı. Bir Marksist şairim. Yabancı antolojilere girmiş iki Türk şairinden biriyim. Marksizmin iki kolu vardır: Biri sosyalizm, biri komünizm.

Ve başladı Nâzım komünizmin ne olduğunu, sosyalizmin ne olduğunu anlatmaya. O zaman savcı Şerif Budâk söz istedi ve:

— Burada komünizm propagandası yapıyor. Susturulmasını rica ederim, dedi.

Hâkim de Nâzım'a:

— Buraları geç! dedi.

— Ben sosyalist değilim, ben komünistim, dedi Nâzım. Bu bende bir ideal, bir fikirdir. Komünizm propagandası yapmam ben kimseye. Evliyim ben, iki de çocuğum var benim, küçük iki çocuğum. Bunların nafakasını çıkarmak için gece yarılara kadar filmcilik işleriyle uğraşırım, dublâjlarda çalışırım. Kimseyi askerî isyana teşvik etmedim. Hem bir memlekete komünizm böyle gelmez. Bir iki askerî okul öğrencisini kandırmakla gelmez komünizm. Bir de Emniyetten gelen rapordan bahsediliyor. Ben, bizim için raporlar düzen birini tanıyım Emniyetten, bana bir gün dedi ki : «Yirmi beş lira

verirsen bana Nâzım, seni önümüzdeki 1 mayısta içeri almam. (*)

Arkasına döndü, hepimize göz gezdirdi. Ter içinde kalmıştı. Terli yüzünü tekrar mahkemeye dönüp, eliyle de bizleri göstererek:

— Yazık bu çocuklara, dedi, çok yazık! Yakmayın bunları, hiç bir suçu yok bunların. Ben de suçsuzum. Aleyhimde bir komplodur bu benim.

Dudakları titriyordu. Onunla birlikte bizim de dudaklarımız titriyordu. Ağlamaklı olmuştuk. O bize ne kadar acıyorsa, biz de ona o kadar acıyorduk. İçimiz yanıyordu. Kendimizi bayağı unutmuştuk. Onun kurtulmasını istiyorduk daha çok. Ne de olsa biz, askerî okul öğrencisi olduğumuz için, biraz kabahatliydik. Ama onun hiç bir suçu yoktu. Üstelik evinde genç bir karısı, iki küçük çocuğu vardı. Olamazdı bu kadar haksızlık.

Avukatlar da çok çırpındılar Nâzım gibi. Hem Nâzım için çırpındılar, hem bizim için. Kim kimin avukatıydı belli değildi, herkes herkesi savunuyordu. Öyle bir mahkemeydi bu işte. Hele Fuat Ömer, onu hiç unutmam, öfkeli bir arslan kesilmişti. Büyük bir adlî hata işleniyordu. «Kitabına uydurmak» denilen bir şey vardı, acaba o mu yapıyordu? Eğer o yapılıyorsa tarih sorardı bunu bir gün.

Hâkim, Nâzım'ın söylediklerini zapta geçirtmek için hazırlanırken, Nâzım'a:

— Bu kadar mı? diye sordu.

Nâzım:

— Bir küçük nokta kaldı, efendim, dedi, bir küçük

(*) O zamanlar 1 Mayıs yaklaşınca sabıkalı kişileri toplarlarmış bir iki günlüğüne. Bu meyanda siyasilere de.

nokta. Onu da kısaca arz edeyim. Bir iki oturum önce, beyefendi (Nâzım'a yiyecekmiş gibi bakan üyeyi göstererek) benim bıyıklarına takıldılar. Hakları var, ama ben elimde olmayarak oynuyorum bıyıklarımınla, huy haline geldi hücremde bu bana. Mahkemeye hakaret kastım yok kat'iyen. Böyle bir kastım yok. Ama bakıyorum, daha duruşmanın ilk gününden beri, beyefendi (Nâzım'a yiyecekmiş gibi bakan üyeyi göstererek) evet, ilk gününden beri beyefendi, hep tesbih çekiyorlar. Bir mahkemede bıyıkla oynamak hakaret sayılırsa, elbet tesbih çekmek de hakaret sayılır.

Nâzım bunu söyler söylemez, tesbihli üye afalladı, tesbihini bir elinden bir eline aldı, sonra tekrar öbür eline geçirdi ve aceleyle yan cebine soktu. Kıpırmızı olmuştu. Hiç kimse gık diyemedi. Hâkim, başını önüne eğmişti.

ÖRDEK ALİ

Avukat Saim Dora:

— Savcı, beş yıl sonra, on yıl sonra böyle olacak, şöyle olabilir, deyip duruyor. Kesin olarak kim söyleyebilir bu çocukların beş yıl sonra, on yıl sonra ne durumda, ne düşüncede olacaklarını? Savcıya Ördek Ali hikâyesini hatırlatırım. Bir defa da ben anlatayım, belki faydası olur.

Dedi ve Ördek Ali hikâyesini anlattı:

— Bir Ördek Ali varmış, Ördek denmesine çok kızmış. Bir gün bir arkadaşıyla yolda giderken, arkadaşı: «Bugün hava bulutlu» demiş. Bunun üzerine Ördek Ali: «Vay, sen bana ördek dedin!» diye başlamış kalaylamaya arkadaşını. Arkadaşı: «Yapma, etme, eyleme, böyle bir şey demek istemedim sana Ali!» dediyse de, Ali: «Yok, demiş, bana sen ördek dedin, söyle neye de-

din?». Arkadaşı bu sefer: «Peki, nerden anladın ördek dediğimi?» diye sorunca, Ali: «Nerden anlayacağım, hava bulutlu, dedin, hava bulutlu olunca yağmur yağar, yağmur yağınca yerde sular birikir, yerde sular birikince göl olur, gölde de ördek yüzer. Sen bana ördek dedin.»

Saim Dora, şöyle bağladı hikâyeyi:

— Bu çocuklar okulu bitirecekler, kıtalara dağılacaklar, orada teşkilât kuracaklar, orduda komünizmi yayacaklar, sonra silâha sarılacaklar, hükûmeti devirecekler, idareyi ele alacaklar. Savcının iddiası bu. Bu iddiasıyla savcı, Ördek Ali'ye benzemiyor mu?

Duruşmanın bu sıralarındaydı galiba, Ömer Deniz bir ara:

— Ben ne sosyalistim, ne komünistim. Benim böyle şeylerle ilişiğim yok. Ben bu memlekete Ömerizmi getirmek, Ömerizmi yaymak istiyorum.

Dedi, çıktı işin içinden.

Saim Dora, hemen fırladı ayağa:

— İşte, dedi, karşınızda tedaviye muhtaç biri var, dikkatinizi çekerim.

İKİ TANIK DA BENDEN

Sen misin benim aleyhimde iki tanık gösteren, Şerif Budak? Al sana benden iki savunma tanığı! Biri grup komutanımız, biri bölük komutanımız. «Bunlardan beni sorun» dedim, mahkeme heyetine. Okulda benimle en yakından ilgilenen onlardı. Mahkeme karar verdi grup komutanımızla bölük komutanımızın dinlenmesine.

İkisi de ayrı ayrı geldiler. Künye defterleriyle birlikte. Gerek ders bakımından, gerek «tavır hareket» im bakımından en ufak bir aksaklığım görülmemişti şimdiye dek. Sınıfın en iyi öğrencilerindendim. Hiç bir arkadaşım, hiç bir öğretmenim benden şikâyetçi olmamıştı. Kavgadan, dövüşten hoşlanmayan bir mizacımdı. Üstlerime karşı gelmemiştim hiç. Bir kusurumu görmemişlerdi. Hattâ grup komutanımız daha da ileri gitti, «örnek bir öğrencidir» dedi.

Mahkeme kararında belki bu sözlerin bir yardımı olur diye düşünmüştüm. Yanlış düşünmüşüm, mek parmak yardımı olmadı bu sözlerin. Zararı yok, mek parmak yardımı olmasındı. Askerî makkeme önünde, hiç bir tesire kapılmadan konuşabilen o iki yiğit adam, benim gençliğimin en güzel anılarından biri olarak kaldılar ya, yeter bu bana!

•

İşte bu 1938 Harp Okulu Muhakemesi bu minval üzere cereyan etti. Savunmalar filân hiç kâr etmedi. Mahkeme kös dinledi hep. Kararlıydılar. Hepimize ne verileceği önceden tesbit edilmişti. Sonradan kulağımıza çalınan bir habere göre, kaçar yıl verileceğini, Genel Kurmay Başkanlığı Adli Müşavirliği, hani şu hepimiz bir aradayken okul komutanıyla birlikte gelip bir bir hepimizin adını soran albay, tesbit etmiş.

O zamanlar Orta Doğu ve Akdeniz bölgesinde İngiliz Entelijan Servisi, ileri fikirlere karşı, şimdi Amerikan emperyalizminin yaptığı jandarmalık rolünü yapıyordu. Daha bu koruculuğu Amerika'ya devretmemiştir. Bizim bu 1938 olayında Entelijan Servis önemli rol oynadı derler. Olay üzerine İngiliz gazeteleri çok şeyler yazmışlar. Ayrıca Nazi Almanyasının da gizli baskısı ve Genel Kurmay'la sahte dostluğunun bizim ezilmemizde çok önemli rolü olmuş.

KARAR GÜNÜ

Nihayet karar günü geldi çatı. Mahkeme salonunda hepimiz yerlerimizi aldık. Nâzım yanımda oturdu gene. Çok heyecanlıydı. Biz mahkeme heyetini beklerken, salona on, on iki kadar subay girdi. Bir kısmı ön sırada iskemlelere oturdu, bir kısmı gitti en arkaya oturdu. Hepsi de tabancaıydılar.

Nâzım'a:

— Gördün mü, tedbir alınıyor, dedim.

Önce hiç ses çıkarmadı. Sonra:

— Verecekler galiba! dedi.

Şerif Budak'la mahkeme heyeti de girdi salona. Sanki salonda hiç kimse nefes alınmıyordu.

Hâkim Kâzım Yalman:

— Kararı okuyorum, dedi.

Başladı okumaya. Nâzım'la Ömer ve Mustafa için,

Orhan'la Necati ve benim için ne iddia edilmişse hepsini kabul ediyordu mahkeme. Altı kişiyi suçlu görüyordu. Nâzım Hikmet 15 yıl ağır hapse mahkûm oldu. Nâzım'ın aleyhinde bir Ömer'in sorguda söylediği fakat mahkemede inkâr ettiği lâflar vardı delil olarak. Başka hiç bir tanık ve delil yoktu. Ömer 9 yıl ağır hapse mahkûm oldu. 21 yaşını doldurmadığı için 7,5 yıla indirildi cezası. Mustafa Ergun 6 yıla mahkûm oldu. Bu üç kişi askerî isyana teşvikten, askerî ceza kanununun 94 üncü maddesine göre cezalandırıldılar. Orhan, Necati ve ben askerî ceza kanununun 100 üncü maddesine göre, yani askerî isyandan mahkûm olduk. Necati'ye 12 yıl ağır hapis verdiler, teşebbüsten cezası yarıya, 6 yıla indi. 21 yaşını doldurduğu için yaştan indirim falan yapılmadı Necati'nin cezasına. Orhan'la bana 14 er yıl ağır hapis verildi. Teşebbüsten yarıya, 7 yıla indirildi. 21 yaşımızı doldurmadığımız için cezanın altıda biri indirildi ve böylece 5 yıl 10 ay hüküm giydik.

Diğer sanıklar beraat ettiler, kimi hiç suçu olmadığından, kimi de delil yetersizliğinden.

KARARDAN SONRA

Nâzım, karardan sonra:

— Temyiz edeceğiz, temyiz edeceğiz, rezalet bu, rezalet!

Dedi ve telâşlı telâşlı gitti süngülüler arasında.

Mahkeme heyeti de çekilip gitti. Tabancalı subaylardan en kıdemlisi:

— Beraat edenler serbesttirler. Mahkûm olanlar burada kalacaklar, dedi.

Beraat eden arkadaşlar için biz ne kadar sevindiyssek, onlar da bizim için o kadar üzüldüler. Hepsiyle ayrı ayrı vedalaştık, sarılıp öpüştük. Naci Fişek'le vedalaşırken, gözleri yaşlıydı Naci'nin. Elini saat cebine attı Naci ve:

— Abdülkadir, dedi, sana verecek bundan başka şeyim yok, bunu al, sana dostluk hatıram olsun.

Cep saatini uzatıyordu bana. (*)

Orhan Alkaya, Ömer Deniz, Necati Çelik ve beni, dört kişiyi, büyücek bir odaya götürüp kapadılar. Bir iki gün kaldık orada. Bir iki gün sonra da bir otomobile bindirip, Nâzım'la Mustafa Ergun'un hapsedildiği Ankara Komutanlığı Askerî Ceza Evine götürdüler.

(*) Mahkemesiz, suçsuz ve tahsisatsız olarak, 1943 ten 1948 e kadar, tam beş yıl, ordan oraya sürgün edilip işsiz güçsüz dilenmeye zorlandığım günlerde o kadar aç ve çaresiz kaldım ki, bu dost yadıklarını kahrola ola, kan ağlaya ağlaya sattım.

BERAAT EDENLERİN SONU

Kararın hemen ertesi günü, bütün Harp Okulu öğrencileri okulun avlusunda toplu bulunduğu bir sırada, okul müdürü Kurmay Albay Hâmit Doğruer, beraat eden arkadaşlar için şöyle konuşmuş: «Bu arkadaşlarınız hepinizden daha temiz olarak aranızda yeniden katılıyorlar. Bunlar imbikten geçtiler. En az sizin kadar dürüst ve en az sizin kadar vatanseverdirler. Bu arkadaşlarınızı bağrınıza basacaksınız.» Ve bütün öğrenciler beraat eden arkadaşlarını bağırlarına basmışlar.

Ama aynı gün, yani mahkeme kararından bir gün sonra, yani 30 Mart 1938 günü, Okul Komutanlığı, Genel Kurmay Başkanlığına beraat edenler hakkındaki düşüncelerini yazar ve emir bekler.

Genel Kurmay Başkanlığından bir hafta sonra Fev-

zi Çakmak imzasıyla karşılık verilir Oku. Komutanlığına. Aşağı yukarı şöyle:

«Adları ihbar mektubunda yazılı olduğu için mahkemeye verilen ve mahkeme sonunda beraat eden ve başkaca hiç bir yerde adları geçmeyen ve haklarında en ufak bir delil bulunmayan öğrenci Hasan Tanoğlu, jandarma Cihat, öbür jandarma Cihat, jandarma Hüseyin, piyade Faruk Ege hakkında komutanlığımızın kanaati de mahkemenin kanaatiyle aynı olduğundan bu beş öğrenci hakkında ayrıca idarî bir işlem yapılmasına lüzum yoktur.

«Öğrencilerden jandarma Ali oğlu Zihni Kaya, İhsan Doğan, Şükrü oğlu Nâsır Tımuçin, Hasan oğlu Hüseyin Üstel ve Şadi oğlu Lûtfullah, her ne kadar delil yetersizliğinden ötürü komünistlikten beraat etmişlerse de, 22 maddelik «Hayat Şartları» başlıklı yazının altında imzalarının bulunması askerî okul içinde gizli maksadı olan bir teşekkülün varlığını bildirmektedir. Üstelik yirmi ikinci madde baştan sona kadar üzerinde önemle durulacak bir niteliktedir. Bu yüzden bu beş öğrencinin durumları şüphelidir.

«Bu beş öğrenci ile birlikte beraat edip durumları şüpheli görülen havacı Galip Arda, Şevket Kösemen, piyadeden Şevki Aksu, Mustafa Dallık, Saim Sonbay, levazım Naci Fişek, muhabereden Burhan Cahit Kılıç ve levazımdan İsmail Özdemir çok sıkı bir surette kontrol edilecek. Subay olmaya hak kazanamadıklarını hareketleriyle ispat eden bu öğrenciler hakkında memleket ve ordunun selâmeti ve yüksek menfaatleri göz önüne alınarak idarî kararlarla mutlak surette silâhlı sınıflara girmelerine meydan verilmeyecek.»

On beş gün sonra, muharip sınıfta olan arkadaşlar levazım sınıfına geçirilirler ve yıl sonunda her birisi başarılı bir imtihan verdiği halde sınıfta kalınışcasına defterdeki notları iptal edilerek birçoğu alaya çıkarılır, sonra da ayrı bir emirle askerî personel sınıfına geçirilirler.

Beraat edenlerden en önce Şadi Alkılıç çavuş olarak alaya çıkarıldı. Ötekiler yıl sonuna kadar okulda kaldılar. Her ne kadar okul bunları bağrına basmışsa da, gene de mide bulandırıyorlardı.

Okul komutanlığına ihbar mektubunu yazan, ihbar mektubunda okuldaki komünistlerin (!) listesini düzen, okunan kitaplar ve gösterilen faaliyetler (!) hakkında ağzına geleni söyleyen Süreyya Koç ve arkadaşı da okul komutanlığınca birer altın saatle mükâfatlandırılmışlar. Sonradan duyduk bunu ve bu mükâfatı doğrusu az bulduk.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA
ASKERİ
CEZA
EVİNDE

Bir akşam üstü götürüldük askerî ceza evine. Bu askerî ceza evi, Ulus matbaasının az aşağısında ve sağa düşerdi. Bir tepecik arkasındaki düzlükteydi.

Ceza evi küçük bir kışla gibiydi. Yukardan bakılınca dikdörtgen şeklindeydi. Büyük bir avlusu vardı. Bu avlu ortadan alçacık bir duvarla ikiye ayrılmıştı. Bir yanını gedikliler ve erlerin, bir yanı da subaylarındı. Bir yandan bir yana, yani subaylar tarafından erler tarafına geçmek için kenarda bir aralık bırakılmıştı. Erlerin tarafında olan avluda bir havuz vardı, içi su doluydu. Subayların tarafında da bir uzun kavak ağacı, küçük küçük akasyalar ve başka ağaçlar vardı. Oldukça bakımlıydı ceza evinin avlusu, şirindi de.

Tabii bizim geleceğimiz hapishane idaresine bildirilmişti önceden. Bize gedikliler bölümünde bir yer ay-

rılmıştı. Biz, bir süngülünün nöbete durduğu ana kapıdan içeri girerken, subaylar bölümünde bir odanın kapısında ayakta durmuş olan Nâzım gülerek ve selâmlayarak karşıladıydı bizi. O zaman önden bir dişinin kırılmış olduğunu farkettilim. Karar gününden sonra, bir iki gün içinde kırılmış bu diş yemek yerken, zaten burgulu takmaymış. Biz de onu selâmlayarak merdivenlerden aşağı indik ve ters yana, gedikliler tarafına götürüldük.

Bize ayrılan yer küçük bir odaydı. Demirli iki penceresi vardı. Beş altı kişi sığacak kadar genişlikte bir ranza, bir de küçük saç sobadan başka bir şey yoktu. Ranzanın üstünde incecik ot yataklar, yatakların üstünde beylikler ve battaniyeler seriliydi. Nâzım bu odada kırk gün tecritte kalmış, sonra kapısı açılmış ve güneşe çıkmaya başlamış. Bizim geleceğimiz haber alınınca o subaylar tarafında bir odaya götürülmüş, bize de bu odayı hazırlamışlar. Dördümüze ayrılmıştı bu oda. Orhan, Necati, Ömer ve bana. Mustafa Ergun yandaki erler koğuşundaydı. Erlerin hepsi de yerde ot yataklarda yatıyorlardı.

Odaya yerleşirken Necati şöyle diyordu:

— Aman be, ne olursa olsun, yarın güneşe çıkacağız ya!... Güneş görmedi yüzümüz kaç ay var!

Odaya yerleştikten sonra, biz hemen subaylar tarafına geçip Nâzım'ı görmek istedik. «O yana geçmek yok!» dediler, «Yasak!» O halde Nâzım bu yana geçsin, dedik. Biz gelince onun da bizim tarafa geçmesine müsaade edilmeyormuş. Çok fena olduk, tadımız kaçtı.

O gece ot yataklarda uyuduk.

Ertesi sabah, «Müdür çağırıyor» dediler. Hiç gül-meyen, buruşuk, sert suratlı bir binbaşydı. Hepimize dik dik bakarak adlarımızı sordu. Sonra :

— Doğru oturacaksınız! Buranın disiplininden dı-şarı çıkmayacaksınız! O herifle (Nâzım'ı kast ediyordu) konuşmak katî surette yasak! Bir kelime bile konuşmak yok! Onunla bununla siyasî meseleler filân zinhar! Son-ra karışmam! Hadi gidin bakalım şimdi!

Tepemiz atmıştı. Nasıl da tam adamına çatmıştı. Suratlarımız ası'dı. Cigara üstüne cigara yaktık. O gün hırsından Orhan Alkaya, sudan bir sebeple, bir eri tek-meledi. Bizce hiç hoş bir şey olmamıştı bu. Ama et-kisi olumlu oldu hapishanede. Subay namzetleri oldu-ğumuz hemen anlaşıldı. Artık erler ve gedikliler bizi görünce saygı duruşuna geçiyorlardı.

Hapishane müdürünün postası bir İbrahim vardı. Uzunca boylu, dal gibi, gözleri hep güler. Akşama doğ-ru o geldi odaya :

— Yarın sabah merkez komutanı teftişe gelecek, haberiniz olsun, dedi. Yataklar iyi düzeltilmiş, yerler sulanmış ve süpürülmüş olsun. Kapının önünde kâğıt, pislik olmasın. Bunlara çok dikkat eder o. Sinirli, barut gibi adamdır. Dikkat edin efendiler aman!

Biz de namını duymuştuk merkez komutanının. De-mir Ali diye dolaşırdı Ankara'da namı.

— Hadi bakalım, al bir tane daha, dedik. Biri yet-mezmiş gibi!...

Ertesi sabah erkenden kalktık, İbrahim'in dedik-lerini yaptık. Odayı bir güzel havalandırdık. Çıktık ka-pının önüne bekledik. Merkez komutanının sırf bizi görmeye geldiğini de söylemişlerdi bize. Sabırsızlanıyor-duk. Gelsin de ne olacaksa olsun, bağırarak çağırarak

mı, küfür mü edecek, ne edecekse etsin gitsin, biz de kurtulalım, diyorduk. Böyle sıkılara hiç tahammülümüz kalmamıştı artık.

Saat onla on buçuk arasında geldi. Onu ceza evinin ana kapısında görür görmez, içeri odalarımıza girdik. Biraz sonra, müdürün odasında olduğu, kahvesini içtiği haberi geldi. Biraz daha bekledik. Bize gelmek üzere kalktığı ulaştırılınca, ayakta esas vaziyetine geçtik. Neden sonra dışarda kalın kalın konuşmalar duyduk. Az sonra iri gövdesiyle içeri girdi. Arkasında hapishane müdürü ve bir de üsteğmen vardı. İri kıyım bir adamdı merkez komutanı. Esmerdi, Doğuluydu her halde. Renginden ve konuşmasından öyle anlaşıyordu. Kocaman göbeği göğsünün hemen biraz altından başlıyordu. Manevra kemerini çok sallapati takmıştı, kemerin tokası göbeğin üzerine düşmüş gibiydi. Sesi çok kalındı. Bizi görür görmez, ağzı açık kaldı :

— Allah Allah!... Dedi. Allah Allah!... Bunlar ne be! Çocuk bunlar yahu!...

Sonra arkasına dönüp, hapishane müdürüne doğru :

— Allah Allah!... Dedi gene.

Yüzü yumuşayıvermişti merkez komutanının.

— Nerde bunların hocaları?

Hapishane müdürü :

— Subaylar tarafında, efendim. Oraya aldık onu.

— Çağırın onu bana.

Üsteğmen hemen koştu Nâzım'ı getirmeye. Dakka geçmedi, Nâzım girdi içeri. Biz hazırol vaziyetini hiç bozmamış, askerce dimdik ve canlı canlı, merkez komutanının gözleri içine bakıyorduk hep. Nâzım da geldi

hemen başa geçti, bizim gibi hazırol vaziyetinde :

— Buyrun efendim, beni emretmişsiniz, dedi.

Ne de olsa Nâzım Deniz Harbiyesinden çıkmaydı. Askerliğin bu taraflarını unutmamıştı.

— Yahu, dedi Nâzım'a merkez komutanı birdenbire, siz ne istiyorsunuz böyle Allahaşkına? Bizim memleket nerde, nazizm nerde!... Almanyalılar yapıyor bunu, ama nasıl yapıyorlar, fabrikaları çalışıyor, fabrika bacalarından dumanlar çıkıyor onların boyuna. Bizde söker mi bu nazizm?... Biz fukara bir memleketiz bel!

Bir yandan da bize ayrı ayrı göz gezdiriyordu.

— Bu çocukların hali ne olacak peki şimdi? Hem bak sana pufla gibi yatak getirmişler... Oh, kekâ!... Yandaki koğuşu gördün mü? Orda yatan askerleri gördün mü?... Onlar orda yerde, taş üstünde, ot yataklarda yatıyorlar. Bak bunlar da tahta üstünde yatıyorlar, ot yatakta... Hani, müsavat dediğiniz, nerde?... Sen pufla gibi yatakta yat, onlar ot yatakta yatsın, hani nerde senin müsavat dediğin? Bu mu müsavat?...

Bunları dedi ve gözleriyle Nâzım'dan cevap bekledi. Biz de Nâzım'a döndük yüzümüzü. Nâzım :

— Haklısınız ama, efendim, dedi, biz sefalette müsavat istiyoruz, refahta müsavat istiyoruz. Gayemiz onu ot yataktan kurtarmak. (*)

Nâzım bunu der demez, merkez komutanı Demir Ali, ağır iri ellerini göbeğine şap şap vura vura güldü ve sevincini saklayamadı :

— Oh, oh, oh!... İşte bu hoşuma gitti. Aferin sa-

(*) Nâzım'a sormuştum sonradan bu yatağın nereden geldiğini. Ankara'daki akrabalarından istetmiş. Ya teyzesinden, ya da Cebesoylardan gönderilmiş yatak. «Bel ağrılarım tuttu ot yatakta yatmaktan, dayanamadım ağrılara...» dediymi.

na, bu hoşuma gitti. Akıllı adamsın. Bu cevabına çok memnun oldum, hem pek çok memnun oldum, dedi ve hemen arkasından ciddileşerek ekledi :

— Bu çocukların hayatı mahvoldu. Bunlar sivil hayatta ne yaparlar? Sen bunlara hocalık et burda bari, bir şeyler öğret. Hayata atılınca bir şeyler becerirler bu yavrucaklar...

Ve hapishane müdürüne dönerek :

— Bu çocukları da subaylar tarafına alın. Orda bunlara bir oda ayırın. Bunlar hep bir arada çalışsınlar orda.

Dedi. Öyle sevindik ki hepimiz, sarılıp ellerini öpelimiz gelmişti bu merhametli, bu baba adamın.

— Sağ olun, komutanınız, sağ olun! Dedik.

Öyle içten, cânı yürekten demiştik ki bunu, albay da anladı sevincimizin sınırsız olduğunu. İçini çekerek, ağlar gibi bir halle uzaklaştı bizden.

Bu baba adamın sayesinde, askerî ceza evinde tam bir hürriyet içinde yaşadık. İstedığımız kitapları getirttik, iskambil kâğıdına bile müsaade etti bize, vakit geçirmek için. Arada sırada ufak ufak demleniyorduk bile, on günde bir falan. İçimizde içkiye düşkün kimse de yoktu zaten. Demleneceğimiz gece, kavak ağacı altında beylikleri yere seriyorduk, sessiz sedasız gece yarılarını ediyorduk. Hep Nâzım konuşuyor, biz dinliyorduk. O sert, o yüzüne bakan bin parça olan hapishane müdürümüz de sevimli bir adam oluvermiş, her gelişinde hatırımızı sormaya başlamıştı.

NÂZIM'LA BERABER

Hemen o gün subaylar tarafına taşındık. Taşındık dediysem bavullarımızı, kaputlarımızı götürdük. Başka bir şeyimiz yoktu ki...

Bizim oda Nâzım'ın odasıyle yanyanaydı. Onunki ufak bir odaydı. Bir yatak, bir sandalye sığacak kadar. Bizimki dört yataklıydı ve ortada masa da vardı.

Ossaat bir iş bölümü yaptık. Yemeği bizim odada yiyecektik. Sabah kahvaltısını Nâzım hazırlayacaktı, çayı o demleyecekti. Öğle sofrasını, akşam sofrasını, gece çayını, ortalığı düzeltme ve para hesabı işini biz dört kişi bölüştük aramızda. Arada bir kahve pişirmek de bana aitti. Bütün mahpuslara kazandan yemek çıkıyordu. Herkese bir tayın veriliyordu. Yemekler fena değildi, hiç yoktan iyi idi. Kuru fasulye, bulgur pilâvı, hoşaf gibi şeyler, er yemeği. Bulgur pilâvında arada bir et de çı-

kıyordu. Ulus matbaasının ordaki bir aşçı dükkânından günde bir öğün iki kişilik yemek geliyordu. Orhan'ın babası veriyordu bu yemeğin parasını. Ortaya koyuyorduk bu yemeği de, hepimiz çimleniyorduk.

Her birimizin üç dört aylık okul maaşlarımız, evlerimizden gelen harçlıklarımız ceplerimizde birikmişti. İyi cıgaralardan alıp içiyorduk, Necati'den gayri üçümüz, Orhan, Ömer, ben. Necati cıgara içmezdi. Nâzım asker cıgarası içiyordu. Hepimizden çok içiyordu cıgarayı. Hemen hemen hiç düşmüyordu cıgara dudaklarından. Nâzım ikinci günü baktı olacak gibi değil.

— Çocuklar, dedi, bir teklifim var, bu cıgara meselesine dair. Bakıyorum pahalı pahalı cıgaralar içiyorsunuz. Bunun sonu gelmez. Bir şey değil, beni de alıştıracaksınız buna. İlk günler için hadi diyelim. Ya sonra?... Teklifim şu: Hepimiz asker cıgarası içeceğiz. Arada bir de, değişiklik olsun diye, serkldoryan, yenice filân tütürürüz. Ne dersiniz?...

Nâzım bir şey teklif edecek de biz kabul etmeyeceğiz o zaman ha!... Hemen :

— Peki, dedik. Dediğini yaptık.

NÂZIM'IN
AĞZINDAN
İLK DİNLEDİĞİMİZ
ŞİİRLER

Akşama doğru, beyaz defterini aldı.

— Gelin bakalım çocuklar, dedi.

Arka duvarla subaylar koğuşu arasındaki aralığa gittik. Elindeki defteri göstererek :

— Bunlar benim son şiirler, burda yazdıklarım, dedi. Okuyorum, dinleyin.

Beşimiz, bir aşağı bir yukarı yürüdük, o okudu, biz dinledik. Hiç şiir dinlememiştim onun ağzından. Plâk-ları varmış, duyuyorduk ama, görmemiş, dinlememiştik. Bizim edebiyat öğretmenlerimizin, örneğin bir Hüseyin Siret'in, bir Sadettin Nüzhet'in, bir Raif Necdet Kes-telli'nin okuyuşuna benzemiyordu onun şiir okuyuşu. Gü-rül gürül, dağlardan boşanan sular gibi bir sestti bu.

İşte Nâzım'ın, Ankara Merkez Komutanlığı Askerî Ceza Evinde kırk günlük tecritteyken ve tecritten çık-

tıktan sonra yazdığı şiirler, bize okuduğu o günkü haliyle (şiirler beyaz bir deftere yazılmıştı. Defterin birinci sayfasında BİR UZUN MEKTUP başlığı vardı. Yani Nâzım o şiirleri bu başlık altında yazıyordu. Defterin ikinci sayfasında, tırnak içinde yalnız şu yazı vardı : «Bir defter al, her gün gördüklerini, duyduklarını yaz. Eminim ki mektupların kadar güzel olacaktır. PİRAYE». Karısının o sıralarda gönderdiği mektuptandı bu. Defterin üçüncü sayfasında şiirler başlıyordu.)

1.

Senin adını

kol saatimin kayışına tırnağımla kazıdım.

Malûm ya, bulunduğum yerde

ne sapı sedefli bir çakı var

— bizlere âlâtı katıa verilmez —,

ne başı bulutlarda bir çınar.

Belki avluda bir ağaç bulunur ama

bulutları başımın üstünde görmek

bana yasak.

Burası benden başka kaç insanın evidir

bilmiyorum,

ben bir başıma onlardan uzağım,

onlar hep bir arada benden uzak.

Bana kendimden başkasıyla konuşmak

yasak.

Bën de kendi kendimle konuşuyorum.

Fakat çok can sıkıcı bulduğumdan sohbetimi

şarkı söylüyorum karıcığım.

Hem ne dersin,

o berbat, ayarsız sesim

öyle bir dokunuyor ki içime

yüreğim parçalanıyor.

Ve tıpkı o eski

acıklı hikâyelerdeki

yalnayak, karlı yollara düşmüş, yetim bir çocuk gibi bu
yürek,

mavi gözleri dolu,
küçücük burnunu çekerek
ağlamak istiyor.

Ağlamak,

yolun üstünde giden al atlı yolcuyu durdurmak için değil

Ağlamak,

ne duymayayım diye siyah aç kuşların çığlıklarını,

ne de merhametli bir evin sıcak kapısı açılsın diye...

Ağlamak,

rüzgârda titreye titreye...

Ağlamak,

hiç kimseden hiç bir şey beklemeksizin...

Ağlamak,

ağlamak sade kendi kendine,

sade kendi için...

Ve ben

utanmıyorum yüreğimin bu halinden.

Hayır,

yüzümü kızartmıyor

onun zavallı başını eğip

onun kendi kendine sokuluşu.

Onun bu an

böyle zayıf,

böyle hodbin,

böyle sadece İNSAN

oluşu.

Belki bir buhran geçiriyorum.

Belki bunun

fizyolojik, psikolojik filân izahı vardır.

Belki de sebep buna

bana aylardır

kendi sesimden başka insan sesi duyurmayan

bu demirli iki pencere,

bu saç soba,

bu toprak testi,

bu dört duvardır.

2.

Saat beş karıcığım.

Dışarda susuzluğu, acayip fısıltısı ve toprak damı
ve sonsuzluğun ortasında kımıldanmadan duran

sakat, sıska atıyla,

yani kederden çıldırtmak için içerdeki adamı
dışarda bütün ustalığı, bütün takım taklavatıyla
ağaçsız boşluğa kıpkızıl inmekte bir bozkır akşamı.
Ve şimdi apansız gece olacaktır.

Zayıf bir ışık dolaşacak yanında sakat, sıska atın.

Ve şimdi karşımda haşin bir erkek ölüsü gibi yatan
bu umutsuz tabiatın

bir anda ağaçsız boşluğuna yıldızlar dolacaktır.

Gene o malûm sonuna erdik demektir işin,

yani mükellef bir daussıla için

gene her şey yerli yerinde, işte her şey tamam.

Ben,

ben içerdeki adam,

gene mûtaad hünerimi göstereceğim,

ve çocukluk günlerimin incesazıyla,

sûzinâk makamından bir şarkı ağzıyla

gene billâhi kahredecek dili nâşâdımı

seni böyle uzak,

seni dumanlı, eğri bir aynadan seyreder gibi (*)

kafamın içinde duymak.

3.

Dışarda bahar geldi karıcığım,

bahar.

Dışarda bozkırın üstünde birdenbire

taze toprak kokusu, kuş sesleri ve saire.

(*) Bu şiirleri bize okuduktan bir süre sonra, bir gün elinde bir iki dergiyle (sanıyorum yeni çıkan «İnsan» dergisi ve başka bir dergi) geldi odaya : «Bugünlerde şu bizim şairler de amma aynadan bahseder oldular blrader, dedi, ayna, ayna, ayna... Öff, bıktım bel...» ve bu mısraı şöyle yaptı :

seni dumanlı, eğri bir sudan seyreder gibi

Dışarda bahar geldi karıcığım,
bahar.

Dışarda bozkırın üstünde pırıltılar.
Fakat sanma ki seviniyorum.
Malûm.

Faslı bahar,
bir mevsimi aşüfte edâ,
bir mevsimi dilküşadır amma
neyleyim ki bir hayli kötü, olmaz işler düşündürür
düşünmekten başka yapacak işi,
düşünmekten başka hürriyeti olmayan adama.

Gün ikindiye geçer,
gölgeler dökülür duvarlarına.

Sen yattığın yerde, kulaklarında sesler,
«Ben nerdeyim?» dersin «Burdaysa da kendim?»

Derken efendim,
başlar tutuşmaya
demirli penceremin camı,
yani dışarda akşam olur,
bulutsuz bir bahar akşamı.

Ve içerde baharın en kötü saati budur asıl.

Velhasıl,
o pul pul ışıltılı derisi, ateşten gözleriyle
bilhassa faslı baharda râm eder kendine içerdeki adamı
hürriyet denen ifrit.

Bu bittecrübe sabit karıcığım,
bittecrübe sabit.

4.

Sana fevkalâde mühim
bir fikir söyleyeyim :
Yerine göre değişiyor insanın huyu.
Ben burada dehşetli seviyorum
kapımın sürgüsünü açıp
duvarlarımı yıkan uykuyu.
Sanki bir dost elinin itişiyile
— hani o beylik benzetişiyile —

girer gibi rahat,
ılık bir suya
bırakıyorum kendimi uykuya.
Rüyalarım mükemmel :
Hep dışardayım.
Kâinat güneşli, kâinat güzel.
Rüyalarım da daha bir kerre bile hapis olmadım,
bir kerre bile dağdan
yuvarlanmadım uçuruma.
«Uyanışların korkunç oluyor ama»
diyeceksin.
Hayır, karıcığım,
rüyanın payını rüyaya verecek kadar
cesaretim var.

5.

Bugün pazar.
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.
Ve ben ömrümde ilk defa
gökyüzünün bu kadar benden uzak,
bu kadar mavi,
bu kadar geniş olduğuna şaşarak
kımıldanmadan durdum.

Sonra saygıyla toprağa oturdum.
Dayadım sırtımı beyaz duvara.
Bu anda ne düşmek dalgalara,
bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben...
Bahtiyarım. (*)

Bu şiirler Nâzım'ın kendi el yazısıyla ve kurşun kalemle ve yeni Türkçe yazılmıştı.

(*) Bu şiirin, Nâzım'ın kendi ağzından Fransızcası da, yani en son şekli, kelime kelime aynıdır.

Bu şiirlerden sonra defterde beş altı sayfa boş bırakılmış ve sonra bir sayfaya şu üç mısra yazılmıştı :

Rüzgârda tutuşmuş yeleleri,
rüzgârda koşuyordu meş'aleleri
karanlığı kanatarak.

Nâzım bizden ayrılana kadar, yani Ankara Merkez Komutanlığı Askerî Ceza Evinden Ankara Hapishanesine gidene kadar, bunlardan başka bir tek mısra yazmadı.

Bu defter belki bir yerden çıkar bir gün.

FRANSIZCA DERSİ

İki gün sonra derslere başladık. Dördümüz de Fransızca grubundan olduğumuz için ayrılık gayrılık olmadı, dördümüze de Fransızca öğretmeye başladı Nâzım.

— Gramere mramere boş verin, dedi. Ben Türkçe gramerden bile çakmam pek. Ama müsaadenizle (bu müsaadenizle kelimesini çok kullanırdı) Türkçeyi de oldukça iyi yazarım.

Ulus meydanının ordaki Haşet Kitabevinden bir iki Fransızca kitap getirttik hemen o gün : Alphonse Dau-det'nin «Değirmenimden Mektuplar» ı ile «Küçük Şey» i-ni ve Guy de Maupassant'ın «Güzel Dost» u ile «Bir Ha-yat» ını. Bu kitaplar gelince :

— Lûgatleriniz var hepinizin. Ben parçalar vereceğim size bu kitaplardan, bilmediğiniz kelimelere lû-

gatten baka baka bu parçaları Türkçeye çevireceksiniz. Sonra ben ayrı ayrı hepinizin çalıştığı parçalar üzerinde duracağım.

Böylece hepimiz oldukça ilerlettik Fransızcalarımızı. On on beş gün sonra da bazı Fransızca gazeteler getirtmeye başladık. Bazı hikâyeler bile çevirebilmişim o gazetelerden.

Bu Fransızca derslerinden birinde :

— Size Fransızca şiirler de lâzım, çocuklar, demişti. Hepiniz şiiri seviyorsunuz. Bakın size şimdi, büyük Fransız şairi Baudelaire'den bir şiir okuyacağım. Sonra yazdıracağım o şiiri. Ezberleyeceksiniz yarına kadar. Yarın teker teker dinleyeceğim sizden.

Başladı Baudelaire'in «Balkon» şiirini okumaya :

Mère des souvenirs, maîtresse des maîtresses,
O toi, tous mes plaisirs! o toi, tous mes devoirs!
Tu te rappelleras la beauté des caresses,
La douceur du foyer et le charme des soirs,
Mère des souvenirs, maîtresse des maîtresses!

Bütün şiiri ezbere okuduktan sonra, derin bir soluk aldı ve :

— On beş, on altı yaşlarındayken Baudelaire'i aslından okurdum, dedi. Bir gün bizim orda, Göztepe'de Baudelaire'i okuya okuya yolda yürüyordum. Sakallı Celâl de karşıdan geliyormuş, ben farkında değildim, dalmış gitmişim kitaba. Bana yaklaşıncı : «Okuduğun o kitap ne senin?» diye sorunca, kaldırdım başımı, baktım o. Gösterdim kendisine kitabı. Baktı, baktı yüzüme. Ben o zaman suratı çil içinde sapsarı bir oğlandım. «Sen büyük adam olursun, oğlum!» dedi ve yürüdü gitti. Büyük adam olamadık ama, Baudelaire'in birçok şiirleri aklımızda kaldı.

Ezberlemeye çalıştık bu şiiri hepimiz. Ertesi akşam sırayla okumuştuk ona ezberleyebildiğimiz kadar.

Bazı geceler :

— Baudelaire'i okur musun bize? Derdik.

Başlardı o yüksek yüksek sesiyle, uzata uzata okumaya :

Mère des souvenirs, maîtresse des maîtresses!

Hiç nazlandığını görmedik. Gediklilerden biri duymuş Nâzım'ın bağıra bağıra şiir okuduğunu. Ertesi akşam davet ettiler odalarına Nâzım'ı. Biz de gittik. Şiir okumasını rica ettiler. «Salkım Söğüt» ü okuduydu onlara solgun ışığın içinde. Sonra «Karima Mektup» u okuduydu. Öyle bir hali vardı ki o gece Nâzım'ın, şu anda olduğu gibi gözümün önünde. Ranzada diz çökmüştü. Kollarını dizlerinin üstüne doğru uzatmış, bir eli öbür avucunun içinde, ibadet eder gibiydi. Ben o gece, şiiri dinlemekten çok, Nâzım'ı seyrediyordum hayran hayran. Ve kendi kendime diyordum ki : «İyi bak, bir daha göremezsin. Bu fırsat bir daha ele geçmez, büyük adam böyle olur işte, iyi bak!»

Çoğu geceler, ekonomi politik dersi veriyordu bize. Bizim odada toplanıyorduk. Yatağın birine gayet rahat bir şekilde uzanıyor, adetâ yayılıyordu. Yanında cigara paketiyle kibrit hazır duruyordu. Değer, artık değer, emek, kâr, kapital, derken, çaylar demleniyor, arkadan şiirler okunuyor, kahveler kabarıyor, anılar anlatılıyordu.

Bu şekilde sabahladığımız geceler çok oldu.

BIRAK
PİŞSİNLER...

Orhan'la kafa kafaya vermiş konuşuyorduk bir gün. Ordan burdan derken sözü Nâzım'a getirdi Orhan, İstanbul'daki çoluğuna çocuğuna getirdi.

— Çok üzülüyorum, dedi. Babamla konuştum, o da üzülüyor. Neyle geçinirler onlar orda?

— Sorma! Dedim. Ne kadar da iyi adam, birader! Ama elden ne gelir?

— Bir şey düşündük ama babamla, bilmem ki...

Hemen sordum :

— Ne düşündünüz?

— Babam, ben gereken yardımı yaparım, diyor. Bu hafta İstanbul'a gidecek, bir iş için... Bir kere evlerine uğrayayım, diyor.

— Böyle nasıl olur? dedim.

— Başka yolu ne?

— Bir defa kendisine söylemeyelim mi?

— Söyleyeceğiz tabii... Adresi alalım kendisinden...

— Kim söyleyecek? Nasıl söyleyecek?

— Bilmem...

Sustuk ikimiz de. Çok zor bir işti bu. Bunu Nâzım'a söyleyecek olan, ya söyleyemezse...

Orhan dizime vurarak :

— Ancak sen söyleyebilirsin bunu, Kadir, dedi.

— Yapma, Orhan, dedim.

— Sen söylersin sen, çaresi yok.

— Peki öyleyse, bir denerim...

Böylece karar verdik ikimiz. Bu kararımızı, ikimizden başkası, öbür arkadaşlar bilmiyordu. Sonraları da bu konuda hiç bir şey söylemedik onlara.

Kendimi hazırlamıştım iyice. Hazırladım dediysem, çekinmiyor da değildim. Ama ne olursa olsun, söyleyecektim. Yapılması istenen şey fena bir şey değildi. Ertesi sabah, ceza evinin arka tarafındaki çeşmede ellerimi yıkamaya gitmiştim. Nâzım, çeşmeye doğru eğilmiş, dişlerini fırçalıyordu. Ayakta dineldim ve bekledim. Dişlerini fırçaladıktan sonra ağzını çalkalarken beni gördü :

— O... merhaba, dedi.

— Merhaba, dedim.

— Dişleri günde bir iki defa fırçalamak lâzım, küçük efendi, benim dişler gibi seninkiler de... İkimizin dişlerinde de iş yok... Sık sık fırçala sen de...

— Aklıma geldikçe fırçalıyorum, dedim.

O da bekledi beni ben ellerimi yıkarken... Sonra, koğuyla yüksek duvar arasındaki aralıkta birlikte yürüdük. Bir düşünce almıştı beni, nasıl söyleyecektim? O, gelişigüzel bir şeyler anlatıyordu. Bense yutkunuyordum boyuna. Sonunda :

- Nâzım ağabî, dedim, bak dinle benî...
- Ne var, küçük efendi, söyle bakalım, dedi.
- Orhan'la babası düşünmüşler ki...
- Evet, ne düşünmüşler?...

— Sizin evin durumu... Orhan'ın babası... İstanbul'a gidecekmiş bugünlerde bir iş için... Sizin eve uğramak istiyormuş... Yardım etmek istiyorum, diyormuş... Sonra ödersiniz...

Bir saniye bile düşünmedi. Düşünmedi değil, benim lâfımı bitirmemi beklemedi bile.

— Çok teşekkür ederim... Çok teşekkür ederim... Söyleyin, söyleyin... Olmaz... Olmaz. Pişsinler, pişsinler... Bırak pişsinler... Gel bakalım, işimiz var şimdi seninle... «Uyandırılmış Toprak» çıkmış... Güzel kitaptır, Şolohof'un... Onu aldıracağız. Hepimiz birlikte okuyacağız...

— Aldıralım, hemen, dedim.

İçimden içimden de konuşuyordum boyuna :

— Pişsinler... Pişsinler...

TANIR MISIN
KIZKAPANOĞLU
VEHPİYİ?

Nâzım'la ikimiz avluda subaylar tarafından gedikliler ve erler tarafına gidip geliyorduk. Nâzım bir şeyler anlatıyor, ben dinliyordum. Hapishaneye geldiğimizin üçüncü ya da dördüncü günüydü galiba. Erlerin koğuşundan doğru gelen biri, başına yün bir takke geçirmiş pala bıyıklı bir er, yerlere kadar eğilerek sunturlu bir temenna çakıp Nâzım'ın hatırını sordu :

— Nasılsın beyağabi?

— Demir gibi. Sen nasılsın?

— Sağlam.

— Hadi bakalım, hep öyle göreyim.

— Sağ ol, ağabi...

Çekti gitti. Ben:

— Bakıyorum, itibarlısın burda Nâzım ağabi, de-yince, Nâzım başladı anlatmaya :

— Tek odadayken tanışmak şerefine nail olduk hazretle. Yalnız su dökmek için çıkabiliyordum dışarı. Bir mahkûm er geliyordu her sabah, sessiz, uysal bir çocuk. Odamı süpürüyor, havalandırıyor, sobamı yakıyordu. Ben de buna karşılık kendisine her gelişinde on kuruş veriyordum (*). Bir sabah işini yapıp, on kuruşu alıp gittikten sonra hazret geldi odama.

— Selâmünaleyküm, dedi.

— Aleykümselâm, dedim.

— Ben bu mahpusanenin meydancıbaşıyım arkadaş, dedi. Şu çocuk var ya, hani şu, sana temizliğe gelen, sabahları...

— Evet, dedim, ne olmuş?

— Olmuş bir şey yok... Yalnız...

— Evet, yalnız?...

— Demek istediğim, ona verdiği parayı bundan sonra bize vereceksin...

— Ne diye?... O yapıyor işi, ona vereceğim...

— Ben bu mahpusanenin meydancıbaşıyım, arkadaş, dedik ya...

Anladım tabii herifin dümenini.

— Bana bak, lâz uşağı, sen nerelisin? Dedim.

— Hopalıyım, ne olacak?

— Hopalısın demek?...

— Hopalıyım ya!...

— Sen Kızkapanoğlu Vehpi'yi tanır mısın?

Biraz duraladı. Sonra :

— Duyarım... dedi.

(*) O zamanlar bu on kuruş iyi paraydı. Bir cıgara parası. Asker cıgarası olursa, daha fazla.

«Nasıl duyarsın?...» demeye kalmadı :

— Ulan, dedim, ben onunla Hopa hapishanesinde yattım, sen parmak kadar çocukken... Daha sayayım mı sana?... İstanbul hapishanesinde yattım ben, Bursa hapishanesinde yattım. Çek voltanı şimdi bakalım, sen yanlış kapı çaldın...

Başladı kerata bu sefer :

— Aman, ağabi, bilemedim!... demeye. Ahbap olduk sonra.

SENİN ADINI
KOL SAATİMİN
KAYIŞINA...

Ossaat ezberlemiştim bu şiiri. Ama sahiden kol saatinin kayışına karısının adını kazımış mıydı, kazımamış mıydı diye bakmak hiç aklıma gelmemişti. Benim aklım fikrim şiirin güzelliğindeydi.

Bir sabah kavak ağacının altında dertleşirken, saatine bir göz attım. Saatin içi hiç benzemiyor bildiğimiz saatlerin içine.

— O ne öyle, Nâzım ağabi, dedim, bakayım şu saate.

O kendine has gülümsemesiyle (tatlı tatlı gülümserdi Nâzım çoğu zaman, bakardım ona dikkatle, sanki bıyıklarının her teli gülüyormuş gibi gelirdi bana) kolunu uzattı. Saatin içinde üç insan başı gördüm : Ortada bir kadın, bir yanında bir çocuk, bir yanında bir çocuk... Nâzım'ın yüzüne öyle baktım...

— Geçen gece saat durdu, kurdum olmadı, içini kurcaladım olmadı. Bozulmuş. Çıkardım içini, bu resmi koydum, karınla çocuklarım. Korkmam artık, her zaman gözümlün önündeler.

Saatin kayışına da baktım. Sahiden, tırnakla PİRAYE adı kazılmış, hepsi büyük harflerle. Nâzım da saate baktı ve derin derin içini çekerek :

— Sevgili karıcığım benim! dedi.

O gün saatlerce anlattı bana Piraye ablayı. O günlerden sonra Nâzım'ı nasıl, eskisinden çok, bir baba gibi sevmeye başladıysam, yavaş yavaş Piraye ablayı da öyle sevmeye başlıyordum. Nâzım'la askerî ceza evinde beraber bulunduğumuz sürede gelememişti ziyaretine, imkânsızlıklar yüzünden. Biz Harp Okulunda ilk sorgulardan sonra, bütün arkadaşlar bir aradayken, Nâzım da askerî ceza evindeyken bir kere gelmiş, bir süre kalmış gitmişti. Bu yüzden göremedim kendisini.

— Çekmediği kalmadı benim yüzümden kadıncağzın... diyordu Nâzım. Ama ne sağlam kadındır bir bilsen, küçük efendi! Ben bir yana... Arkadaşlarıma baktı, arkadaşlarıma... Bir arkadaş vardı, Mustafa, veremdi. Geldi yattı aylarca bizde, karım baktı ona. Gene bir arkadaş vardı, Şükrü. O da veremdi. Geldi yattı, ona da baktı. Hem hiç bir zaman yüksünmeden, öz kardeşine bakarmış gibi... (*) Bir defasında hapiste kalabalıktık çok. Şöyle kırk kişi kadar vardık. Bana bir yumurta yedirebilmek için, ne yapar yapar, ordan burdan tedarik

(*) 1943 yılı sonunda Balıkesir'de sürgünken, Nâzım'ın bu arkadaşlarından biriyle karşılaşmış, uzun uzun konuşmuştum. Aylarca Nâzım'ın evinde nasıl bakıldığını, Piraye ablanın onun üzerine nasıl titrediğini, ikisinin de insanlıklarını anlata anlata bitiremediydi.

eder, akrabalardan filân bulur buluşturur, komşulardan a'ır, kırk yumurta getirirdi hapishaneye. Bilirdi ki bir iki yumurta gelirse, arkadaşlarımın gözü önünde yiyemem onu, arkadaşlarından gizliyse, hiç yiyemem. Kırk yumurta getirirdi ki, onlar da yesinler ve benim de içime sinsin. Bütün çalışmalarım da o destekledi beni. Sık sık tembellik ârız olurdu bana. O zamanlar kollardı beni. Tam sırasında : «Hadi bakalım, yeter bu kadar tembellik, Nâzım, derdi, hadi bakalım masanın başına!» Kapatırdı beni odaya. Kahve üstüne kahve, kahve üstüne kahve... Böyle yazdım «Şeyh Bedrettin Destanı» nı, «Alman Faşizmi ve Irkçılığı» nı, Cihangir'de Mühürdaroğlu Nuri Beyin apartimanının çatı katında. Ben böyle çalışamazdım o olmasaydı...

Böyle konuşurken arada bir içini çekerdi Nâzım, derin derin ve :

— Sevgili karım benim! Derdi.

Hayran hayran dinlerdim onu, yirmi yaşının tap-tazeliği, baharı içinde, dinlerdim. İsterdim ki bitmesin konuşması, sürsün akşamlara kadar. Büyük güç verirdi bana Nâzım. Hapishanede onun tek dert ortağı oluşumdan da bayağı gurur duyuyordum. Ne olursa bana anlatıyordu. Ama doğrusu, en fazla da ben ilgileniyordum onunla. O da bunu biliyordu. Arkadaşlardan biri biraz tuhaf mı bugün? Hemen gelir bana, sorardı sebebini :

— Acaba bana mı küs? Bir şey mi yaptım bilmeden yoksa?

— Yok canım hiç sanmam, derdim.

O hemen ek'lerdi :

— Aman, canını seveyim, anlayıver şunu bir, küçük efendi!

TÜRKÜLER

Mahpusluğumuz işte böyle, tatlı tatlı geçiyordu. Kararı avukatlar temyiz etmişlerdi. Elden gelen yapılacaktı. Ortada büyük bir hata vardı. Bütün yollara baş vurulacaktı bu hatanın tamiri için.

Biz de türküler çağırıyorduk boyuna. Daha çok geceleri. Bizim «Hapishane Türküsü» nü benden ilk duyduğu gece Nâzım :

— Aman, dedi, bunu hemen koro yapalım, çocuklar! Hârika bir türkü bu.

Öğretti bize nasıl söyleneceğini. Hemen ossaat koro halinde söylemeye başladık bu türküyü. O da çabucak ezberlemişti zaten. İnceli kalınlı seslerle, bir güzel oldu ki kâfir türkü! Bir iki subay bile gelip dinliydi.

Nâzım da kendi bildiği türkülerini ezberletmeye baş-

ladı bize. Bir «Jandarma Türküsü» vardı ezberlettikleri arasında, bu türküyü daha çok geceleri, kavak ağacı altında sırt üstü uzanır, ceza evinin ana kapısında duran nöbetçinin, ay ışığında parlayan süngüsüne baka baka, başlardık söylemeye :

Ay ışığı
jandarmanın
süngüsünü yakıyor.
Mahpus kardaş
pencereden
jandarmaya bakıyor.
Mahpus kardaş
pencereden
jandarmaya bakıyor.
Ve diyor ki o :
«Jandarma sen
kardeşimsin, köylümsün,
kırlarında salgın gezen
köyden geldin daha dün.
Kırlarında salgın gezen
köyden geldin daha dün.
Anan, karın,
çocukların
köyünde aç kaldılar.

.....
.....

Bu türkünün en sonunu Nâzım tek başına götürürdü, gitgide incelen ve uzaklaşan sesiyle. Sesi güzel değildi ama, tatlıydı :

Ay ışığı
jandarmanın
süngüsünü yakıyor.
Mahpus kardaş
pencereden
jandarmaya bakıyor.

Ve bir düşünce alırdı hepimizi. Dalar giderdik hepimiz başka yerlere. Hiç kimse hiç kimsenin nerelere gittiğini bilemezdi.

Bir de «Ayşe» türküsü vardı öğrettikleri arasında. Tütün işçilerinin greviyle ilgili bir türküydü bu.

Her akşam yorgun işten dönerken
görürdüm onu yolumda ben.
Düşürmüştü gönlüme bir sızı
o üzüm gözlü işçi kızı.
Düşürmüştü gönlüme bir sızı
o üzüm gözlü işçi kızı.

Ellerinde işten kalan iz var.
Tütün işlemiş o parmaklar.
Allıksız yanakları ve ağzı
Bursa narı gibi kırmızı.
Allıksız yanakları ve ağzı
Bursa narı gibi kırmızı.

Benimle aynı yerde çalışan
bu genç kızın Ayşe'ydi adı.
Biz neler çektik kumpanyalardan,
nihayet bir gün grev patladı.
Biz neler çektik kumpanyalardan,
nihayet bir gün grev patladı.

Ayşe'yle geçtik grevin başına,
Ayşe oldu kavga yoldaşım.
Ben o gün işte Ayşe kardeşle
grev meydanında nişanlandım.
Ben o gün işte Ayşe kardeşle
grev meydanında nişanlandım.

O da amele, ben de amele,
evlâdınız bir sınıfın biz.
Hayat yolunda verip el ele,
yeni bir ufka gitmedeyiz.
Hayat yolunda verip el ele,
yeni bir ufka gitmedeyiz.

EN
KIZDIĞI
KIŞİLER

Kavgalarını bildiğim için, Nâzım'a sorduğum ilk adam Peyami Safa olmuştu. Sorar sormaz, yüzü kıpkırmızı kesildi öfkeden ve âdeta köpürür gibi :

— Bırak k i!.. dedi.

Her harfine ayrı ayrı basa basa, Peyami'yi tokatlar gibi söylemişti bunu. Bir daha hiç sözünü etmedi Peyami'nin. Zaten soran da olmadı.

İkinci kızdığı adam, Vâlâ Nurettin'di. Epey sözünü etti.

— Beni bastırmak, üste çıkmak kaygısıyla mi nedir, acaip şekilde bir defa yüklenmişti bana. Moskova'dayken, aramızda bir «uzun saç, kısa saç» çatışması bayağı üniversite çevresinde mesele olduydu.

— Anlatıver şunu ne olur! dedim.

Hemen başladı anlatmaya :

— Bir gün söz arasında demiştim ki Vâlâ'ya : «Ben nedense uzun saçlı kızları daha çok seviyorum kısa saçlılardan, Vâ'â'cığım!» Vay sen misin bunu diyen? Ben geri kafalı, ben kontr revolüsyoner... Bizim beyefendi hazretleri, kısa saçlı kadınları sevdiği için ileri kafalı, revolüsyoner... «Yahu, Vâlâ, yapma, dedim, bununla ilericiliğin, gericiliğin ne ilgisi var?» Yok, olmaz sen kontr revolüsyonersin... dedi çıktı. Bir türlü de vaz geçmez fikrinden. Münakaşa uzadıkça uzadı... Ne o döndü fikrinden, ne ben döndüm... Her gün yeniden tazeleniyordu bu çatışma... Sabrım tükeniyordu... Nerdeyse yumruk yumruğa geleceğiz... Bayağı ben de yediremiyordum kendime... Bizim Vâlâ'ya göre ben kontr revolüsyoner olursam, bir kurşun sıkayım şakağıma, gebereyim daha iyi... Bu çatışma öğrenci çevresini bayağı etkiledi ve heyecanlandırdı. Sonunda bir profesöre sormaya karar verildi. Dedi ki profesör : «Bir adam kısa saçlı kadından hoşlanır, ama kontr revolüsyoner olabilir. Bir adam uzun saçlı kadından hoşlanır, ama revolüsyoner olabilir. Uzun saç, kısa saç ölçü olamaz.» Lenin'in öldüğü günü hele hiç unutmam. O gece okulun avlusunda ikimiz de duvara dayanmış ağlıyorduk. Bir ara kolumu tuttu Vâlâ : «Nâzım'cığım, dedi, erkekçe söz, inemleketime dönünce ömrümün sonuna kadar beraberim seninle... Sözümünden dönersem namussuzum...»

Üçüncü kızdığı adam Şevket Süreyya idi.

— Bukalemun gibidir, diyordu onun için, her kılıba girer. Her yerde kullanılmaya uygun bir kişiliği vardır. İnanmış görüldüğü zaman hiç inanmadığı zamandır asıl. Tam bir bezirgândır o.

Bunlardan başka herkesten sevgiyle söz etti. Çok kurcaladım Nâzım'ı, namuslu tanıdığı kişilerden ona atı-

lan en ufak taş, çok büyük üzüntüler yaratmıştı onda, seziyordum bunu. İnsanları seven, hiç kimseyi incitmek, kırmak istemeyen bir adamdı. Aleyhinde söylenen ve yazılanlara çok üzülürdü. Hele söylenenler sol taraftan geldiği zaman... (*)

(*) Bu notu, kitabın en gerekli ve önemli notu olarak buraya koymayı bir ödev bilirim. Ömer'in Nâzım'ı ziyaretinden sonra Nâzım'ın Emniyet Müdürlüğüne telefon etmesiyle bizim tevkifimizi birleştirenler, yani bizim Nâzım'ın yüzünden tevkif edildiğimizi ileri sürenler var. Nâzım'ın kulağına kadar gitmiştir bu söylenti ve onu çok üzmüştür. Bir defa, Emniyet Müdürlüğüne telefon ettiğini Nâzım kendisi söylemiştir mahkemede. O zamana kadar hiç kimse bunu bilmiyordu. Ne savcı biliyordu, ne hâkim, ne biz. Bu bir. Sonra, Nâzım'ın telefon ettiği tarihle bizim tevkifimiz arasında dört beş aylık bir zaman var. Bu iki. Hadi, bu zaman uzunluğundan ne çıkar, diyelim. İsterse arada on günlük yirmi günlük bir zaman olsun. Bir şey değişmez. Çünkü, bizim tevkifimiz, okulun içinden ırkçı ve turancı öğrencilerin ihbarıyla olmuştur ve bu iki kere iki dört eder gibi sabittir. Yeter mi?

Nâzım'ın kulağına kadar giden böyle bir söylenti, tabii Nâzım'a vaktiyle çamur atanların ekmeğine yağ sürecektir, hemen yapıştıracaklardı: «Biz demedik miydi?» Nâzım'ı çekemeyenler ya da sevmeyenler yapışacaklardı kuyruğuna bu lâfın. Ben eskiden bir türlü akıl erdiremezdim böyle söylentilere. Nasıl olur da çıkarılır böyle lâflar, derdim, hiç havsalam almazdı. Ama sonraları alıştım, piştim. Bir sürü insan tanıdım ve gördüm ki, onlarda böyle lâflar etmek, peynir ekmek yemek gibi, kabak çekirdeğini ağızda çıtırdatmak gibi bir şey. O kadar kolay. Hele, bir iki şiir müsveddesi karalar karalamaz kendini Nâzım'dan büyük görmeye başlayan bir sapıslık tanıdım ki, kepsini bastırdı bunların, tüy dikti. İçtikleri su ayrı gitmeyen, kara günlerinde ona elini uzatmış olan en yakın arkadaşını bir gün bir çırpıda harcadı. Daha bunun gibi çok örnek var. Ayrı bir kitap için konudur bunlar bende.

«UYANDIRILMIŞ
TOPRAK»
VE
TÜRKÇE

— Bu akşam, çocuklar, yemekten sonra hep birlikte Şolohof'un romanını okuyacağız, dedi Nâzım. «Uyandırılmış Toprak» 1...

O akşam yemekten sonra kahvelerimizi içtik. Cezveyi, fincanları yıkadık. Herkes yatağına uzandı. Nâzım da birimizin yatağına uzanmıştı. Ben masa başına geçtim. Kitabı ben okuyacaktım, ötekiler dinleyecekti. Her akşam bir iki saat okuyacak, beş altı günde bitirecektik.

— Hadi bakalım, başla, dedi Nâzım.

Başladım ben de okumaya :

Kirezlik, kânunusani sonunda donların ilk çözülme sırasında adamakıllı çiçeklenir. Öğleyin, güneş bulunduğu zamanlar rüzgâr almıyan köşelerden ağaç kabuklarının zor duyulabilir ağır kokusu yükselir; bu koku erimiş karın keskin rutubetine katışan, kuru yapraklardan mantosundan sıyrılan toprağın kuvvetli kokusuyla birlikte yükselir.

Gayet ince çeşit farkları olan bu uçucu koku, bağların üstüne mavimtırak karanlıklar düşene kadar, çıplak dalların arasında ayın yeşilimtırak hilâli görüldüğü ane kadar...

Tam burada, Nâzım birdenbire sinirlendi.

— Ayın hilâli de ne oluyor? Ne demek bu?... Kuru yapraklardan mantosundan sıyrılan... Ne biçim dil?... Tu Allah belânızı versin... dedi. Cânım Türkçenin ırzına bu kadar geçilir... Bırak bırak, bırak... Bırak gözünü seveyim... Okuma!

Birden kalktı ayağa, yanya gelmiş cıgarasını tablaya bastırdı sinirli sinirli ve çıktı gitti.

Şolohof'un bu kitabını sonradan hepimiz ayrı ayrı okuyup bitirmiştik.

AMA
YALNIZ
BİR DİŞ

Nâzım sinirlenip gittikten sonra her birimiz bir yana dağıldık o akşam. Ben çay ocağına gitmiştim, ocakçı Osman'la yarenliğe.

— Sana bir çay koyayım, dedi Osman, gör bak tavşan kanı mübarek!...

— Hadi koy bakalım, dedim.

Çayın şekerini karıştırıp tam yudumlayacağım vakit, posta İbrahim kapıda dikiliverdi :

— Biri geldi, sizin arkadaşlardan...

— Kim o? dedim.

— Bilmem, okuldan... Yanında inzibat da var...

— Nerde şimdi?

— Sizin odada... Tombulca biri...

Çayı orada bıraktım, doğru odaya koştum. Kapıdan girer girmez Şadi'yle karşılaştım. Yatağın birine otur-

muş, Ömer ve Necati'yle konuşuyordu. Ayakta da bir inzibat eri duruyordu.

— Ne o Şadi, dedim, ne oldu?

Sarılp öpüştük.

— Alaya çıkardılar beni, dedi.

— Neye?...

— Bilmem... Okula fazla geldik galiba...

— Okul safrasını atıyor, dedi Necati.

Gülüştük. O sırada Nâzım'la Orhan da girdiler odaya. Onlara da haber verilmiş, merakla girdiler.

— Diyarbakır'a gönderiyorlar beni, dedi Şadi. Üç dört ay bir şey kaldıydı şurda subay çıkmaya... Ankara Anafartalar inzibat karakoluna teslim ettiler. Sizleri görmeden gidemezdim...

Şadi allem eder kallem eder, karakoldakileri yola getirir :

— En yakın arkadaşlarım ceza evinde, der, ben de alaya çavuş çıkarıldım, gidiyorum Diyarbakır'a. Kimbilir onları bir daha ne zaman görürüm. Arkadaşlık bu, bilirsiniz siz de arkadaşlığın ne olduğunu. Bir inzibat eri verin yanına, gidip onları göreyim, bir saatçik, ne olur!

Razı olurlar, bir inzibat eri takarlar yanına, bırakırlar Şadi'yi. Doğru bizim ceza evinde soluğu alır.

— Hiç ağrıma gitmiyor bu benim ama, evde çocuk var, onları düşünüyorum daha çok... Üç dört ay kalmıştı şurda, maaşa geçecektik...

Konuşma sırasında Nâzım bir ara gülünce, Şadi :

— Ne o, üstat, farkına yeni vardım, bir dişin neden kırık? Diye sordu.

Şadi divan edebiyatına fazla gömüldüğü için olacak, üstatlı müstatlı konuşmayı severdi o sıralar.

— Evet, bunca yıl, ancak bir dişimi kırabildiler, dedi Nâzım, öbür otuz bir tanesi yerinde duruyor...

Şadi bayılır Nâzım'ın bu cevabına ve hiç unutmaz.

O gece bir saat kadar kaldı Şadi yanımızda. Sonra hepimizle ayrı ayrı helâllaştı gitti. Aylarca hiç bir haber alamadık Şadi'den...

EZBERE
EN ÇOK
OKUDUĞU
ŞİİRLER

Arada bir, o da haftada ya da on günde bir falan, küçük bir şişe rakı aldırırdık, biraz leblebi, tuzlu fıstık, beyaz peynir... Posta İbrahim'e derdik ki :

— İbrahim'ciğim, biz bu gece, şöyle usul usul, ağacın altında efkâr dağıtacağız... Ne dersin?

— Hadi bakalım, derdi İbrahim gülerek.

Sererdik beylikleri kavak ağacı altına, karanlıkta, ordan burdan vuran ışıklardan yararlanarak, demlenirdik ufak ufak. Yarımşar çay bardağı yeterdi her birimize. Üstüne suyunu da koyduk mu, olurdu bir bardak.

İkinci üçüncü yudumda açılırdı Nâzım.

— Hadi, ağabi, derdik...

— Peki, başlıyorum, derdi.

İlkin «Yürüyen Adam»ı okurdu. En önce kalın kalın:

Alnı yukarda,
kırmızı boyun atkısı rüzgârda,
yürüyor.
Yürüyor adım adım,
yürüyor ağır ağır,
yürüyor.
Rüzgâr deniz gibi köpürüyor,
esiyor deniz rüzgâr gibi.

.....
.....
.....

Sonra ince ince :

— Nereye gidiyorsun yavrum benim nereye?
Dön sevgilim,
dön kardeşim,
dön evimin erkeği, dön geriye...

Bu şiir bitince, «Duvar» şiirini okurdu. Bu ünlü şiir,
Doğuyu saran emperyalizm üzerine yazılmıştır :

O duvarın ilk temel taşı,
emperyalizmin ilk adımından geliyor.
O duvarın dibinde,
bizimkilerin
Eyfeller gibi kemikleri yükseliyor.

.....

Bu şiir de bitti mi, hemen arkasından, soluk alınma-
macasına başlıyordu :

O duvar
o duvarınız,
vız gelir bize vız!..

En sonra «Karlıma Mektup» gelirdi :

Bir tanem!

Son mektubunda :

«Başım sızlıyor,
yüreğim sersem!»
diyorsun.

«Seni asarlarsa,
seni kaybedersem»
diyorsun,
«yaşayamam!»

Yaşarsın karıcığım,
kara bir duman gibi dağılır hatıram rüzgârda;
yaşarsın, kalbimin kızıl saçlı bacısı,
en fazla bir yıl sürer
yirminci asırlarda
ölüm acısı.

Ölüm,
bir ipte sallanan bir ölü.
Bu ölüme bir türlü
razı olmuyor gönlüm.

Fakat
emin ol ki sevgili;
zavallı bir çingenenin
kıllı, siyah bir örümceğe benzeyen eli
geçirecekse eğer
ipi boğazıma,
mavi gözlerinde korkuyu görmek için
boşuna bakacaklar
Nâzım'a!

Şiirin sanuna doğru gözleri dolu dolu olurdu Nâ-
zım'ın :

Karım benim!
İyi yürekli,

altın renkli,
gözleri baldan tatlı arım benim;
ne diye yazdım sana
istendiğini idamımın,
daha dava ilk adımında
ve bir şalgam gibi koparmıyorlar
kellesini adamın.
Haydi bunlara boş ver.
Bunlar uzak bir ihtimal.
Paran varsa eğer
bana fanile bir don al,
tuttu bacağımın siyatik ağrısı.
Ve unutma ki
daima iyi şeyler düşünmeli
bir mahpusun karısı.

MEKTUP,
PARA
VE
HAYAL

Yatağıma uzanmış ağabeyimden gelen mektubu okuyordum. Ağabeyim üç yıllık bir subaydı Bursa'da. Yeni evlenmişti, bir de çocuğu vardı. «Hiç üzülme» diye yazıyordu ağabeyim, «arkanda ablamla ben olduktan sonra senin sırtını yere getirmeyiz» diyordu (O ağabeyim ki, kavgasız bir günümüz geçmemiştir, kitap okumamı hiç istemezdi, «bozma kafanı bunlarla ulan, işin mi yok!» derdi. Hapishanedeyken her ay para gönderdi bana, hapisten sonra iki yıllık askerliğimde, en zor günlerimde yetişti imdadıma. Askerlikten sonra, üniversitede okumam için elinden geleni yaptı. Sonra beş yıllık sürgünlüğümde o aradı gene en çok beni).

Gözlerim yaşarmış, mektubu okurken, Necati girdi odaya. Baktım yüzüne Necati'nin, perişandı :

— Ne var Necati?

— Sorma! dedi.

— Ne oldu?

— Mektup geldi.

— İyi ya işte... Güneşe çıkalım başka bir şey istemem, diyordun, güneşe çıktık. Mektup gelsin başka bir şey istemem diyordun, yüzüğü evirip çeviriyordun parmağında... İşte mektup da geldi.

— Mektup berbat ama!

— Yapma!

— Ablamdan... Bizim kızın babası atmış nişanı.

— Deme be! Vay namussuz herif!

— Tabii, subay çıkamayacağımı anlayınca...

— Ee... İnsanların çoğu böyle, oğlum...

Aynı gün Nâzım'a yirmi lira gelmişti halasından, ilk olarak. Oldukça sevinçliydi.

— Söz aramızda, meteliğim kalmamıştı, küçük efendi. Hızır gibi yetişti bu para (*). Dün gece de bir ro-

(*) Nâzım bu yirmi lirayı küçük kahverengi para çantasına özene özene yerleştirmişti. Bir masraf olacağı zaman hemen davranıyordu bu çantaya. Ne olur ne olmaz, diye düşünüyorduk aramızda arkadaşlar, belki temyiz tasdik eder diyorduk. O çoluk çocuk sahibidir... Hiç para harcatmamaya başlamıştık kendisine. «Bana hiç para sarfettirmiyorsunuz, çocuklar, dediği bir gün, ama borcumdur bu size, ilerde ödeyeceğim, dünya küçüktür».

Çok sonraları, 1944 yılında, yani altı yıl sonra, ben sürgünlerdeyken, o zaman yazdığım bazı şiirler eline geçmiş Nâzım'ın. Nâzım o zaman Bursa hapishanesinde. O sıralarda açlık canıma tak etmiş benim. Tabii yazdığım şiirler hep açlık şiirleri. «Aman, demiş Nâzım, şu çocuğun adresini bildirin bana, açlıktan ölecek galiba oralarda.» Yalan değil, sahiden ölecektim açlıktan. Kimseler bana iş vermiyordu. Nâzım, parayla birlikte mektup da göndermişti. «Dokumacılık yapıyorum, durumum şimdi iyi, diye yazıyordu, Ankara Askerî Ceza Evindeki borcumu ödemeye başlıyorum sana.»

Haklıymış Nâzım, küçüklüğüne küçükmüş şu dünya ama, neye yarar, ben ona borçlarımı ödeyemedikten sonra...

mana başladım. Buradan çıkana kadar bitirirsem İstanbul'a gider gitmez veririm gazeteye... Yalnız senden bir ricam var, küçük efendi, bu romanı bir deftere temize çekmesi sana düşecek. Senin yazın güzel, ben söylerim, sen yazarsın...

Ben bir şey söylemeden Necati hemen atıldı :

— Nâzım ağabi, ben de sana bir şey söyleyeceğim, kahvaltıyı da bundan sonra ben hazırlayayım... Senin yerine ben yapayım o işi... Müsaade et... Sen yazmana bak... Senin işin daha ağır...

Nâzım'ın gözleri doldu. Elini uzattı Necati'nin saçlarına, parmaklarının uçlarıyla okşadı saçlarını onun...

— Doğrusu hiç ummazdım Harp Okulundan böyle sizin gibiler çıksın... Memleketi bilmek lâzım, memleketi... Yaşayın be çocuklar! dedi.

Zor tuttu kendisini ve kaçtı gitti.

Necati :

— Beklemiyor değildim böyle bir haber ama, gene de fena çarptı beni, dedi.

Koynundan kızın resmini çıkardı, baktı resme, içini çekti.

— Necati, dedim, düşünmüyor musun sonumuzu? Yediğimiz cezaları yatmasak bile, önümüzde alay var, yıllarca askerlik yapacağız er olarak... Sonra iş güç meselesi... Kendimizi nasıl kurtaracağız?...

— Bırak, bırak... Düşündükçe deli olacağım geliyor. Kimim kimsem de yok... Ablam var ama, kocası nalet bir adam...

Necati sabah kahvaltılarını Nâzım'ın yerine hazırladı, yabancı dile çalıştı, okudu. Kalan boş zamanların-

da, ordan burdan bulduğu kalın kalın odun parçalarını çakısıyla oya oya kayıklar ve gemiler yaptı, oyalandı. Bir daha da nişanlısından hiç bahsetmedi. (*)

Hemen o gün başladık romanı temize çekmeye. Nâzım'ın yazmaya başladığı bu romanın adı «Ali ile Mustafa» idi. Ya geceleri hepimiz yatıp el ayak çekildikten sonra, ya da sabahları erkenden kalkıp yazıyordu. Sabah kahvaltısından sonra, kavağın altına masayı çıkarıyor, orada sarı bir deftere mürekkeple temize çekiyorduk. Temize çekerken düzelttiğı yerler oluyordu bazan. Dili daha çok şiire yatkın bir romandı bu. Bir adada balıkçıların hayatını anlatıyordu. Balıklar, yengeçler, yakamozlanan deniz, balık ağları, şişmiş bir balıkçı ölüsü, kıyıda ağaçlar altında yağda kızartılan barbunyalar... Ve bir küçük çocuk, Ali... Yalnız bunlar kalmış kafamda o romandan.

Dışardan yargıtaya dair haberler gelmeye başlayınca, Nâzım hiç yazamaz oldu. Roman altmış yetmiş sayfada kaldı. Sonra bu roman ne oldu, bilmiyorum.

Yargıtay kararı yaklaştıkça hepimizin sıkıntılı anlarımız oluyordu. Nâzım benim böyle bir ânımı sezdi mi, hemen kolumdan tutar, gel bakalım, derdi, havuzun başına götürürdü. Boyuna güler konuşur, bana dertlerimi unutturmaya çalışırdı. Çoğu zaman hayallere atardı beni. Benim öyle hayal kuracak halim olmasa bile, zorlardım kendimi ona uyayım diye. Çok da yabancıydım

(*) Necati hapisten çıktıktan sonra bu kıza bir mektup yazar ve askerliğini bitirdikten sonra evlenmelerini teklif eder. Kızdan cevap gelmez. Çok sonraları, yıllar sonra, Necati öğrenir ki, Romanya Alman işgalindeyken kızın erkek kardeşleri Nazilerle iş birliği yapmışlar ve kurtuluştan sonra da kurşuna dizilmişler.

onun hayal dünyasına. Beni bir gazeteye yerleştirecekti İstanbul'da. Kendisi romanlar yazacak, filimler çevirecekti. Ben hikâyeler yazacaktım, gazetelerde yayımlanacaktı bunlar. (Nâzım'la konuşmalarımız sırasında bir iki çocukluk anımı anlattıydım ona. «Aman durma, bunları yaz» dedi. Ben de yazmaya başladığımdı. Yazdıklarımı ona okuyordum. Can kulağıyla dinliyor, bazı kelimelere takılıyor, bazı yerlerde gülüyor, bittikten sonra «devam, devam!» diyordu. Boyuna devam ediyordum ben de. Biliyordum, bir şey değildi yazdıklarım, o beni sürekli yazmaya teşvik ediyordu sadece) İyi bir yazar olmam için elinden geleni yapacaktı Nâzım. Filim dublajlarında konuşacaktım, sesim çok uygundu bu işe.

— Filimcilik deyip geçme, küçük efendi. Çok şey var filimcilikte... Halkla en karşı karşıya sanat, bu.

Başlardı Şarlo'yu anlatmaya. Onun filimlerindeki en güzel, en seçkin parçaları sayıp dökerdi. Bugün yaşayan sanatçılar arasında ondan üstünü yoktu. Erişilmezdi o. Sonra birden romancılara geçirdi. En çok Servantes'i ve onun «Don Kişot» unu övdü bana. Sonra Balzak'la Standal'i. Hikâyecilerden Çekof'u, Gorki'yi ve Jak London'ı. Bir de Şekspir'in «Hamlet» ini çok övmüştü. Hepimiz varız Hamlet'te, derdi. Bizimkilerden Sabahattin Ali'yi severdi en çok. Ama dilini kılçıklı bulur, dilde titiz olmadığını söylerdi. Sonra gene filimciliğe dönerdi:

— Hikâyelerin filmini yapmalı. Meselâ Sabahattin Ali'nin hikâyelerini... İki kısımlık iki kısımlık filimler... Hikâyelerden sonra şiirlerin filimlerini yapmalı. Ya halk türküleri, bizim halk türkülerimiz... Nasıl olur ama o cânım türküler... Çarşambayı sel aldı... Bir sel gelir gümbür gümbür, alır ne var ne yok siler süpürür... Bir yar sevdim el aldı... Biri gelir dört nala, uça uça, alır

sevgiliyi kaçıtır götürür... İşte bunların filmini yapmalı... Küçük küçük filimler... Ama ne güzel olur!... Halk da ne tutar bunları! Göreceksin, bunları hep yapacağız!... Daha neler yapacağız... Daha ne büyük işler!...

İçim açılıyordu. Ne sıkıntım kalıyordu, ne bir şey... Böyle zamanlarda, ona bakarken : «Bunun gibi bir babam olsaydı benim!...» diye düşündüğüm bile olmuştu. Hayatımda hiç baba sevgisi görmemiştim.

— Şunu unutma ve aklından hiç çıkarma, derdi bana, her karanlığın sonundan aydınlık gelir. Her sıkıntının sonu feraha çıkar. Bunu böyle bil... Muhakkak böyle bu, muhakkak!... Işık, ışık, hep ışık...

— Benim anam da hep böyle söylerdi, derdim.

— Tabii!... Tam halk kadınıymış da ondan...

Askerde o alaydan o alaya sürülürken, jandarma karakollarında, nezaretlerde, sonraları sıkıyönetim dışına çıkarıldığım vakit, yıllarca ordan oraya sürülüşlerimde, kahve köşelerinde, han odalarında, en kahırlı akşamlarım, gelecek güzel günlerin şafaklarını düşünene düşünene geçecekti. İnsancıklara tertemiz bir çocuk yüzü gibi gelecek olan şafakları...

HOLLANDA PEYNİRİ,
BİR KUTU PASTA
VE
BAHAR DALI

Hiç beklemediğimiz biri geldi bir gün hapishaneye Nâzım'ı ziyarete. Merkez komutanı Demir Ali ile birlikte. Hepimiz şaşırverdik o gün. Bizim babacan Demir Ali bile bu ziyaretçinin yanında hep «esas vaziyeti» nde, saygıyla duruyordu. Bütün mahpuslar afallamışlardı. Subaylar tarafında Nâzım'a iyi gözle bakmayan bir iki subayda bile tedirginlik gördük. Bu gelen, Emekli General Ali Fuat Cebesoy'du. Milletvekiliydi aynı zamanda. Nâzım'ın da büyük dayısı oluyordu. Kurtuluş Savaşımızda en önde dövüşenlerdendi o. Orta boylu, tıknazca ve sarışındı. İnce beyaz çizgili lâcivert bir elbise vardı üstünde, temizpak ve ciddiye. Demir Ali ile birlikte merdivenlerden ağır ağır inerken, Nâzım koşarak karşıladı onu. Ali Fuat Cebesoy, Demir Ali ve Nâzım, kavak ağacı altında bir masaya oturdular, başladılar konuşmaya. Biz

arada bir dışarıya göz atıyorduk. Hep Nâzım anlatıyor, Ali Fuat Cebesoy da boyuna başını sallıyordu. Nâzım gittikçe heyecanlanıyor ve elleriyle kollarıyla hareketler yapıyordu. Belliydi ki kendini savunuyor, haksızlığı ortaya dökmeye çalışıyordu. Arada sırada Cebesoy'un, ya da Demir Ali'nin bir iki kelimelik kalın sesterini duyuyorduk. Neden sonra kalktılar, kalkar kalkmaz da bizim odaya doğru yürüdüler. «Toparlanın, dedik birbirimize, bu yana geliyorlar!». Toparlanmamıza vakit kalmadı, girdiler odaya.

Bir eli ceketinin cebindeydi Ali Fuat Paşanın. Gülmseyerek :

— Merhaba delikanlılar! dedi.

— Sağ olun! dedik bir ağızdan.

Hepimize bir bir göz gezdirdikten sonra :

— Sahi çocukmuş bunlar! dedi. Şekerle bile kandırılırlar.

Orhan Alkaya hemen atıldı :

— Pek o kadar değil, efendim! dedi.

Ali Fuat Paşa güldü ve :

— İnşallah yakında kurtulursunuz! diyerek gönlümüzü aldı.

Nâzım onları ceza evinin ana kapısına kadar götürdü. Giderlerken de boyuna bir şeyler anlatıyordu onlara. Ali Fuat Cebesoy da ciddî ciddî başını sallayıp duruyordu.

Nâzım elinde bir paketle döndü, odaya girdi.

— Açalım bakalım şunu çocuklar, ne varmış içinde görelim.

Bir yandan paketin ipini çözmeye çalışıyor, bir yandan da konuşuyordu :

— Dayı Bey de anlamış bu işte suçumuz olmadığımı... Temyiz muhakkak bozar bu kararı, diyor.

Paketi açtı, üç dört tane yuvarlak kutu.

— İşte buna derler Hollanda peyniri! dedi Nâzım gülerek.

Necati :

— Bakayım şuna, dedi, ömrümde hiç görmedim.

— Ben de görmedim, dedim.

Nâzım gülmekten katıla katıla, kutuları bir bir masanın üzerine dizdi.

Tam bu sırada, bir ziyaretçisi daha geldiğini haber verdiler.

— Hayrola, nedir bu böyle üst üste? dedi Nâzım ve koşar gibi gitti. Biz de karşıdan gördük geleni. Nâzım'ın küçük teyzesi Sâre teyzeydi. Tıpatıp Nâzım'a benziyordu. Gözleri, burnu, ağzı tıpkı Nâzım'dı. Çok az konuştular. Nâzım onu da kapıya kadar uğurladı ve büyücek bir paketle döndü bu sefer.

Bu büyük paket açılırken hepimiz başına üşüşmüştük Nâzım'ın. Merakla bakıyorduk içinden ne çıkacak diye. Kutunun kapağı açılınca uzun bir pasta çıktı içinden, üstünde bir bahar dalı vardı pastanın, bembeyaz, taze çiçekli.

— Bu güzel işte, dedi Nâzım, dünyalar güzeli Sâre teyzem benim, bu güzel işte!... Çocuklar, sizin bu pasta, âfiyetle yiyin. Bu bahar dalına dokunma yok ama, benim o. Şu Hollanda peyniri yerine de iki kilo beyaz peynir gelseydi ne olurdu, iki kilo beyaz peynir...

— İyidir, iyidir, dedik. Baksana peynire, tereyağ gibi... Sıcak bulgur pilâvının üzerine birer parça koduk mu ne olur ama!... Bir deneyelim...

— Sahi, bir deneyelim, çocuklar, dedi Nâzım.

O gün de bulgur pilâvı çıkmaz mı!... Dumanı tüten pilâva hepimiz birer kesim koyduk Hollanda peynirinden. Peynir sıcaktan eriyince kaşıkla karıştırdık pilâvı, sonra çaldık kaşığı. Gün aşırı yiye yiye kanıksadığımız kaskatı bulgur pilâvı bambaşka bir şey oluvermişti.

— Yaşa be paşa, dedi Necati keyifli keyifli arkasına dayanarak, Hollanda peynirini de gördü bu mide sayende!...

«UYANDIRIN
BENİ!...
UYANDIRIN
BENİ!..»

Bir gece yarısı, uykumun arasında Orhan'ın sesi :

— Hişt, hişt, Kadir! Kadir be, çabuk kalk!...

Gözlerimi uykulu uykulu açtım.

— Ne oldu Orhan?

— Dışarda bir bağırıtı var.

— Ne bağırıtısı?

— Bilmem!...

Kulak verdim dışarıya, derinden derinden gelen bir ses :

— Uyandırın beni!... Uyandırın beni!...

— Bu Nâzım'ın sesi be Orhan! Kaldır bizim çocukları.

— Necati, Ömer, hadi kalkın, çabuk!

Orhan'la ikimiz fırladık dışarı, Nâzım'ın odasına kurşun gibi daıldık. Karanlıktı oda. Elektriği yaktık. Göz-

lerimiz Nâzım'ın yatağına dönüktü. Nâzım, arkası üstü, upuzun yatıyordu. Üzerinden battaniyeyi filân atmıştı. Yaklaştık baktık, gözleri ardına kadar açıktı.

— Uyandırın beni! diye bağınıyordu hâlâ.

— Nâzım ağabi! Nâzım ağabi!

— Uyandırın beni!...

— Nâzım ağabi!... Bak, biziz.

Necati'yle Ömer de geldi.

— Nâzım ağabi!... Nâzım ağabi!...

Bir yandan da biz dört arkadaşı birbirimize bakıyorduk ne oldu böyle diye. Şaşırmış kalmıştık dördümüz de.

— Ha?... Ne var?... Ne oluyor?... diyerek uyandı Nâzım birden.

Cansız bakan gözleri biraz canlanıvermişti.

— Ne oldu sana böyle?... Dedik.

O hiç kıpırdamadan :

— Bilmiyorum, çocuklar. Of, belim çok fena ağrıyor! dedi.

Birimiz su içirdik, birimiz kolonya sürdük yüzüne, ensesine, boynuna falan. Yatakta biraz arkaya doğru gitti, bir parça doğruldu, yastığı arkasına dayadık.

— Bir cıgara verin bana, dedi.

Cıgarayı verdik. Çok halsizdi, zor soluk alıyordu.

— İçme şimdi şu cıgarayı, dedik.

Çok üzülmüştük hepimiz bu hale. Nedir, neyin nesidir, anlayamıyorduk da...

— Geçer geçer... Bir şey değil... dedi. Hapishaneler beni böyle yaptı işte...

Gün ışıyınca ya kadar oturduk. Ertesi günü ilâçlar aldirdik, beline ilâçlı pamuklar koyduk... Bir iki gün dinlendi. Sonra :

— Resim yapmaya başlayacağım ben... dedi. Değişiklik olur biraz...

Resim kâğıtları, renkli kuru boyalar getirttik. İlkin Orhan'ın resmini yaptı, sonra yanımızdaki odalardan birinde yatan kendi halinde bir mahpus subayın resmini yaptı. O da bittikten sonra Necati'nin resmini yapmaya başladı.

— En son senin resmini yapacağım, küçük efendi, dedi bana.

— Aman ağabî, dedim, elini çabuk tut, burdan çıkıveririz, sonra yapılmadan kalır...

— Yaparım yaparım, dedi, sen merak etme...

Beş on günde hepimizin resimleri tamamlandı. Orhan'ın resmi Orhan'a, subayın resmi subaya, benim resmim bana benzedi. Yalnız Necati'nin resmi Necati'ye benzemedi. Bir eksik yanı vardı resmin, ama neydi bu eksik? Bir türlü bulamıyordu bu eksiği Nâzım.

Benim resim bittikten sonra Nâzım'a dedim ki :

— Benim resim bana benzedi ama, benden çok güzel oldu. Neye böyle yaptın?

— Annem de benim resimlerimi hep benden güzel yapar, dedi.

Necati'nin resmiyse, ancak Nâzım'ın annesi ceza evine geldiği gün Necati'ye benzedi,

ANALARDIR
ADAM EDEN

Nâzım annesini bizim odaya kendisi getirdi. Kolu-
na girmişti anasının. Gülerek girdiler içeri. İpek gibi in-
ce, siyah bir manto giymişti annesi ve omuzlarından aşağı
dökülen gene siyah bir baş örtüsü örtmüştü başına.
Bembeyaz yüzü karalar içinde daha beyaz görünüyor-
du. Sandalyeye yorgun yorgun, çöker gibi oturdu ve :

— Yarım bardak su, Nâzım'cığım! dedi.

Necati hemen su verdi. Suyu içtikten sonra, Neca-
ti'yle bana dikti gözlerini. Uzun uzun öyle baktı, baktı
ve :

— Aman yarabbim! dedi. Bu kadarcık çocuklar ha-
pishaneye konur mu? Bunların ne suçu var? Ne kadar
verdiler size oğlum?

— Beş sene, on ay...

— Vah evlâtlarım!... Vah yavrularım!...

Ve kadıncağız başladı ağlamaya. Gözlerinden yaşlar boşandı. Biz şaşırdık. Nâzım gülmeye başladı.

— Ee... Anne... Ne var ne yok, anlat bakalım, dedi. Bizim orda benim için neler diyorlar?...

— Ne derlerse desinler... dedi annesi içini çeke çeke... Umurumda değil... Ama burda paşa umutlu, kurtulacak diyor...

— Tabîî kurtulacağız, dedi Nâzım. Hiç bir suçumuz yok ...

— Aman kurtulun Nâzım, aman kurtulun!... Evi ipotek ettim de geldim, oğlum. Yol masrafı için...

Nâzım'ın yüzünde bir keder bulutu şöyle bir geldi geçti. Hemen toparladı kendini. Bize dönerek :

— Bu benim anam, çocuklar, uzun yıllar tek başına Paris'te yaşadı... Resim yaparak kazandı hayatını orda.

Anası, sevinçle karışık bir alçak gönüllülükle :

— Bırak şimdi bunları Nâzım! dedi.

Nâzım bu sefer Necati'ye :

— Ver bakalım şu senin resmi, Necati!

Necati hemen resmi çıkardı, Nâzım'a verdi.

Nâzım annesine :

— Buyur üstat! Hepsinin resmini benzettim, bir bununkini benzetemedim. Kusurumu bağışlayın...

Annesi gülerek aldı resmi eline, biraz uzağa tuttu, bir resme baktı, bir Necati'ye.

— Şöyle dur bakayım evlâdım, dedi.

Necati biraz yan durdu.

— Ver bana Nâzım kahverengi.

— Buyur üstadım!

Kâğıttaki Necati'nin şakağına doğru bir iki kahverengi çırpı ve Nâzım'a :

— Bak bakalım şimdi, dedi.

Resme baktık, tıpkı Necati oluvermişti.

Nâzım'ın annesi, gideceği zaman :

— Hadi benim sepeti boşaltın! dedi.

Üç dört ekmek alacak büyüklükte bir sepetti bu. Açtı Nâzım sepeti. Kese kâğıdında zeytin, bir küçük kavanoz reçel ve cıgaralar çıkardı sepetten.

— Hiç de elin boş gelmezsin, Celile bacı! diye takıldı Nâzım annesine.

Ben sepeti aldım, Nâzım anasının koluna girdi. Nâzım'la ikimiz götürdük onu ceza evinin kapısına kadar. Merdivenlerden çıkarken :

— Ben şimdi paşalara gidiyorum, dedi. Akşama da İstanbul'a hareket ediyorum. Bir daha buralara gelemem. Param yok...

— Artık ben gelirim, anneciğim! Şurda temyize ne kaldı!

Sarılp öpüştüler. Ben de elini öptüm.

Elinde boş sepet, ağır ağır yürüdü gitti. Arkasından uzun zaman baktık Nâzım'la.

Az önce kuş gibi cıvıl cıvıl şakıyan Nâzım, yavaş yavaş ağırlaştı, yüzü gölgelendi, boğazına bir şey takılır gibi oldu, yutkundu. Artık siyah bir nokta gibiydi uzakta anası.

— Kırk yaşına geliyorum nerdeyse, dedi kederli kederli hep aynı noktaya bakarak, bir defa olsun evlâtlık yapamadım şu anacığım... Hep ondan, hep ondan... Benden bir şey yok... (*)

(*) Koca Nâzım, yıllar sonra, yalnız kendi anasına değil, hepimiz namına hepimizin anasına, bu sevgili memleketin tek mil analarına, en büyük armağanı o pırıl pırıl yüreğinden verdi :

Analardır adam eden adamı.

YARGITAYIN KARARI

İyi haberler birbiri peşi sıra gelmeye başladı hapis-haneye, Avukat Fuat Ömer uğradıydı bir gün.

— Mahkeme kararında bize kondurulan suçları bir bir kabul edeceğiz, ama bunların suç olmadığını ispat edeceğiz Yargıtaydaki duruşmada. Zaten Ankara'da hemen bütün hukukçular büyük bir «adlî hata» işlendiğinde birleşiyorlar, dedi.

Bir yandan da Orhan'ın babası geliyordu iyi haberlerle. Bizi İstanbul'a kendisi götürecekti uçakla, hepimiz birden... O bunu söyler söylemez :

— Yok yok, dedi Nâzım, yerden ayaklarımın kesilmesini istemem... Trenle... Trenle...

Necati atıldı :

— Kara vagona bile razıyım... Tek çıkılın burdan...

Ama gene de kuşkuluyduk. Fevzi Çakmak'ın boş durmadığı arada bir kulağımıza çalınıyordu. Neyse ki bir gün Ali Fuat Cebesoy yetişti imdadımıza... Kuşku-larınız da dağıldı. Onun ceza evine ikinci gelişinden sonra bayağı bayram yaptık. Ali Fuat Cebesoy, Millet Meclisi'nde Askerî Yargıtay Reisi Nihat Paşa ile kar-şılaşmış. «Durum nasıl, paşa?» diye sormuş. Nihat Paşa da elinin parmaklarını yukarı doğru birleştirerek hoş bir işaret yapmış ve : «Mükemmel!... Mükemmel!... Hiç merak etmeyin. Her şey tamam!» demiş.

Anlaşılan karar esastan bozulacak. Nâzım hemen çı-kacak. Bizim de herhalde okulla ilişigimiz kesilir, ev-lerimize gideriz, oradan askere... Ne olacak, o da ge-çer... Gün ola harman ola... Az bir şey hapis cezası ver-seler de bize, umurumuzda değil...

Nâzım'da o gün bir keyif, bir keyif, kanatlanacak nerdeyse... O gün türküler mi söylemedi, şiirler mi oku-madı... Ceza evinin her yanını dolaştı. Herkesle ahbab-lık eti, gülüştü durdu. Altmış altılar, altı kol iskambiller gırla gitti gece yarlarına kadar...

Ertesi günü :

— Size bu akşam gogol mogul yapacağım, çocuk-lar, dedi.

— Nedir o gogol mogul? diye sorduk.

— Göreceksiniz... Yapayım da...

Moskova'da öğrenmiş Nâzım bu gogol mogulü. Yu-murta sarısı, toz şeker ve kakaodan yapılıyor. Şekerle yumurta sarısı hep aynı yana kaşıkla karıştırılıyor. Uzun sürüyor bu kaşıkla karıştırma işi. Yumurta sarısıyla şeker boza kıvamına geliyor. Bir yanda da kakao, kahve gibi pişiriliyor. Sonra, boza kıvamındaki şekerli yumurta sa-rısı pişmiş kakaoyla karıştırılıyor ve yudum yudum içi-

liyor. Doğrusu pek de nefisti bu gogol mogol!...

Hepimizle şakalar yapmaya başladı o gece Nâzım.

— Yahu, dedi, biz neden aylardır burda bir aradayız da birbirimize isimler takmadık. Meselâ Necati'ye «Troçki Necati» adı mükemmel yakışır. Hık demiş Troçki'nin burnundan düşmüş Necati. Orhan'a da «Burjuva Orhan»...

— Bana taktın ya, dedim ben, küçük efendi aşağı, küçük efendi yukarı...

— Ha... Sahi... Bak bunun farkında değilim hiç.

— Ben sana bir isim taktım asıl, İstanbul'a giderken trende söylerim...

— Ne taktın, ne taktın?... Allahını seversen...

— Yok söylemem, hiç üstüme varna, yolda, trende söylerim...

— Yapma, küçük efendi...

— Trende, trende...

O gece Fuzuli'den, Nedim'den, Yunus Emre'den, Baudelaire'den, Verharen'den şiirler okundu. Sonra, «Sen beni nasıl tanırsın?» diye bir oyun oynadık. Çok eğlenceliydi bu oyun. Meselâ, Orhan Nâzım'ı anlatacak. Mahkemede ilk gördüğü andan başlayıp bugüne kadar nasıl gördü Orhan onu, tabii taklidini yapa yapa... O bittikten sonra Nâzım başlıyordu, meselâ Necati'yi anlatıyordu. Epey gülüşmüştük bu oyunu oynarken.

*

Yargıtayın karar vereceği günün sabahı, erken kalktık. Hepimiz traş olduk. Çayımızı içtikten sonra, hapis-
hanenin içinde oraya buraya dağıldık. Nâzım daha çok

yatağında uzanıp kitap okudu, arada sırada çıkıp dolaştı bahçede. Pek fazla konuşmadı kimseyle. Hapishane müdürü de erkenden gelmişti. Hiç ayrılmadı odasından.

Öğleye doğru, ister istemez, kendiliğimizden geldik hepimiz bir araya. Hapishane müdürünün odası önünde birer ikişer dolaşmaya başladık. Telefon ha şimdi geldi, ha şimdi gelecek... Bakıyorum Nâzım'a, Nâzım bıyıklarını koparacak nerdeyse... Posta İbrahim'de, nöbetçi askerlerde, subaylarda heyecanlı bir merak var. Hiç insan arasına karışmayan bir subay, Nâzım'a resmini yaptıran kendi halinde subay bile çıktı bahçeye, bizim aramıza geldi. Kahveci Osman, kahve ocağında o gün bizim yüzümüzden bir iki bardak ya da tabak kırmıştır muhakkak.

Bir türlü gelmez cenabet telefon. Bakıyorum Orhan tırnaklarını yiyor.

Kırlangıçlar uçuşuyor havada. Dallar arasında tek tük kuş cıvıltıları... İnce ince ve kesik kesik.

Necati duvara dayanmış çakıyla gemisini oyup duruyor. Demir alıyor gemi, Romanya'ya doğru. «Kara vagonla bile razıyım...». «Sizi uçakla götüreceğim İstanbul'a, hepinizi birden...» «Yok yok... Yerden ayaklarımın kesilmesini istemem... Trenle... Trenle...»

Kızgın güneş tepemize doğru geliyor. Havuzun başında iki mahpus er şakalaşüyor. Ana kapıdaki süngülü nöbetçi, sol kolunun yeniyile terini siliyor.

— Orhan, telefon!...

Bu müdürün sesi. Ok gibi girdi müdürün odasına Orhan. Hepimiz koşuştuk müdürün oda kapısına doğru. Soluksuz bekledik kapı önünde. Az sonra Orhan çıktı. Daha biz bir şey sormadan :

— Kardeşim, dedi, kararı öğrenip öğrenmediğimizi soruyor. Merak etmiş o da...

Hepimiz soluk alıyoruz. Necati gitti duvarın dibine çömeldi. Nâzım yüz numaraya doğru gitti telâşlı telâşlı.

Az sonra Orhan yanıma geldi.

— Kadir, dedi Orhan, usul usul, fısıldar gibi... Babarındı telefon eden ...Bizimkini bozmuş temyiz. Nâzım'la Ömer tasdik. Nasıl söyleyeceğiz?... Alıştırın, diyor babam,

Buz kesildim, şaşırdım ne diyeceğimi. Yalnız :

— Vay anasını!... Diyebildim.

Orhan'ın yüzüne baktım, rengi uçmuştu. Bizim kararın bozulması hiç bir etki yapmamıştı üzerimizde. O kadar ki Orhan :

— Bizimki de tasdik edilseydi keşke... Dedi.

Orhan'la böyle birbirimize sokulmuş konuşurken, Nâzım geliverdi.

— Ne o öyle, fiskos edip duruyorsunuz, iki ahbap çavuşlar. Telefon gelmedi mi?

— Gelmedi... dedik.

Ben gözlerimi dosdoğru kaldırıp bakamadım Nâzım'ın yüzüne. O, bir Orhan'a baktı bir bana.

— Sizde bir şey var, dedi. Ne oldu size böyle birdenbire?

Bir şey demeye vakit kalmadı, bir motosiklet sesi duyuldu. Nâzım hemen :

— Hah... Geliyorlar... Ama neden telefon etmediler?...

Diyerek ana kapıya doğru, merdivenlere koştu. Biz

de koştuk arkasından... Az sonra motosiklet kapı önünde durdu. Orhan'ın babasıyla Mustafa'nın babası indiler motosikletten, girdiler kapıdan içeri...

Nâzım :

— Neden telefon etmediniz?... Dedi onlara.

Orhan'ın babası, üzüntülü ve çaresiz :

— Ettik ya!... Dedi.

O zaman Nâzım sarardı, Orhan'a baktı. Orhan başını önüne eğdi.

— Haber kötü galiba? dedi Nâzım.

Orhan'ın babası, başını sallayarak :

— Öyle!... Öyle!... Bunlarınkini bozdular yalnız... Yeniden muhakeme olacaklar... Ama sizinkiyle Ömer'inki...

— Tasdik mi?...

— Tasdik!

— Ya!... Demek öyle!... Oysa çoğunluk bizden yanaydı Temyizde...

Sonra Orhan'a, Necati'ye, bana döndü :

— Neyse, sizinki bozuldu bari... Çok sevindim buna...

Dedi. Biz hiç birimiz diyecek lâf bulamadık Nâzım'a.

Sonradan kulağımıza bazı söylentiler geldi. Fevzi Çakmak sonuna kadar baskı yapmış Yargıtaya, Nâzım'ın cezası muhakkak tasdik edilecek diye. Oysa Yargıtayda çoğunluk, Nâzım'ın hiç bir suçu olmadığı kanaatindeymiş. Ama en son gün, üyelerden biri, aklımda kaldığına göre İlyas Paşa, fikrini değiştirmiş. Nâzım'ın 15 yıllık

ağır hapis cezası böylece, çoğunlukla tasdik edilmiş. (*)

Yargıtayın bu kararını Nâzım'ın bu kadar soğuk kanlılıkla karşılayacağı hiç aklımıza gelmiyordu. Orhan'ın babasıyla şakalaştı bile :

— Sizi uçak masrafından kurtardım, Sabri Beyciğim.

Orhan'ın babası yanımızdan ayrıldıktan sonra, Nâzım odasına çekildi ve bir iki saat, gözleri tavanda sırt üstü yattı.

Yargıtay kararına göre bizim, yani Necati'nin, Orhan'ın ve benim, Askerî Ceza Kanununun 100 üncü maddesine göre değil, 148 inci maddesine göre cezalandırılmamız gerekiyordu. Çünkü ortada ne askerî isyan, ne de askerî isyana teşebbüs vardı. Asker kişilerin siyasetle uğraşması diye bir suç vardı ortada. Sivil Mustafa Ergun hakkında da askerî mahkemelerin karar verme yetkisi olamazdı.

Bir iki gün sonra bizi Harp Okuluna götürdüler.

(*) O yıl içinde, Nâzım'ın karısı uzun ve acı bir mektup yazar Ali Fuat Cebesoy'a. Mektupta, kocasına yapılan haksızlıkları sayar döker ve adalet ister. Mektup Ali Fuat Paşayı o kadar etkiler ki, dayanamaz, götürür mektubu Atatürk'ün yaverine verir ve : «Muhakkak oku bunu paşaya!» der. Atatürk hastadır o sıra. Yaver gene de okur mektubu Atatürk'e. Atatürk: «Böyle şeylerle uğraşacak durumda değilim, görüyorsun halimi!» der. Hiç bir sonuç alınmaz.

Aynı yıl, Fevzi Çakmak'ın kızına bir tanıdık eliyle bir mektup gönderir Nâzım'ın karısı, bu büyük haksızlığın tamiri için babasını uyarsın diye. Fevzi Çakmak'ın kızı babasına söyler. Fevzi Çakmak çok kızar : «Benden ne istersen iste, der kızına, bunu isteme. Suçludur o!»

Ama uzun yıllar sonra, çok pişman olmuş Mareşal Fevzi Çakmak, böyle bir söylenti dolaşır durur, ne dereceye kadar doğru bilmem, hatâ : «Ben ne yaptım! Ben ne yaptım!» diye diye ağlamış bile.

Mahkeme bu sefer üç kişiden kuruluydu : Bir reis, bir adlî hâkim, bir üye. Savcı yerinde gene şerif Budak.

Mahkeme Yargıtayın kararına uydu. İçeri çekildiler karar vermek için. Az sonra da gelip kararı okudular. Karar şöyle bitiyordu : «Her türlü siyasî mülâhaza ve tesirlerden âzâde bulunması lâzım gelen Türk ordusuna mensup eşhasın siyasî maksatla toplanmaları ve şifahî telkinatta bulunmaları askerî mevzuatla şiddetle menedilmiştir. Binaenaleyh yukarda izah olunduğı üzere Necati, Abdülkadir ve Orhan'ın siyasî maksatla toplandıkları ve birbirlerine siyasî telkinatta bulundukları anlaşıldığından sabit olan fiilleri Askerî Ceza Kanununun 148 inci maddesine uygun bulunmakla bu madde mucibince ve siyasî maksatları memleket içerisinde sosyalizm ve komünizmin intişar ve inkişaf etmesiyle devletin hali hazır rejiminin ve hükûmetin medenî hayatının değıştirilmesine matuf bulunması gibi neticenin ağırlığı takdiri şiddet sebebi sayılarak ve her birinin hadisedeki alâka dereceleri göz önüne alınarak Abdülkadir ile Orhan'ın birer sene ve Necati'nin sekiz ay hapis cezasıyla mahkûmiyetlerine ve Abdülkadir ile Orhan'ın 18 yaşını bitirmiş ve henüz 21 yaşını bitirmemiş olduklarından Türk Ceza Kanununun 56 ncı maddesi mucibince cezalarının altında biri olan iki ayın tenziliyle 10 ar ay hapis cezasıyla mahkûmiyetlerine kabili temyiz olmak üzere...»

Bizim Harp Okulu olayından beş altı ay sonra, donanmada da bizimkine benzer bir olay meydana çıkınca (*) bu 148 inci maddenin değıştirilmesi pek gerekli

(*) Nâzım Hikmet'in donanmadaki bu olayla da ilişkisi görülür ve orda da 20 yıla mahkûm olur. Sonraları, kendisini hapishanede bir ziyaretimde sorduydum bu olayı ona : «Sizinkinden berbat!» dedi.

Nâzım Hikmet ve A. Kadir Ankara Askerî Ceza Evinde (1938)

. Kadir'in Ankara Askerî Ceza Evinde Nâzım Hikmet tarafından yapılmış portresi (1938)

Ankara Askerî Ceza Evinde bir öğle yemeği. Soldan sağa: Nâzım, Ömer, Necatî, Orhan, Orhan'ın babası ve A. Kadir.

Nâzım Hikmet Çankırı Ceza Evindeyken (1940), Çankırı'ya gelerek bir iki ay kalan Piraye Hanım, komşu çocuklarıyla.

Nâzım Hikmet'in babası Hikmet Bey

Nâzım Hikmet'in annesi Celile
Hanımın genç kızlığı

Celile Hanımın gençliği

Celile Hanım daha sonraki yıllarda

Nâzım Hikmet bir yaşında

Nâzım Hikmet dört yaşındayken annesiyle.

Nâzım Hikmet Bursa Ceza Evinde (1948)

Nâzım Hikmet (1950)

görü'ür ve 1939 yılı başlarında Refik Saydam hükûmetince bir kanun tasarısı verilir Büyük Millet Meclisine. Böyle bir kanun tasarısının hazırlanması nedenini Refik Saydam hükûmeti şöyle açıklar: «Son senelerde devletimizin siyasi, hukukî ve iktisadî nizamlarını ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile muayyen olan vasıflarını bozmak maksadıyla yabancı rejimler lehine olarak ordu içerisinde sistematik şekilde hariçten propagandalar yapılmakta olduğu görülmüştür. Bu kabil suikastların failleri hakkında icap eden kanunî takibat yapılmış, bunlar şiddetle tenkil ve tecziye edilmişlerse de son senelerde her memlekette askerler arasında yayılmaya başlayan bu gibi komünizm propagandaları hakkında askerî ceza mevzuatında dahi sarîh ve maksadî temine yarar hükümler vaz'ı zaruret halini almıştır.»

Böylece 148 inci maddenin ağırlaştırılarak, «ordu içinde körpe kafalara yabancı fikirler aşılmasının önlenmesi» istenmiştir.

Burdan anlaşılıyor ki, Nâzım Hikmet'e yüklenen suç, askerî isyana teşvik değildir, komünistlik propagandasıdır. Bu 148 inci maddeye göre ceza vermeleri gerekirdi ona da, Ömer'e de. Oysa, beş yıla kadar hapis cezası, Nâzım'ın dışının kovuğuna gitmezdi. Bu yüzden 94 üncü maddeyi dayadılar.

GERÇEĞİN KASKATI YÜZÜ

Artık kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Tadımız tuzumuz kalmamıştı. Yakında Ankara Hapishanesine gönderilecekti Nâzım, Ömer’le birlikte. Biz yalnız kalacaktık, Orhan, Necati, ben, üçümüz. Necati de bizden iki ay önce çıkacaktı, o zaman Orhan’la ikimiz kalacaktık burda. Harp Okulu Mahkemesinin son kararını da temyiz ettiğimiz için, Yargıtay bu kararı onaylamadan bizi sivil hapishaneye götüremezlerdi.

Taş gibi bir sıkıntı sarmıştı hepimizi, Nâzım pek o kadar renk vermiyordu ama, öfkeli bir bunalım kaplıyordu onu için için, besbelliydi bu. On beş yıl nasıl yatacaktı? Sağlık durumu hiç iyi değildi. Sonra tek başına bir adam da değildi. Bir yuvası vardı İstanbul’da, çocuğu çocuğu... Onlar ne olacaktı?

Yargıtayın tasdikinden birkaç gün sonra, Nâzım’da

gitgide artan bir sinirlilik, bir yerinde duramama fark etmeye başladık. Sinirlilik dediysem, etrafını kırıp geçiriyordu, bizi rahatsız ediyordu sanılmasın. Tam tersi... Şimdi yüzümüze daha yumuşak bakıyordu. Yalnız şu farkla ki, bizimle eskisi gibi bir arada uzun boylu oturamıyordu. Hemen sıkılıyordu. Daha çok bir haber beklermiş gibi bir hali vardı. Avluda dolaşıyordu boyuna, bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu.

Necati'ninse hapisten çıkmasına bir ay kadar bir şey kalmıştı. Ona da sıkıntılar basıyordu.

— Ne yapacağım dışarda tek başıma? Diyordu. Askere gideceğim er olarak... Ama daha önce, Yargıtay tasdik edene kadar ne yapacağım? İşsiz güçsüz, parasız pulsuz, yersiz yurtsuz...

Dert hemen ondan bana geçiyordu. Ben ne yapacaktım? Er olarak askere gidecektim ben de. Yıllarca askerlik yapacaktım. Belki altı yıl, belki sekiz yıl... Tatlı hayaller dağılmış gitmişti. Gazetecilik, hikâyecilik, dublaj falan, suya düşmüştü bütün umutlar... Gerçek hayatın kaskatı yüzüyle karşı karşıya geliyorduk işte. Tatlı hayaller karın doyurmuyordu. İnsanı bir süre oyalıyordu, o kadar. Peki ama, daha ne istiyorduk, nankörlüktü bizimkisi de, dışarda olacaktık, hür olacaktık ya! Ya onlar, Nâzım'la Ömer ne olacaktılar? Yıllarca hapis yatacaklardı.

İçimizde durumu en iyi Orhan'dı. Onun işi gücü bize dostluk göstermek, elini uzatmak, iyilik yapmaktı. Babası zengindi, korkmuyordu bizim gibi hayattan, vız geliyordu her şey ona (*).

(*) Ne tuhaf, içimizde bir o duramadı hayatın karşısında. Yedi sekiz yıla varmadan yıkıldı gitti çocukcağız.

Bir gün öğleye doğruydu. Güneş ortalığı kasıp kavuruyordu. Ceza evinin avlusunda kimsecikler yoktu. İçeriler dışarlardan daha az sıcak olduğundan herkes içerilere çekilmişti. Biz dördümüz kendi odamızdaydık, Nâzım tek başına kendi odasında. Kimimiz kitap okuyor, kimimiz gazete okuyor, kimimiz mektup yazıyorduk. Bir ara Nâzım odasından çıktı. Hemen kulak kabarttık. İbrahim'e sesleniyordu :

— Posta gelmedi mi hâlâ, İbrahim?

— Gelmedi ağabi, ama nerdeyse gelir. Bir şey olursa getiririm ben sana.

— Aman hemen sesle beni...

Dönüp odasına girerken :

— Of!... Patlayacağımı bel... Dedi.

Dört arkadaş bakiştık, hiç sesimizi çıkarmadık. Böyle bir şey duymamıştık ondan şimdiye kadar. Necati usulca :

— Bugün hali berbat! Dedi.

— Kolay değil! Bilmem ki ne yapsak? Dedi Orhan. Nâzım'ın, kendi odasına girmesiyle çıkması bir oldu. Baktık arkasından, kahve ocağına doğru gidiyordu.

— Çocuklar, ben onun yanına gidiyorum, dedim, çıktım dışarı. Bir iki adım attım atmadım, avluda posta İbrahim'in sesi cınladı :

— Müjdemo isterim, Nâzım ağabi, müjdemo. Mektup var sana.

Nâzım'ın kahve ocağından doğru bir gelişi vardı... Rüzgâr gibiydi. Geldi kaptı elinden mektubu İbrahim'in, hemen orda çabucak yırttı zarfı. İbrahim onun yanında, ben uzakta, öyle ayakta durmuş ona bakıyorduk. Mektubu çıkardı, açtı ve bir solukta okudu. Okudu değil, yuttu sanki mektubu. Başını kaldırdı sonra, etrafına ba-

kindi, birini araş gibiydi... Yanında İbrahim'in farkına bile varmadı.

Ben hemen seslendim :

— Gözün aydın!... Gözün aydın!...

Karşıdan beni görür görmez :

— Aman gel, küçük efendi, aman gel! Dedi.

Koştum ona doğru.

— Bak ne yazıyor benim erkek karı, bak!

Mektubu uzattı, aldım elinden, baş tarafını okudum hemen :

«Nâzım,

Senden ayrılmak ne demek? On beş sene değil, yüz bir seneye mahkûm olsan, ben gene senin arkadayım, bunu böyle bil...»

— Gördün mü erkek karıyı... O benim arkamda olduktan sonra, dayanırının bel...

Baktım yüzüne Nâzım'ın... Bir çocuk yüzü gibi rahattı.

— Peki, dedim, bu ayrılma lâfı nerden çıktı?

— Benden! Dedi. Benden çıktı! On beş yıl beni neden beklesin diye düşündüm. Benimle birlikte onu da mahkûm etmeye hakkım var mıydı? Ayrılmasını teklif ettim, mahkemeye baş vur, benden boşan, bu senin kanunî hakkındır, yeni bir hayat kur, dedim... Ama dayanırının artık... On beş yıl dayanamasam bile, o arkamda olduktan sonra, hiç olmazsa yedi buçuk yıl dayanırım... (*)

Hepimize bir canlılık gelmişti. Öğle yemeğini istahla yedik. Yemekten sonra Nâzım'a kendi elçeğizimle okkalı bir kahve pişirdim. Keyifli keyifli içti kahvesini,

(*) Tam on üç yıl dayandı.

h p rdete h p rdete... Sanki yarın sabah tahliye edilecekmiş gibi neşeliydi. Hattâ bir ara eski tangolar ınrıldanmaya başladı.

— Gençliğimin tangolardır bunlar, severim bu tangoları, dedi.

•

O gün ikindi vakti avluda dolaşırken, telefona çağrdılar Nâzım'ı. Ben de gittim arkasından. O içeri müdürün odasına girdi, müdür odada yoktu, ben odanın kapısında eşikte dineldim. Nâzım heyecanla aldı eline telefonu :

— Ha, Sadri, sen misin?... Merhaba! İyiyim, iyi... Evet... Evet... Evet, sonra?... Ne?... Husus  mektup mu?... Ne diyorsun sen kardeşim?... Husus  mektup yazınam ben... Pullu istida yazarım, halk gibi. Hakkımı  yle ararım... Pullu istida yazarım, Sadri, pullu istida!... Böyle de sen ona. G le g le...

Hırsla koydu telefonu yerine. Yüzü kıpkırmızı olmuştu  fkeden. Dışarı ıkınca :

— Ne oldu ki? Dedim.

— Sadri Ertem telefon eden... Dedi. Dahiliye vekilini görmüş, şükrü Kaya'yı... Husus  bir mektup yazarsam Atatürk'e, kendisi götürür mektubu verirmiş ona, affettirirmiş beni... ş na bak sen!...

— Sadri Ertem'de bir orostopolluk var mıdır?

— Yok, yok... Sanmam. Saf oğlandı o, akli ermez böyle şeylere pek... Ama  teki?... Ne hinoğluhindir o şükrü Kaya!... Hadi gel, bunun üstüne birer çay içelim şurda seninle...

•

Ertesi sabah haber geldi, çabuk hazır olun, gidiyorsunuz diye. Nâzım'la mer yanım saatin içinde hazırlanıverdiler. Nasıl oldu anlamadık, apar topar bir gidişti bu. Nâzım'ın yatağını denk yaptık hemen, pal-tosuyla fazladan bir pantolonunu dengin içine koyduk. amaşırlarını ve ufak tefek şeylerini bir beyaz tor-baya doldurdu. İstanbul'dan bu torbayla gelmişti, bir küçük valizi bile yoktu. Dengi bağlarken :

— Bir an evvel gitsek de yerleşsek, dedi. Başlasam çalışmaya... Pek aylaklaştım son günlerde...

Başını kaldırıp ekledi :

— Senin dostluğunu çok arayacağım.

— Ben de senin dostluğunu arayacağım, dedim.

Gözlerimiz buğulandı.

Bir otomobil geldi ceza evinin kapısı önüne. Dengi hep beraber götürüp otomobilin arkasına koyduk. Or-da herkesle ayrı ayrı helâllaştı. Şoförün yanına üst-teğmen oturdu, arkaya iki askerin arasına Nâzım'la mer oturdu. Ceza evinin kapısından uğurladık on-ları, Necati, Orhan, ben, Nâzım'a resmini yaptıran kendi halinde sessiz subay, posta İbrahim, kahveci Osman, ve karşı koğuştan bir iki kişi...

Otomobil gözden kaybolana kadar el salladık.

O zamanlar, ta 1938 lerde, Alman Faşizmi azgın bir hale gelmişti. Orta Doğu'da tam bir egemenlik kurmuştu. Harp Okulunda kitap okumaya meraklı bir avuç genç, ırkçı ve Turancı bir başka öğrenci grubunun hismine uğradı. Harp Okulu, Ankara allak bullak oldu. Bugün yarın darağaçları kurulacakmış gibi bir hava esti ortalıkta. Sorgular sualler, mahkemeler derken, bu çocuklar, kabahatli kabahatsiz, gürültüye gittiler. Bunlar içinde, sosyalist fikirler taşımak şöyle dursun, dünyadan habersiz olanlar bile vardı. Ama bu olayın asıl acı yanı, o zaman 37 yaşında olan şair Nâzım Hikmet'in, bu gençlerin varlığından bile haberi yokken, tevkif edilerek onlarla birlikte muhakeme edilmesi ve 15 yıla mahkûm olmasıdır.

Bu kitabın yazarı A. KADİR, o zaman Harp Okulu öğrencisiydi ve bu olayın içindeydi. Bu kitabı siz ister bir anı kitabı, ister bir roman, ister tarih diye okuyun. Nasıl isterseniz öyle okuyun. Ama muhakkak okuyun

